

HET BELGISCH BOSBELEID IN KOLONIAAL CONGO

DE BESCHERMING VAN BOSSEN IN HET NATIONAAL ALBERT PARK (VIRUNGA NATIONAAL PARK) IN DE JAREN 1930

Aantal woorden: 49.212

Seppe Dewulf (01702604)

Promotoren: Dr. Violette Pouillard en Dr. Jan Vandersmissen

Leescommissaris: Esther Beeckaert

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad 'Master of Arts' in de geschiedenis

Academiejaar 2021-2022

Voorwoord

Gezien 'de' geschiedenis tot op heden nog zoek is en 'een' geschiedenis nooit wordt geschreven zonder enige afdruk van de persoonlijke waarden van de historicus of de tijdscontext waarin ze werd neergepend, presenteer ik u, heel bewust, dat laatste. Niet alleen schrijf ik mijn masterproef in een periode van steeds meer druk op de meest waardevolle ecosystemen van onze planeet en een steeds opwarmende aarde, ook schrijf ik het in een tijd waarin menig historicus zijn best doet om de geschiedschrijving te 'dekoloniseren'. In een land waar het koloniaal verleden nog nauwelijks echt verwerkt is, en nog maar recent meer bespreekbaar werd, lijkt het bijdragen aan een zo correct mogelijke weergave van het Belgisch koloniaal project in Congo – in al zijn aspecten – hierbij een mooi begin. Toch kan ik niet heen om het feit dat een thesis schrijven over een land als Congo, ver van waar ik mezelf bevind en ondanks de toegang tot de uiterst omvangrijke koloniale archieven in eigen land, vanuit mijn positie als witte Belg, ergens ook wrang aanvoelt. Ik hoop dat het bewustzijn hierover een eerste stap in de goede richting is en dat mijn poging om de koloniale geschiedenis van België vanuit een kritisch perspectief te benaderen daaraan bijdraagt.

De masterproef die ik u hier kan voorleggen is het eindresultaat van een vier jaar lange onderdompeling in de mooie en minder mooie kanten van de geschiedenis, een hele reeks aan papers, 'historische praktijken' en een bachelorproef, een mix van mijn persoonlijke interesses en waarden en ten slotte ook van alle mensen die onderweg hebben geholpen, geluisterd, verteld of vertaald. Die laatste mensen zou ik graag bedanken, nogmaals, mocht ik dat nog niet genoeg gedaan hebben.

Eerst en vooral wil ik mijn beide promotoren bedanken, Dr. Violette Pouillard en Dr. Jan Vandersmissen. Niet alleen hebben zij me doorheen het afgelopen anderhalf jaar voortdurend ondersteund in het zoek-, lees- en schrijfproces dat aan deze masterproef voorafging. Ook hebben ze me geholpen met - in het geval van deze paper misschien wel letterlijk - het bos steeds door de bomen te zien, iets wat ik nu en dan, en zeker tijdens de laatste maanden, heel goed kon gebruiken. Bovendien wil ik Dr. Pouillard ook bedanken voor haar hulp bij het verzamelen van mijn bronnen, in een periode waarin dit bemoeilijkt werd door de COVID-19 crisis.

Daarnaast wil ik ook de promotoren van mijn bachelorproef nogmaals bedanken, gezien deze masterproef er nooit was gekomen indien ik de begeleiding van prof. Eric Vanhaute, en vooral de colleges en hulp van Esther Beeckaert en Dr. Robrecht Declercq (ook in het kader van het onderzoeksseminarie over duurzaamheid) die me in aanraking brachten met het onderwerp van de koloniale natuurbescherming, niet had gehad.

Ook, en niet in het minste, wil ik alle mensen uit mijn persoonlijke omgeving bedanken: mijn grootouders langs beide kanten waar ik wekenlang mocht gaan schrijven in rust en verwennerij, mijn kotgenoten Lara en Margot die me altijd weer kunnen opvrolijken, ook als het even wat minder gaat, mijn papa die steeds heerlijke soep voor me maakt en ten slotte ook mijn mama die altijd een luisterend oor biedt en mijn papers steeds grondig naleest.

Tot slot wil ik ook graag Jade en Maite bedanken, de twee personen die me deden uitkijken naar elke les in de afgelopen vier jaar, ook al was het van een vak dat me eigenlijk minder kon bekoren. Er zijn geen twee personen in de wereld waar ik dit dankwoord, de laatste woorden van een vier jaar lange opleiding, liever mee zou beëindigen dan hen.

Toelichting bij het schrijfproces

Als er één ding is dat ik geleerd heb tijdens het schrijven van mijn masterproef is dat het voeren van historisch onderzoek in de eerste plaats vooral een (leer)proces is en blijft. Toen ik in oktober 2020 het onderwerp voor deze thesis koos, wist ik niet wat ik ervan moest verwachten. Ik was helemaal niet vertrouwd met de Belgische koloniale geschiedenis (al hielp het feit dat ik in mijn bachelorproef over koloniaal natuurbehoud in Britse en Franse kolonies in Afrika heb gewerkt), noch met de beschikbare bronnen en koloniale archieven van ons land. Bovendien vond ik het moeilijk om in te schatten hoe ver ik zou kunnen gaan in mijn onderzoek en welke ‘afbakeningen’ ik best maakte. Heel lang bleef ik vasthangen aan de onderzoeksperiode die ik op voorhand had gekozen: om het beleid in het Nationaal Albert Park (NAP) vanaf het ontstaan van het park (in 1925) tot de Congolese onafhankelijkheid (1960) te onderzoeken. Het grote aantal bronnen dat ik hiervoor analyseerde (meer dan 350 verslagen, sommige van een vijftal pagina’s, andere van wel twintig pagina’s lang en bovendien allemaal in een andere taal dan mijn moedertaal) zorgde ervoor dat ik zowel de eerste als de tweede deadline, respectievelijk die van juni 2021 en die van augustus 2021, niet haalde. Het grootste deel van mijn zomer, net als heel wat weken in het voorjaar van 2021, spendeerde ik aan het analyseren van bronnen waarvan later bleek dat ik ze toch niet zou gebruiken in mijn onderzoek. Doorheen het afgelopen semester, in de maanden na de zomer, werd immers duidelijk voor mij dat ik alleen al voor de jaren 1930 genoeg bronnenmateriaal had om een volwaardige masterproef mee te schrijven. Dat betekent dat ik de moeilijke keuze moest maken om de twee andere periodes die ik had geïdentificeerd, de periode van de Tweede Wereldoorlog en zijn nasleep (1940-1947) en de periode voor de Congolese onafhankelijkheid (1947-1960), te laten vallen.

Het zou echter onverstandig zijn om te beweren dat al dat werk voor niets was. Niet alleen heeft het analyseren van de verslagen van de jaren 1940 en 1950 me heel wat extra inzicht gegeven in de werking van het INPBC (het Instituut dat het NAP beheerde) en zowel de uitdagingen van het beleid als de uitvoering ervan beter doen begrijpen. Ook heb ik enkele van de verslagen voor de jaren 1940 en 1950 nog kunnen verwerken in mijn masterproef om bepaalde evoluties in het beleid (bijvoorbeeld waarin de latere periodes verschilden van de jaren 1930) in de verf te zetten. Bovendien hoop ik dat ikzelf, een andere student of al wie interesse heeft in het onderwerp ooit nog iets kan doen met de bronnenanalyses die ik reeds uitvoerde voor de periodes die ik hier niet kon behandelen. Desondanks blijft het moeilijk voor mij om te aanvaarden dat ik hier nu slechts een deel kan tonen van het vele werk dat ik in het bestuderen van al die verslagen heb gestoken en dat ik ook maar aan een deel van de geschiedenis van het Nationaal Albert Park, en bij uitbreiding het natuurbeleid van Belgisch Congo, kan bijdragen. Maar, zoals Dr. Jan Vandersmissen zijn oude leermeester Robert Halleux citeerde, “je kan ook niet de hele zee leegdrinken”. Dat brengt mij ertoe dat ik, zoals ik in mijn dankwoord reeds vermeldde, mijn promotoren nogmaals wil bedanken om me steeds bij te staan in de verschillende stappen die ik in dit proces zette, om me aan te manen om zeker niet te laat te beginnen aan het effectief schrijven van mijn paper en het advies dat ze me keer op keer – doorheen de vele (online) meetings die we hebben gehad – hebben gegeven over een hele reeks aan vragen en twijfels. Zonder hen had ik dit eindresultaat nooit kunnen verwezenlijken en zou ik niet tot alle inzichten zijn gekomen die ik u hieronder kan voorleggen.

Inhoudstafel

4

VOORWOORD	2
TOELICHTING BIJ HET SCHRIJFPROCES	3
INHOUDSTAFEL	4
LIJST MET GEBRUIKTE AFKORTINGEN	6
OVERZICHT VAN GEBRUIKTE KAARTEN	7
1. INLEIDING	8
1.1. AFBAKENING VAN HET ONDERZOEK	8
1.2. ONDERZOEKSVRAGEN EN STRUCTUUR VAN DE PAPER	12
1.3. DE GEKOZEN BRONNEN EN METHODOLOGIE	14
1.3.1. Verantwoording van de gekozen bronnen.....	14
1.3.2. Onderzoeksmethode.....	16
2. KOLONIAAL NATUURBELEID: EEN HISTORIOGRAFISCH OVERZICHT	17
2.1. EEN ONDERBELICHT ASPECT VAN DE BELGISCHE KOLONIALE HISTORIOGRAFIE?	17
2.2. DE EXPLOITATIE VAN CONGO'S NATUURLIJKE RIJKDOMMEN	19
2.3. DE BESCHERMING VAN CONGO'S NATUURLIJKE RIJKDOMMEN	21
2.3.1. Patricia Van Schuylenbergh: pionier van een nieuwe (sub)discipline?	22
2.3.2. Recente groei aan academische interesse	25
2.3.3. Bosbescherming in Belgisch Congo: een onbeschreven blad?	30
2.4. BOSBESCHERMING IN ANDERE EUROPESE KOLONIES (IN AFRIKA)	32
3. EEN KOLONIALE PRIMEUR: DE OPRICHTING VAN HET NATIONAAL ALBERT PARK	35
3.1. NATUURBESCHERMING: THEORIEVORMING EN CONCEPTEN	35
3.1.1. Conservatie, preservatie en restauratie: enkele centrale concepten	37
3.1.2. Tradities van natuur- en bosbescherming	38
a) De Europees-continentale traditie: een kleine geschiedenis	39
<i>Het ontstaan van een 'Europees-continentale' traditie</i>	39
<i>België als laatkomer</i>	41
<i>Het Europees natuurbeleid in de 20ste eeuw: een nieuwe wending</i>	42
b) De uitvinding van het 'nationaal park'	43
3.2. DE OPRICHTING VAN HET NATIONAAL ALBERT PARK	45
3.2.1. Een kleine voorgeschiedenis: aanleiding en motieven	45
3.2.2. De oprichting van het park: een koloniale primeur	46
3.2.3. De eerste jaren van het Instituut: een overhaast project?	48
4. ONTBOSSING, BOSBESCHERMING EN HERBEBOSSING: HET BOSBELEID IN HET NATIONAAL ALBERT PARK IN DE JAREN 1930	49
4.1.1. Algemene context en ontwikkelingen in de jaren 1930.....	49
4.1.2. Ontbossing: een eerste aanraking met het probleem	53
a) De openingsspeech van koning Albert I.....	53

b)	De 'schuld' van de lokale bevolking.....	56
	<i>Legale en illegale boskap door de lokale bevolking</i>	56
	<i>Het onderscheid tussen 'traditionele' volkeren en 'niet-traditionele volkeren</i>	58
	<i>Ontbossing als daad van verzet?</i>	61
c)	Commerciële belangen in het NAP.....	65
d)	Andere (f)actoren van ontbossing.....	69
	<i>De missiepaters van het NAP</i>	69
	<i>Boskap voor de wetenschap</i>	71
	<i>Het Instituut: een hypocriete actor?</i>	72
	<i>Niet-antropogene (f)actoren van ontbossing</i>	76
4.1.3.	Bosbranden: een wetenschappelijk dilemma.....	78
a)	Het 'probleem'.....	79
b)	De wetenschappelijke debatten.....	81
	<i>Botanici vs. zoölogen</i>	82
	<i>De afname van het grootwild in het park</i>	84
	<i>De afwezigheid van lokale kennis: een wetenschappelijke kolonisatie?</i>	87
	<i>De risico's van inter-imperiale samenwerking</i>	89
c)	Het beleid.....	90
4.1.4.	Herbebossing: vroege pogingen tot natuurrestauratie.....	93
a)	Herbebossing in de jaren 1930.....	93
b)	De introductie van uitheemse flora.....	97
5.	BESLUIT.....	102
5.1.	ENKELE CONCLUSIES OVER HET BOSBELEID VAN HET NAP IN DE JAREN 1930.....	102
5.2.	PISTES VOOR VERDER ONDERZOEK.....	104
5.2.1.	Inhoudelijke suggesties.....	104
5.2.2.	Methodologische suggesties.....	106
6.	KAARTEN.....	107
7.	BIBLIOGRAFIE.....	113
7.1.	BIBLIOGRAFISCHE WERKINSTRUMENTEN.....	113
7.2.	KAARTEN.....	113
7.3.	LITERATUUR.....	114
7.4.	ONUITGEGEVEN BRONNEN.....	121
7.5.	UITGEGEVEN, GEDRUKTE EN ONLINE BRONNEN.....	126

Lijst met gebruikte afkortingen

CIMNOKI	Compagnie Immobilière du Nord du Kivu
CNKi	Comité National de Kivu
DRC	Democratische Republiek Congo
ICCN	Institut Congolais pour la Conservation de la Nature
INPBC	Instituut der Nationale Parken in Belgisch Congo (en Rwanda-Urundi)
KAOW	Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen
KBIN	Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen
KMMA	Koninklijk Museum voor Midden-Afrika
MGL	Compagnie Minière des Grands Lacs Africaine
NAP	Nationaal Albert Park
NPG	Nationaal Park Garamba
NPK	Nationaal Park Kagera
NPU	Nationaal Park Upemba
RAS	Royal African Society
SABENA	Société Anonyme Belge d'Exploitation de la Navigation Aérienne
UMHK	Union Minière du Haut Katanga

Overzicht van gebruikte kaarten

Kaart 1 – Kaart van het grondgebied van het Nationaal Albert Park (NAP) en het Nationaal Park van Kagera (NPK) in 1935.

Kaart 2 – Detail uit kaart van het grondgebied van het Nationaal Albert Park (NAP) in 1935 – Detail: de zuidelijke sectoren.

Kaart 3 – Detail uit “Les territoires biogéographiques du parc national Albert”: biogeografische kaart van het Nationaal Albert Park (NAP) in 1948, opgemaakt door W. Robyns – Detail: de noordelijke sector van het park.

Kaart 4 – Kaart met de verschillende vegetatietypes van het Nationaal Albert Park (NAP)

Kaart 5 – “Kaart der nationale parken en reservaten” van Belgisch Congo en Rwanda-Urundi, opgemaakt door Walter Robyns (botanist en lid van het Comité van het INPBC).

Kaart 6 – Detail uit “Kaart der nationale parken en reservaten” van Belgisch Congo en Rwanda-Urundi, opgemaakt door Walter Robyns (botanist en lid van het Comité van het INPBC) – Detail: de (bos)reservaten in de omgeving van Nationaal Albert Park (NAP).

1. Inleiding

“Het belang, de liefde voor het natuurschoon groeit naarmate de natuur verdwijnt. Slechts eenmaal wordt de nachtegaal in de Odyssea vermeld en de schrijvers leefden in een land waar de zangerigste onzer vogels talrijk voorkomt.”¹ (Victor Van Straelen, 1935)

Bovenstaand citaat van Victor Van Straelen, veruit de belangrijkste beleidsmaker van het Nationaal Albert Park (NAP), vat zowat de hele missie van het park samen. Niet alleen is het parkbestuur bezorgd om de “achteruitgang van de tropische natuur” in de Afrikaanse kolonies en bij uitstek in Oost-Congo, ook belichaamt zijn citaat de opkomst van milieuorganisaties en supranationale netwerken aan het begin van de 20ste eeuw die zich inzetten om de (koloniale) natuur te beschermen. Daarnaast kan het tweede deel van zijn citaat, of dit nu zo bedoeld is of niet, ook nog eens geïnterpreteerd worden als een verwijzing naar de lokale bevolking van Oost-Congo. Meer dan eens verweten de beleidsmakers van het park de lokale bevolking immers het belang van natuurbescherming niet in te zien. Dat gaf hen meteen ook genoeg legitimatie om de Congolese natuur zelf te gaan beschermen.

1.1. Afbakening van het onderzoek

Het koloniaal natuurbeleid in Belgisch Congo (1908-1960) vormt tot op heden een van de meest onderbelichte aspecten in het historisch onderzoek naar het Belgisch koloniaal verleden. Dit hiaat valt des te meer op wanneer we kijken naar de stand van het historisch onderzoek voor andere koloniale mogendheden op het Afrikaanse continent (in de eerste plaats met betrekking tot de Britse en Franse kolonies). Er zijn wel reeds enkele ‘pionierswerken’ verschenen rond het thema. Onder andere het onderzoek van historici als Patricia Van Schuylenbergh en Violette Pouillard, omtrent het Belgisch koloniaal beleid voor de jacht op en de bescherming van grootwild in Centraal-Afrika, dient hier vermeld te worden. Het hiaat is echter groot en zeker rond thema’s als bosbescherming, de angst voor bodemerosie en de strijd tegen epizoötieën kan er nog veel gezegd worden.

Toch is het natuurbeleid dat in Belgisch Congo werd gevoerd zeker geen irrelevant onderwerp. Vooreerst zal het voor veel mensen, zeker buiten de muren van de historiografie, al verwonderlijk zijn dat er (een vorm van) natuurbeleid werd gevoerd in Congo tijdens de koloniale periode. Het is een van de aspecten die stevast over het hoofd wordt gezien in heel wat literatuur over de Belgisch Congolese geschiedenis, opvallend gezien de grote natuurgebieden (zoals de Congolese regenwouden in het rivierbekken van de Kongo) die Congo herbergt. Daarnaast is het koloniaal natuurbeleid een kwestie die zich bij uitstek op de grens bevindt tussen de sociale en de ecologische geschiedenis. Zoals duidelijk wordt uit onderstaand onderzoek betekent de oprichting van nationale parken en andere natuurreservaten in Belgisch Congo vooral ook de uitzetting van lokale volkeren uit deze gebieden en een algemeen verlies aan rechten en toegang tot de natuurlijke grondstoffen van het land voor de bevolking ervan. Ook verplichte tewerkstelling of gedwongen samenwerking van de bevolking met de

¹ Citaat uit (de Nederlandstalige vertaling van) een speech die Victor Van Straelen gaf op de eerste zitting van het nieuw opgerichte Instituut der Nationale Parken van Belgisch Congo (INPBC), zie: KMMA (Tervuren): HA.02.0009 – *Fonds de L’Institut des Parcs Nationaux du Congo et Ruanda-Urundi: Archieven INPBC*, Processen-verbaal van de Administratieve Commissie van het Nationaal Albert Park (later het INPBC), Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 12 (08/03/1935)*: p.15 (24). ***In de hierop volgende bronverwijzingen zal er gebruik gemaakt worden van een verkorte voetnoot voor alle bronnen uit dit fonds van het KMMA: “KMMA: HA.02.0009, Doos: “X,” Proces-verbaal vergadering nr. X: p. x-x.”***

Koloniale Administratie of andere koloniale instellingen in het kader van natuurbeschermingsprojecten blijkt geen uitzondering te zijn. Ten slotte onthult een historie van het natuurbeleid in Belgisch Congo heel wat over de machtsdynamieken die zich afspeelden achter de schermen van het koloniaal project, die meer dan eens gekenmerkt worden door spanningen, discussies en uiteenlopende belangen. Ook de analyse van het koloniaal discours dat rond de tropische natuur in Congo gevoerd werd en de manieren waarop het natuurbeleid werd gelegitimeerd, kunnen heel wat meer vertellen over de machtsverhoudingen- en middelen van het Belgisch-koloniaal bestuur.

Om het onderzoek in deze masterproef af te bakenen, en geen werk te doen dat reeds eerder werd verricht, kies ik ervoor om te werken rond het bosbeleid in Belgisch Congo. Over dit onderwerp, dat reeds door auteurs als Diana K. Davis en Corey Ross werd geanalyseerd voor respectievelijk de Franse en Britse kolonies in Afrika, verscheen er tot op heden nog geen enkel historisch artikel of boek voor Belgisch Congo. Desondanks lijkt het, om de redenen die hierboven werden opgesomd, en omdat het koloniaal bosbeleid ons bovendien ook meer inzicht kan verschaffen in hoe de Congolese bossen al eeuwenlang getekend worden door menselijke interacties (zowel voor, tijdens als na de koloniale periode), een interessant aspect van het koloniaal project om in deze masterproef verder uit te diepen. Ik hoop daarmee niet alleen het hiaat rond bosbescherming in de Belgische koloniale historiografie te vullen en een pioniersstudie uit te voeren naar het koloniaal natuurbeleid zoals auteurs als Patricia Van Schuylenbergh en Violette Pouillard me al voordeden. Ook hoop ik inzichten te verschaffen die ons kunnen helpen in de hedendaagse debatten over een sociaal en rechtvaardig natuurbeschermingsbeleid (zeker in het licht van de huidige klimaat- en biodiversiteitscrisissen), over de verwerking van het Belgisch koloniaal verleden (dat ook nu weer meer dan ooit actueel is met het werk dat de Congocommissie verricht) en over hedendaagse vormen van sociale onderdrukking en kolonialisme (die tot op heden – denk aan de Oeigoeren in Xinjiang en de Palestijnse bevolking in Israël – de wereld niet uit zijn).

Als casus voor mijn onderzoek kies ik het Nationaal Albert Park (NAP, vandaag het 'Virunga Nationaal Park'), in de eerste plaats om pragmatische redenen. Het park, opgericht in 1925, was immers het eerste nationaal park in Belgisch Congo en bij uitbreiding op het gehele Afrikaanse continent. Het is bijgevolg het natuurgebied dat het langst actief beschermd werd door het Belgische koloniaal bestuur. Aanvankelijk had ik met deze geografische beperking meteen ook een tijds kader afgebakend: er zou worden gekeken naar het bosbeleid in het park vanaf de oprichting ervan in 1925 tot aan de Congolese onafhankelijkheid in 1960, wanneer de bescherming van de Congolese bossen in handen viel van de nieuwe, Congolese overheid. Dat bleek echter, na een jaar vol bronnenonderzoek, een te grote opdracht te zijn in het kader van een masterproef (zie "Toelichting bij het schrijfproces"). Bovendien begint de werking van het park pas echt vanaf 1929, wanneer de eerste vergaderingen van het Instituut plaatsvinden. Om toch een grondige analyse uit te kunnen voeren van het beleid, heb ik gekozen om enkel op de jaren 1930 te focussen (1929-1940). Dit met aandacht voor zowel de voorgeschiedenis van het park – de jaren 1925-1929 – als voor enkele evoluties die zich voltrokken in de periode na de jaren 1930). Ik hoop dat deze masterproef erin slaagt om aan de hand van onderstaande analyse van het NAP in de jaren 1930, een eerste inzicht te geven in hoe het bosbeschermingsbeleid eruit zag dat gevoerd werd in het park, alsook om enkele belangrijke thema's (die ook in de jaren 1940 en 1950 relevant blijven) diepgaand te bespreken: spanningen met de lokale bevolkingen of de Koloniale Administratie, de strijd tegen (illegale) boskap, de wetenschappelijke discussies over bosbranden in het park, het opzetten van herbebossingsprojecten en het proberen weren van uitheemse plantensoorten uit het park.

Een belangrijke nuance die hierbij gemaakt dient te worden is dat er met deze casus niet gekeken wordt naar ‘het’ natuurbeleid van Belgisch Congo maar naar slechts één actor van dat beleid: het Instituut der Nationale Parken in Belgisch Congo (INPBC)², doorheen deze paper ook vaak als ‘het Instituut’ aangeduid.³ Opgericht en gefinancierd door het Ministerie van Koloniën, aanvankelijk enkel om het Nationaal Albert Park te beheren, maar met eigen rechtspersoonlijkheid kan het Instituut het beste samengevat worden als een ‘parastatale’ instelling: een instelling die door de overheid wordt opgericht maar zelf geen overheidsinstelling vormt en bijgevolg een grotere onafhankelijkheid kent in haar handelen dan bijvoorbeeld de departementen van de Koloniale Administratie (in deze paper vaak aangeduid als ‘de Administratie’).⁴ Ondanks dat het Instituut strikt gezien geen overheidsinstelling is, viel het wel onder de ruimere bevoegdheid van het Ministerie van Koloniën, moest het aan dit Ministerie rapporteren, woonden vertegenwoordigers van het Ministerie de vergaderingen van het Instituut bij en waren er bepaalde beperkingen op de macht die het Instituut kon uitoefenen op het grondgebied van het NAP. Dit impliceerde een moeilijke evenwichtsoefening voor het Instituut dat doorheen zijn bestaan wel vaker naar een balans zocht tussen het conformeren aan de wensen van het Ministerie van Koloniën en de Administratie enerzijds en het verdedigen van de eigen belangen of ideeën anderzijds. Aangezien de meerderheid van de leden van het Instituut bestond uit wetenschappers en experts in de (koloniale) natuurbescherming, gingen die belangen vaak over het weren van antropogene invloeden en commerciële of extractieve activiteiten uit het park. Het doel van het Instituut was met andere woorden om de natuur van het NAP te beheren op een ‘strikte’ of ‘integrale’ manier met een uitsluitend wetenschappelijk doel.⁵

Toch had er ook voor gekozen kunnen worden om een ander nationaal park dat onder de bevoegdheid van het INPBC viel te onderzoeken. In 1938 werd bijvoorbeeld het Nationaal Park Garamba (het NPG) opgericht in het noordoosten van Belgisch Congo (ten noorden van het NAP), tot voor kort bekend als het laatste leefgebied van de noordelijke witte neushoorn (die sinds enkele jaren echter als uitgestorven wordt beschouwd in het wild). Ook het Nationaal Park Upemba (NPU), opgericht in Katanga in 1939, en het Nationaal Park Kagera (NPK) dat echter in Rwanda-Urundi lag (maar wel reeds in 1934 was opgericht) vielen onder de bevoegdheid van het Instituut.⁶ Bovendien onderhield de Koloniale Administratie ook een hele reeks van natuur-, jacht- en bosreservaten, onafhankelijk van het INPBC (zie *Kaart 5*). De mogelijkheden waren bijgevolg zowel uitgebreid als divers maar met de keuze voor het NAP, dat niet alleen het langst beheerde nationaal park was in Belgisch Congo maar ook goed gedocumenteerd wordt in tal van koloniale bronnen, kan een goed inzicht gegeven worden in de uitdagingen, spanningen, belangen en de uitvoering die het koloniaal natuurbeleid van Belgisch Congo kenmerkten.

² Zeker tegen het einde van het bestaan van dit Instituut, in de jaren 1940 en 1950 (die echter buiten de onderzoeksperiode van deze paper vallen) werd er ook nog “en Ruanda-Urundi” toegevoegd aan deze naam (het Instituut der Nationale Parken in Belgisch Congo en Ruanda-Urundi).

³ Voor 1934, wanneer er nog maar één nationaal park (het NAP) onder de bevoegdheid van dit Instituut valt, stond dit Instituut bekend als het ‘Nationaal Albert Park’. Dat kan soms tot verwarrende situaties en zinsconstructies leiden, vandaar de keuze voor ‘het Instituut’ om naar deze actor te verwijzen (in welke periode dan ook).

⁴ Patricia Van Schuylenbergh, “De nationale parken van Belgisch Congo,” in *Het geheugen van Congo: de koloniale tijd*, eds. Jean-Luc Vellut (Gent: Uitgeverij Snoeck, 2005), 158.

⁵ Patricia Van Schuylenbergh en Han de Koeijer, *Virunga, archieven en collecties van een uitzonderlijk nationaal Park*, Collecties van het KMMA (Tervuren: Koninklijk Museum voor Midden-Afrika (KMMA), 2017), 23, 25.

⁶ Van Schuylenbergh, “De nationale parken van Belgisch Congo,” 159.

Bovendien moet ook duidelijk gemaakt worden dat de focus in deze paper op het beleid van het park ligt en niet op het beheer ervan. Hoewel deze twee zaken ongetwijfeld vaak overlappen, hoeft dat zeker niet altijd zo te zijn. Dat het Instituut zijn zetel had in Brussel en veel beleidsmakers van het Instituut amper zelf in het NAP kwamen, zeker in de jaren 1930, zorgt voor enige afstand – niet alleen fysiek – tussen de maatregelen die zij uitstippelden en de toepassing ervan in praktijk. Er kan dus met andere woorden op veel vlakken meer worden gezegd over de ideeën van de beleidsmakers met betrekking tot natuurbescherming en de discussies die worden gevoerd over die bescherming dan over de echte situatie ter plekke. Desondanks geven de gebruikte bronnen (cf. infra) wel soms een kijk op het effectieve beheer van het park via de tussenkomst van de conservatoren in de vergaderingen van het Instituut en via enkele (fragmenten uit) rapporten over de dagelijkse gang van zaken in het park zelf. Op die manier kan er voor sommige thema's wel ingegaan worden op de (problemen bij) de implementatie van het beleid en op de gevolgen ervan.

Een laatste nuance die ik hier wil aanbrengen is dat een klein, maar daarom niet onbelangrijk, deel van het NAP in het Belgisch mandaatgebied Rwanda-Urundi lag (*Zie Kaart 1 en Kaart 2*). Omdat Rwanda-Urundi officieel geen kolonie was – al leek het bestuur op verschillende manieren op dat van Belgisch Congo (cf. infra) – kan men hier in strikte termen niet spreken over ‘koloniaal’ natuurbeleid. Toch lijkt het bestuur van het INPBC geen onderscheid te maken tussen het Congolese deel van het park en het Rwandese deel van het park (al toont het onderzoek in deze masterproef aan dat de controle van het Rwandese deel wel veel moeilijker verliep dan deze in de andere delen van het park). Om die reden, en om het feit dat Rwanda-Urundi maar al te vaak wordt vergeten in een bespreking van de Belgische aanwezigheid in Midden-Afrika, wordt ook de Rwandese sector van het park – echter in beperkte mate - in beschouwing genomen.

Tot slot wil ik nog iets zeggen over de focus op bosbescherming in deze masterproef. Het zou bijzonder kortzichtig zijn om te stellen dat de bossen van het NAP pas vanaf de jaren 1920 en 1930 beheerd of beschermd zouden worden. De bossen staan al eeuwen, waarschijnlijk zelfs millennia lang, in interactie met de volkeren die er leven en waren daarom niet vrij van ‘antropogene’ invloeden voor de komst van de Europese kolonisten, hoewel dat vaak wel was hoe deze kolonisten, de Koloniale Administratie en het Instituut ernaar keken. Met die gedachte in het achterhoofd wil ik benadrukken dat het hier slechts om een ‘korte’ periode gaat in de lange geschiedenis van de Congolese bossen maar wel om een periode met een enorme impact op deze bosgebieden. Een van de grootste gevolgen van het natuurbeschermingsbeleid dat in Congo gevoerd werd, was namelijk dat door het strikt afbakenen van alle natuurgebieden die beschermd dienden te worden als nationaal park of reservaat door de Koloniale Administratie of het INPBC, er ook meteen heel wat natuurgebied vrijkwam voor exploitatie door commerciële actoren en de Administratie zelf.⁷ Alle resterende natuur werd immers per definitie vrijgesteld van bescherming en bijgevolg ‘geopend’ voor andere doeleinden. Het hoeft niet gezegd te worden dat de gevolgen voor de Congolese natuur van deze steeds intensievere exploitatie die in deze vrijgekomen bossen werd gevoerd en de mislukking van het Instituut om een echt preservatiebeleid te voeren in haar nationale parken, enorm waren.

⁷ Violette Pouillard, “Dieren en milieu in Congo: was natuurbehoud ook natuurbescherming?,” in *Koloniaal Congo: een geschiedenis in vragen*, eds. Idesbald Goddeeris, Amaldine Lauro en Guy Vantemsche (Kalmthout: Uitgeverij Polis, 2020), 367.

1.2. Onderzoeksvragen en structuur van de paper

De onderzoeksvraag die in mijn masterproef centraal staat is: welke maatregelen nam het Belgisch bestuur in Koloniaal Congo om de bossen in het Nationaal Albert Park (NAP) te beschermen in de jaren 1930 (1929-1940) en hoe effectief was dat beleid? Meer specifiek kijk ik naar de uitdagingen voor dit beleid: was er sprake van ontbossing binnen de grenzen van het NAP? Kreeg het park te maken met illegale boskap en zo ja, wie waren de belangrijkste actoren in deze illegale boskap? En werd dit als problematisch beschouwd door het Belgisch koloniaal bestuur? Werden er ook legale vormen van boskap toegestaan? Tevens wordt er gepeild naar de belangrijkste motieven, dit zowel voor de legale als voor de illegale boskap. Naast de uitdagingen die voortvloeien uit legale of illegale boskap kan er ook gekeken worden naar andere soorten uitdagingen, zoals de bosbranden in het park en de introductie van uitheemse flora: zag het Instituut de periodieke bosbranden in het park (zowel natuurbranden als antropogene branden) als problematisch? Welke maatregelen werden er genomen om de bosbranden in het park in te perken? Wat waren de gevolgen van dit beleid? Hoe keek het Instituut naar uitheemse flora in het park? En wat werd er gedaan op uitheemse soorten uit het park te weren?

Wat het beleid zelf betreft, is de hoofdvraag in de eerste plaats uiteraard of er überhaupt aan bosbescherming werd gedaan binnen het NAP. Verder stellen zich ook de volgende vragen: wat waren de belangrijkste maatregelen die werden genomen om de bossen in het park te beschermen? Welke actoren en instellingen speelden hierin een rol? Hoe verliep de implementatie van de maatregelen? Zo kan er ook gekeken worden naar de naleving en (sociale) impact van de genomen maatregelen: was de handhaving effectief? Op welke manieren affecteerde het bosbeleid in het NAP het leven van de lokale bevolking? Bestond er enige vorm van inspraak voor de lokale bevolking of werden de beslissingen boven hun hoofd genomen? Was er sprake van weerstand van lokale bevolkingsgroepen tegen de opgelegde maatregelen? En hoe ging het Belgisch koloniaal bestuur met die weerstand om?

Tot slot onderzoek ik of er ook aan natuur-‘restauratie’ werd gedaan in het NAP, bijvoorbeeld via herbebossing: werd er nagedacht over manieren om het verlies aan bossen, bijvoorbeeld door legale of illegale boskap, te compenseren? Op welke manieren bracht men dit in de praktijk? Voor welke boomsoorten werd er geopteerd in herbebossingsprojecten? En wie was verantwoordelijk voor de uitvoering van deze projecten? Ook wordt de eventuele rol van lokale bevolkingsgroepen in het herbebossingsbeleid in beschouwing genomen.

Uiteraard kan niet elke deelvraag die hierboven werd opgesomd even uitgebreid behandeld worden, maar doorheen de onderstaande analyses komen ze wel allen aan bod. Om een antwoord te bieden op al die vragen, en meer specifiek op de centrale onderzoeksvraag in deze paper, wordt er – voor het effectieve onderzoek aan bod komt - eerst een uitgebreide analyse uitgevoerd van de reeds verschenen historiografie. Dit in de eerste plaats met betrekking tot het natuurbeleid in Congo zelf maar ook de historiografie voor andere Europese kolonies op het Afrikaanse continent komt aan bod, waarbij de analyse zich voornamelijk zal beperken tot het bosbeleid in de Franse en Britse kolonies (gezien het grote belang van deze koloniale mogendheden en de nood aan afbakening). Door de historiografie van niet-Belgische kolonies te behandelen wordt het onderzoek naar het natuurbeleid in Belgisch Congo niet alleen in comparatief, internationaal perspectief gezet maar maakt het ook mogelijk om de inzichten en debatten uit de Franse en Britse koloniale historiografie mee te nemen in deze masterproef.

Het tweede deel van deze masterproef behandelt de oprichting van het NAP behandeld. Welke theoretische concepten zijn belangrijk om het koloniaal natuurbeleid te kunnen analyseren? Op welke historische tradities van bos- en natuurbeleid steunde de oprichting en het beheer van het NAP? In welke (koloniale) context werd het NAP opgericht? Wat waren de belangrijkste motieven voor de oprichting? Verder wordt er ook gekeken naar welke actoren betrokken waren bij de totstandkoming van het park en welke actoren en instellingen uiteindelijk een rol speelden bij het beheer van het park na de oprichting.

In het derde en grootste deel van de onderzoekspaper wordt het beleid en waar mogelijk ook het effectieve bestuur van het park in de jaren 1930 onderzocht. Hiervoor ligt de focus op drie thema's die centraal stonden in de vergaderingen (cf. infra) en discussies die door de beleidsmakers van het Instituut werden gehouden. Als eerste wordt er gekeken naar de ontbossing in het park: in welke mate werd de strijd tegen ontbossing in het park als een prioriteit gezien? Welke actoren waren betrokken bij zowel de legale en als illegale vormen van ontbossing in het park? En welke rechten had de lokale bevolking met betrekking tot de bossen van het NAP? Een tweede thema dat wordt geanalyseerd, is de kwestie van de bosbranden in het park. Hoe keken de verschillende wetenschappers en beleidsmakers van het Instituut naar zowel de oorzaken als de gevolgen van deze bosbranden en welke wetenschappelijke noties en vormen van kennis lagen er aan de basis van hun visie? Er wordt ook nagegaan of lokale kennis en expertise over de kwestie van de bosbranden in rekening worden genomen bij de discussies. Ten slotte komt het effectieve beleid rond bosbranden in het park aan bod: werd het aansteken van bosbranden verboden of werd het (onder bepaalde voorwaarden) toegestaan? Het derde en laatste thema van het onderzoeksdeel van deze paper is de kwestie van de herbebossing in het park: deden het Instituut of andere actoren in de regio ook aan herbebossing? Slaagden die herbebossingsprojecten in hun opzet en voor welke boomsoorten werd er geopteerd? Aansluitend wordt er ook – in de mate van het mogelijke – gekeken naar het beleid van het park rond uitheemse plantensoorten in het park: probeerde het Instituut exotische soorten uit het park te weren? En hoe consequent was het Instituut in dat beleid?

Doorheen de verschillende hoofdstukken wordt er steeds extra aandacht besteed aan de 'spanningen' die het natuurbeschermingsbeleid in het NAP veroorzaakte, zowel met andere actoren in de regio als tussen de beleidsmakers en wetenschappers van het park zelf. Vooral de relaties van het Instituut met de lokale bevolking in en rond het park en met de Koloniale Administratie (inclusief het Ministerie van Koloniën) krijgen de nodige aandacht. Dit omdat het duidelijk mag zijn dat zelfs een thema als ('integrale') natuurbescherming nooit exclusief het onderwerp is of kan zijn van de ecologische geschiedenis maar steeds in wisselwerking staat met sociale interacties, dynamieken en conflict, bij uitstek thema's uit het onderzoeksgebied van de sociale geschiedenis. Een laatste nuance is dat hoewel de focus in het onderzoek in deze paper in de eerste plaats op bosbescherming ligt, ook de bescherming van andere soorten flora dan bomen bij momenten aan bod komt. Niet in het minst omdat een bos veel meer is dan enkel de bomen die er zich in bevinden.

1.3. De gekozen bronnen en methodologie

1.3.1. *Verantwoording van de gekozen bronnen*

De belangrijkste bronnen die ik gebruik in het kader van deze masterproef zijn de verslagen van het INPBC (cf. supra). Deze instelling, die tot 1934 bekend stond onder de naam het 'Nationaal Albert Park' (NAP, cf. supra), was opgericht met het oog op de uitvoering van het administratief en wetenschappelijk bestuur over de nationale parken van Belgisch Congo (en later ook Ruanda-Urundi). De instelling werkte grotendeels onafhankelijk van de Belgische regering maar stond zoals gezegd wel in nauw contact en samenwerking met het Ministerie van Koloniën (er was steeds een afgevaardigde van het Ministerie aanwezig op de vergaderingen van het INPBC) en werd er bij momenten sterk door beïnvloed. Het INPBC bestond enerzijds uit een uitvoerend orgaan, het 'Comité de Direction', dat maandelijks bijeenkwam in Brussel en het gros van de beslissingen ten opzichte van het parkbestuur nam en anderzijds uit een administratief orgaan, de 'Commission Administrative', dat slechts twee keer per jaar bijeenkwam (ook in Brussel) en zich meer bezighield met de grotere beleidslijnen uit te tekenen.⁸ Daarnaast had de instelling ook een financieel comité en een personeelsbestand ter plekke in het NAP, onder leiding van één of meerdere conservatoren (het aantal conservatoren wisselde meermaals doorheen de tijd).

Concreet analyseerde ik voor mijn onderzoek enerzijds de verslagen van het 'Comité de Direction' en anderzijds deze van de Administratieve Commissie van het Instituut. Dit deed ik voor zowel de onderzoeksperiode van mijn onderzoek, de jaren 1930, als voor de jaren 1940 en 1950 (waarvan er ook een aantal verslagen werden gebruikt om bepaalde evoluties of verschillen tussen de verschillende periodes te duiden). Concreet komt dit voor de vergaderingen van het Comité neer op een 300-tal verslagen (tussen de jaren 1931 en 1960, met uitzondering van de jaren 1951 en 1954 waarvoor geen verslagen beschikbaar zijn). Voor de vergaderingen van de Commissie gaat het om een 58-tal verslagen (tussen de jaren 1929 en 1960, ook voor de jaren die ontbreken bij de verslagen van het Comité). Ten slotte werden er ook nog een tiental jaarverslagen van het Instituut geanalyseerd waarin de activiteiten van het park doorheen het afgelopen jaar worden samengevat.

Een deel van deze verslagen zijn online (ingescand) te raadplegen op de website 'Archives des Anciens Parcs Nationaux du Congo Belge' (APNCB): <http://www.apncb.be/>. Die website is deel van een project van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (KBIN) om de archieven van het INPBC te ontsluiten. Naast de verslagen van het Comité en de Commissie vind je hier onder andere ook de verslagen van wetenschappelijke missies die werden georganiseerd in het NAP (en in de andere nationale parken) maar eveneens briefwisseling, (wetenschappelijke) publicaties met betrekking tot het park, kaarten en een enorm uitgebreid fotoarchief (ongeveer 70.000 foto's en 2000 dia's) dat het KBIN heeft gedigitaliseerd.⁹ Het andere, grootste deel van deze verslagen heb ik echter teruggevonden in de archieven van het KMMA (het Koninklijk Museum van Midden-Afrika). Van alle archieven die zouden kunnen worden geraadpleegd met betrekking tot het Nationaal Albert Park zijn deze van het KMMA met voorsprong het meest uitgebreid en waardevol. Niet alleen bewaart de instelling de verslagen van het Comité en de Commissie van het Instituut, ook kunnen de oprichtingsdecreten van de nationale parken, zowel de interne als externe correspondentie van het Instituut, een hele reeks aan financiële bronnen, documenten over personeelszaken... en tientallen andere soorten bronnen

⁸ Verder ook respectievelijk 'het Comité' en 'de Commissie' genoemd.

⁹ Van Schuylenbergh en de Koeijer, *Virunga, archieven en collecties*, 43-46.

van het INPBC hier gevonden worden. Bij het nemen van foto's van de verslagen die ik in het KMMA raadpleegde, heb ik ook uiterst waardevolle hulp gekregen van Dr. Violette Pouillard, zeker omdat er rekening gehouden moest worden met een eventuele sluiting van deze archieven door de COVID-19 situatie die in het voorjaar van 2021 opnieuw kritiek werd. Hoewel de toegang tot deze archieven van het KMMA relatief gemakkelijk verliep, geldt dit niet voor alle delen van deze instelling. Omdat sommige archieven nog niet ontsloten zijn – bijvoorbeeld het deel van het archief van het INPBC met de jaarverslagen van de instelling en de rapporten over de werking van het NAP ter plekke – waren er echter wel beperkingen op welke delen van het archief ingekeken mochten worden, iets wat ook de keuze van de bronnen in mijn onderzoek mee heeft bepaald. Dat betekent daarentegen ook dat er in de toekomst, wanneer er meer collecties in dit archief zijn geïnventariseerd en opengesteld worden voor (historisch) onderzoek, ook andere bronnen van en over het INPBC gebruikt kunnen worden om de bevindingen in dit onderzoek aan te vullen, te toetsen of eventueel te weerleggen.

Hoewel de hoeveelheid aan bruikbare informatie uit de verslagen van het Comité en de Commissie enorm is en het mogelijk maakte om op zowat elke vraag in deze masterproef een antwoord te bieden, zijn er ook enkele nadelen. Een duidelijk methodologisch nadeel bij de gehanteerde bronnenreeks is bijvoorbeeld de afwezigheid van informatie over het effectieve beheer van het park en de situatie ter plekke. Zo worden er enkel verslagen geanalyseerd van de beleidsmakers van het Instituut en niet van het personeel dat actief was in Belgisch Congo zelf (bijvoorbeeld de verslagen van de conservatoren in het NAP). Ook wordt er niet gewerkt met bronnen die op directe wijze iets meer vertellen over de ervaringen, samenwerking, spanningen of verzetsdaden van de lokale, Congolese bevolking (ook al tracht ik dit op te lossen door een analyse van de gekozen verslagen vanuit het analysekader van James Scott, cf. infra). Dit zorgt ervoor dat deze masterproef voornamelijk steunt op de inzichten, discussies en besluiten van witte beleidsmakers en wetenschappers, uit België of andere westerse landen, die actief deelnamen aan het koloniaal project (of toch binnen de koloniale context werkten) en bovendien voornamelijk vanuit Brussel ageerden. Slechts een handvol leden van de vergaderingen van het INPBC lijkt ook echt zelf geregeld in het Nationaal Albert Park te zijn geweest.

Bijgevolg is het, zoals eerder vermeld, niet altijd duidelijk of het beleid dat het INPBC uitstippelde ook steeds omgezet werd in effectief beheer. Alleen het beperkte aantal fragmenten van de verslagen van de conservatoren die werden overgenomen in de hier bestudeerde verslagen geven een beter zicht op de situatie in het NAP zelf. Die fragmenten zullen dan ook uitgebreid aan bod komen. Verder zal er vooral tussen de lijnen gezocht worden naar tekenen van verzet of van handhavingsproblemen en andere zaken die niet expliciet in de verslagen vermeld worden. Hierbij kan er ook gesteund worden op de reeds verschenen literatuur voor zowel Belgisch Congo als voor de Franse en Britse kolonies.

Het voordeel van het werken met de gekozen verslagen is dan wel weer dat de motieven, argumentatie en visie(s) van het INPBC zelf, en bij uitbreiding van de Koloniale Administratie, uitgebreid aan bod kunnen komen. Hierdoor kan er aan de hand van deze bronnen op z'n minst een hypothese gevormd worden van hoe de Belgische overheid en het daarvoor opgerichte INPBC het bosbeleid (en in bredere zin het natuurbeleid) in Belgisch Congo invulden en welke spanningen er binnen en tussen deze instellingen leefden. Een ander voordeel van de gekozen bronnen is dat ze een redelijk consequente vorm en structuur behouden doorheen de gehele onderzoeksperiode. Op die manier is het gemakkelijk om veranderingen, evoluties maar ook de continuïteit in het beleid op te merken en te analyseren. Tot slot is deze bronnenreeks enorm uitgebreid en stelt het ons in staat om enkele onderzoeksthema's niet alleen uitgebreid maar ook grondig te kunnen bespreken.

1.3.2. *Onderzoeksmethode*

Om deze inleiding af te sluiten wil ik kort nog iets zeggen over de onderzoeksmethode die ik toegepaste op de bronnen. Ik heb de verslagen van het Comité en de Commissie, met veel toewijding en aandacht voor details, op een grondige en consequente manier geanalyseerd en met andere woorden een ‘deep reading’ of kwalitatieve methode gehanteerd bij het uitvoeren van mijn onderzoek. Dat vroeg echter heel wat meer tijd dan gedacht, niet op z’n minst omdat deze verslagen niet in mijn moedertaal (het Nederlands) zijn geschreven en omdat het taalgebruik in de verslagen heel formeel is (en soms ook deel uitmaakt van een wetenschappelijk of koloniaal jargon dat ik niet ken). Ook hadden sommige bronnen reeds schade opgelopen en werd de tekst onleesbaar, bijvoorbeeld door het uitlopen van de inkt of het vervagen van de inkt juist.¹⁰ Dergelijke technische beperkingen bleven echter over het algemeen wel eerder uitzondering dan regel.

Om alle informatie die ik uit deze bronnen haalde overzichtelijk weer te geven en gemakkelijk te kunnen doorzoeken, heb ik gebruik gemaakt van een aantal tags zoals: ‘legale boskap’, ‘illegale boskap’, ‘bosbranden’, ‘herbebossing’, ‘uitheemse soorten’, ‘controle/implementatie’ en ‘spanningen’. Elk verslag met relevante inhoud kreeg minstens één en maximaal drie van deze tags (met enkele uitzonderingen die meer tags vereisten door de enorme hoeveelheid aan informatie die ze bevatten). Op die manier kon ik, eenmaal ik alle informatie uit de verslagen verzameld had, snel overgaan naar de analyse van de verzamelde informatie. Bij het verwerken van die informatie in mijn masterproef heb ik echter steeds wel teruggегrepen naar de verslagen zelf om te voorkomen dat een te artificiële weergave van de feiten werd gecreëerd en om zeker te zijn dat de conclusies die ik hieronder maak of de uitspraken die ik paraphraseer en citeer overeenkomen met de informatie zoals ze in de geanalyseerde verslagen te vinden is.

Ten slotte probeer ik via een toepassing van het analysekader van James Scott ook meer te weten te komen over de ervaring van en reacties op het beleid van het Instituut door de lokale bevolking. Dit door de agency van de lokale volkeren in te onderzoeken aan de hand van concepten als ‘hidden’ of ‘public’ transcript (concepten die in het onderzoeksdeel van mijn paper verder toegelicht zullen worden). Ook over de afwezigheid van lokale kennis en expertise in de verslagen van het Comité en de Commissie wordt er, in de mate van het mogelijke, iets gezegd in mijn onderzoek. Hiervoor – en voor de andere aspecten van het natuur- en bosbeleid die niet aan bod komen in de bronnen – wordt er zoveel als mogelijk gesteund op de literatuur die reeds is verschenen over natuurbescherming in Belgisch Congo en in andere Europese kolonies op het Afrikaanse continent. Een overzicht van de bestaande historiografie over deze onderwerpen vormt dan ook een mooi thema om deze masterproef mee te beginnen.

¹⁰ Een voorbeeld is verslag nr. 155 van het Comité: KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Comité de Direction, nr. 101-213 (1941-1950),” *Proces-verbaal vergadering nr. 155 (16/02/1946)*.

2. Koloniaal natuurbeleid: een historiografisch overzicht

Op minstens twee verschillende manieren vormt het Belgisch natuurbeleid in Koloniaal Congo een belangrijk historiografisch hiaat. Enerzijds binnen het onderzoek naar het Belgisch koloniaal verleden en de koloniale periode in de Congolese geschiedenis, anderzijds binnen het internationaal (comparatief) onderzoek naar koloniale natuurbescherming in de 19de en de 20ste eeuw. Bovendien lijkt bosbescherming, zowel voor Belgisch Congo als voor andere Europese kolonies, heel wat minder aandacht gekregen te hebben van historici dan andere vormen van natuurbescherming (in de eerste plaats de bescherming van grootwild) in koloniale context. Toch is er zeker niet niks geschreven en zijn er heel wat werken die misschien niet over bosbescherming in Congo handelen maar wel interessant kunnen zijn in het licht van deze masterproef.

Om dit gebrek aan historiografisch onderzoek in perspectief te plaatsen, wordt er in het eerste deel van deze masterproef een overzicht gegeven van de huidige stand van het onderzoek. Eerst wordt er gekeken naar wat er reeds geschreven werd over het natuurbeleid in Belgisch Congo en hoe de aandacht voor natuur- en bosbescherming zich verhoudt ten opzichte van de andere aspecten van het koloniaal bestuur. Vooral de werken die over het NAP handelen, worden hier uitgebreid besproken. Daarna wordt de historiografie over natuurbeleid in Belgisch Congo ook – beknopt – vergeleken met het onderzoek naar het natuurbeleid van andere Europese koloniale mogendheden in hun kolonies. Gezien dit corpus aan literatuur relatief uitgebreid is in vergelijking met de historiografie voor Belgisch Congo wordt de focus hier gelegd op wat er reeds geschreven is over koloniale bosbescherming op het Afrikaanse continent (en wordt dus zowel de literatuur over andere Europese kolonies, buiten Afrika, als over andere vormen van koloniaal natuurbeleid niet in deze analyse opgenomen).

2.1. Een onderbelicht aspect van de Belgische koloniale historiografie?

De Belgische koloniale overheersing in Congo was, net als de meeste andere Europese koloniale ondernemingen in de 19de en 20ste eeuw, meer dan een louter politiek-economisch project. Het koloniaal bestuur hield zich niet enkel bezig met het opzetten en onderhouden van een koloniaal leger (de beruchte 'Force Publique'), het uitbouwen en reguleren van de mijnbouw, katoen- en palmolie-industrieën of het aanleggen van wegen, treinsporen en andere infrastructuur. Ook kwesties als de beschavingsmissie, de koloniale propaganda, het bevorderen van wetenschappelijk onderzoek (vaak in functie van de koloniale onderneming) en het beheren van de Congolese natuur stonden hoog op de koloniale agenda. Toch geniet niet elk aspect van het Belgisch koloniaal bestuur in Congo evenveel academische aandacht of interesse. Zo valt vooral de afwezigheid van historisch onderzoek met een ecologische invalshoek op bij een raadpleging van de verschillende historiografische overzichten uit de laatste twee decennia. Zowel het natuurbeleid van het Belgisch koloniaal bestuur als de ecologische impact van de koloniale periode zijn duidelijk onderbelicht.

In een overzicht van de historische literatuur over het koloniale verleden door Guy Vanthemsche (2007), een van de meest prominente historici van Belgisch Congo sinds het einde van de 20ste eeuw, bespreekt Vanthemsche onder andere de 'revival' aan belangstelling voor Belgisch Congo vanaf de

jaren 1980.¹¹ Voor de Congolese onafhankelijkheid deed volgens Vanthemsche immers geen enkele Belgische of buitenlandse historicus een degelijke, kritische bijdrage aan de studie van het Belgisch kolonialisme, dat toen dus nog bezig was. Na 1960 begonnen enkele historici, zoals Jean Stengers en Jean-Luc Vellut, met het publiceren van significante bijdragen over de geschiedenis van Belgisch-Congo. In de jaren 1970 begonnen naast Belgische ook Congolese historici, zoals Donatien Dibwe dia Mwembu of Mulambu Mvuluya, en andere niet-Belgische historici met het onderzoeken van de koloniale periode in de geschiedenis van Congo. In België zelf nam in deze periode ook de interesse bij niet-historici, in de eerste plaats economen en juristen, in het koloniaal verleden toe.¹²

Toch kan er volgens Vanthemsche onder Belgische academici tijdens de eerste decennia na de onafhankelijkheid over het algemeen gesproken worden van een 'shock of 1960' (een concept van Stengers) waarbij de koloniale aanwezigheid in Congo het liefst vergeten werd en het onderwerp op weinig belangstelling kon rekenen. Koloniale geschiedenis werd eerder als een 'exotische' discipline gezien (zoals andere niet-Europese geschiedenissen) dan als een belangrijk onderdeel van de Belgische nationale geschiedschrijving. Daarnaast vormden ook beperkingen op de openbaarheid van de koloniale archieven (bijvoorbeeld een termijn van 50 jaar voor het openstellen van de archieven van het Ministerie van Koloniën) een belangrijke rem op het historisch onderzoek.¹³

In de jaren 1980 maakte die onverschilligheid van Belgische historici ten opzichte van het Belgisch koloniaal verleden volgens Vanthemsche plaats voor een heropleving of 'revival' aan belangstelling. Opvallend is vooral de uitbreiding van een meer klassieke politiek-institutionele focus naar een historiografie waarin ook de culturele aspecten van het kolonialisme werden belicht. De missiegeschiedenis, de koloniale propaganda, koloniale architectuur, kunst en film, en ook de evolutie van het onderwijsbeleid in Belgisch Congo kregen nu aandacht. Daarnaast vermeldt Vanthemsche ook studies over de ras- en genderrelaties in koloniaal Congo, de activiteiten van Belgische bedrijven in Congo en enkele antropologische studies. Nergens, ook niet in zijn bespreking van de meest recente werken over het Belgische koloniale verleden, vermeldt Vanthemsche ook maar één studie met een ecologische invalshoek.¹⁴

Eenzelfde afwezigheid van ecologische thema's kan gevonden worden in een eerder overzichtswerk van Hein Vanhee en Geert Castryck (2002). In tegenstelling tot Vanthemsche richten zij zich eerder op een bespreking van de belangrijkste hiaten in het onderzoek over Belgisch Congo en op het formuleren en aanbevelen van mogelijke pistes voor verder onderzoek.¹⁵ Ook zij spreken over een beperkte historische interesse in het onderwerp tijdens de jaren 1960 en 1970, volgens Van Hee en Castryck grotendeels te danken aan een 'koloniale kater', een afkeer van de eerdere imperialistische en onkritische historiografie en tegelijk een gebrek aan inspiratie voor nieuwe, kritische onderzoeksvragen.¹⁶ Maar noch in hun bespreking van de historiografie vanaf de jaren 1980, noch in hun voorstellen voor verder onderzoek worden ecologische thema's of perspectieven aangeraakt.¹⁷

¹¹ Guy Vanthemsche, "De historiografie van het Belgische kolonialisme in Congo," in *De Tuin van Heden: Dertig jaar wetenschappelijk onderzoek over de hedendaagse Belgische samenleving*, eds. Guy Vanthemsche, Machteld de Metsenaere, & Jean-Claude Burgelman (Brussel: VUBPRESS, 2007), 417-56.

¹² Vanthemsche, "De historiografie," 429, 431-32, 434-35.

¹³ *Ibid.*, 431-32.

¹⁴ *Ibid.*, 440-41.

¹⁵ Hein Vanhee en Geert Castryck, "Belgische historiografie en verbeelding over het koloniale verleden," *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 32, nr. 3-4 (2002): 305-20.

¹⁶ Vanhee en Castryck, "Belgische historiografie," 311.

¹⁷ *Ibid.*, 311-16.

In het recentere historiografisch overzicht van Idesbald Goddeeris en Sindani E. Kiangu (2011) worden tal van nieuwe invalshoeken en onderzoeksthema's binnen de koloniale geschiedschrijving besproken.¹⁸ Goddeeris en Kiangu zien een shift onder historici van de klassieke 'imperial history' naar de 'new imperial history', waarbij er onder andere meer aandacht is voor sociale en culturele thema's, zowel verzet als collaboratie een centrale plaats krijgen in het historisch onderzoek en waarbij er afstand wordt genomen van een eurocentrisch denkkader. Voorbeelden zijn: de culturele invloed van koloniaal Congo op België, een analyse van Patrice Lumumba vanuit een genderperspectief (op zowel Lumumba zelf als de vrouwen in zijn leven) of de invloed van Afrikaanse culturen en religieuze beleving op Europese religies (in de eerste plaats het Katholieke Christendom).¹⁹ Echter ook onder deze 'new imperial historians' valt het gebrek aan onderzoek met een ecologische invalshoek op: in het artikel van Goddeeris en Kiangu wordt er geen enkel werk vermeld dat zich toespitst op de Congolese natuur, het koloniaal natuurbeleid of de ecologische impact van de koloniale periode.

Enkel in de onlangs uitgegeven verzamelbundel "Koloniaal Congo: een geschiedenis in vragen" (2020) wordt er aandacht besteed aan het thema. De auteurs (met onder andere Guy Vanthemsche en Idesbald Goddeeris) geven in dit werk zowel een algemene inleiding over Belgisch Congo, met up-to-date inzichten en onderzoeksresultaten, als een overzicht van de belangrijkste recente werken (door zowel Belgische als niet-Belgische historici) binnen de koloniale geschiedschrijving. Een van de hoofdstukken, geschreven door Violette Pouillard, is gewijd aan het koloniaal natuurbeleid en de sociale en ecologische implicaties van dit beleid.²⁰ Pouillard stelt in haar bijdrage onder andere dat het natuurbeleid in Belgisch Congo een tweeledige zaak was: enerzijds ging het om de exploitatie van natuurlijke rijkdommen (zoals rubber, ivoor en later ook monoculturen als katoen) en anderzijds ging het om de bescherming van 'nuttige' of bedreigde diersoorten en het oprichten van natuurreserveaten. Volgens Pouillard was het koloniaal natuurbeleid in de eerste plaats echter een gefaald beleid, waarbij het de koloniatoren over het algemeen niet lukte om de natuur te beschermen. Bovendien is het ook belangrijk om de sociale dimensie van het beleid in beeld te brengen: de exploitatie en/of bescherming van de Congolese natuur waren steeds, ook reeds voor de kolonisatie, verbonden met sociale ongelijkheid en uitsluiting. De Belgische kolonisatie versterkte die ongelijkheid en gaf het ook een sterke racistische dimensie.²¹

2.2. De exploitatie van Congo's natuurlijke rijkdommen

De bijna volledige afwezigheid van ecologische onderzoeksthema's in de belangrijkste historiografische overzichten van de laatste decennia, op laatstgenoemde verzamelbundel na, betekent echter niet dat er helemaal niets geschreven is over het natuurbeleid van Belgisch Congo of de ecologische implicaties van de koloniale overheersing. Zo zijn er reeds verschillende werken gepubliceerd die zich toespitsen op de exploitatie van de natuurlijke rijkdommen in Congo, zoals het werk 'Rood rubber' van Daniël Vangroenweghe (1985) over de ontginning van rubber in de kolonie.²² Dit werk legt zich echter voornamelijk toe op de periode van Congo-Vrijstaat (1885- 1908) aangezien

¹⁸ Idesbald Goddeeris en Sidani E. Kiangu, "Congomania in academia: recent historical research on the Belgian colonial past," *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 126, nr. 4 (2011): 54-73.

¹⁹ Goddeeris en Kiangu, "Congomania," 63-6.

²⁰ Pouillard, "Dieren en milieu in Congo," 361-72.

²¹ Pouillard, "Dieren en milieu in Congo," 363-6; 369-70

²² Daniel Vangroenweghe, *Rood rubber: Leopold II en zijn Congo* (Brussel: Elsevier, 1985).

de rubberexploitatie toen het meest intensief was (en pas later, na de golf van kritiek op het regime die zich inzette aan het einde van de 19de eeuw, onder Belgisch Congo weer afnam). Bovendien focust Vangroenweghe in dit werk in de eerste plaats op het sociale aspect (het systematische geweld en leed dat samenging met de gedwongen exploitatie van rubber) en minder op de ecologische implicaties van dit beleid. Een ander werk dat de rubberexploitatie in deze periode belicht, is een artikel van Te Mobusa Ngbwapkwa (1993) waarin er een case-study wordt uitgewerkt over de ontginning van rubber in Banzyville, in het noordwesten van Congo, tussen 1900 en 1908.²³ Ook recentere werken over de rubberexploitatie in Congo leggen zich uitsluitend toe op periode van Congo-vrijstaat en belichten voornamelijk de sociale dimensie van de ontginning, zoals het boek “Van constitutioneel monarch tot roofridder” van Theo Gerritse (2007) en de (comparatieve) studie “From the Amazon to the Congo valley” door Louise Cardoso de Mello en Sven Van Melkebeke (2019).²⁴

Over het landbouwbeleid in Belgisch Congo, waarin bijvoorbeeld de verplichte teelt van katoen een grote rol in speelde, verscheen in 1998 een uitgebreide monografie van Jeannôt Mokili Danga Kassa.²⁵ Ook de recent gepubliceerde bijdrage van Piet Clement (2019) aan de verzamelbundel “Belgian Congo between the two world wars” analyseert het koloniaal landbouwbeleid.²⁶ Toch ligt ook hier weer de focus in de eerste plaats op de sociaaleconomische aspecten van de koloniale landbouw.

Ook de exploitatie van natuurlijke grondstoffen als mineralen, in de eerste plaats koper en uranium, kreeg reeds (beperkte) aandacht onder historici. Zo schreef Robrecht Declercq (2019) een bijdrage aan een verzamelbundel over commodity frontiers en de uitbreiding van de kapitalistische wereldeconomie.²⁷ In deze bijdrage analyseert Declercq de nieuwe kopermijn-‘frontiers’ aan het einde van de 19de eeuw en in de eerste helft van de 20ste eeuw, waaronder ook de frontier in Katanga (in het zuidoosten van Congo).²⁸ Daarbij legt hij de focus vooral ook op de mijnbouwbedrijven die actief waren in Belgisch Congo, zoals de Union Minière du Haut Katanga (UMHK). Over deze koloniale mijnbouwbedrijven is er al heel wat meer historiografische literatuur verschenen dan over de mineralen zelf of de implicaties van de mijnbouw. Zo verscheen er reeds in 1985 een monografie van Dirk Waterschoot over het UMHK en ook in een boek over de geschiedenis van Umicore (het Belgische

²³ Te Mobusa Ngbwapkwa, “L’exploitation du caoutchouc par l’état indépendant du Congo dans le territoire de Banzyville, district de l’Ubangi (1900-1908),” *Civilisations* 41, nr. 1-2 (1993).

²⁴ Theo Gerritse, *Van constitutioneel monarch tot roofridder. Rood rubber: de exploitatie door Leopold II van de Kongo Vrijstaat (1885-1908)* (Soesterberg: Aspekt, 2007); Louise Cardoso de Mello en Sven Van Melkebeke, “From the Amazon tot the Congo valley: a comparative study on the violent commodification of labour during the rubber boom (1870s-1910s),” in *Commodity frontiers and global capitalist expansion. Social, ecological and political implications from the nineteenth century to the present day*, eds. Sabrina Joseph (Londen: Palgrave Macmillan, 2019), 137-82.

²⁵ Jeannôt Mokili Danga Kassa, *Politiques agricoles et promotion rurale au Congo-Zaïre (1885-1997)* (Parijs: L’Harmattan, 1998).

²⁶ Piet Clement, “Agricultural policies and practices in the Belgian Congo. The origins and implementation of the “Indigenous Peasantry” Scheme (1917-1959),” in *The Belgian Congo between the two world wars*, eds. Jacques Vanderlinden (Brussel: Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen (KAOW), 2019), 251-86.

²⁷ Robrecht Declercq, “Red fever: natural resource companies and the global copper mining frontier 1890-1939,” in *Commodity frontiers and global capitalist expansion. Social, ecological and political implications from the nineteenth century to the present day*, eds. Sabrina Joseph (Londen: Palgrave Macmillan, 2019), 215-54.

²⁸ Een ‘frontier’ of ‘commodity frontier’ is een concept dat voornamelijk in de discipline van de wereldgeschiedenis wordt gebruikt en slaat op zowel de (geografische) locaties als de processen die van belang zijn bij de integratie van nieuwe grondstoffen in de groeiende, kapitalistische wereldeconomie. (Sven Beckert et al., “Commodity frontiers and the transformation of the global countryside: a research agenda,” *Journal of Global History* (forthcoming, 2021): 3.)

materiaaltechnologiebedrijf dat voortvloeide uit de UMHK) door René Brion en Jean-Louis Moreau (2006) worden er enkele hoofdstukken gewijd aan de koloniale rol van het bedrijf.²⁹ Verder geeft een bijdrage van Donatien Dibwe dia Mwembu (2020) aan de eerdergenoemde verzamelbundel “Koloniaal Congo: een geschiedenis in vragen” een uitgebreid overzicht over wat er reeds geschreven is over de sociale omstandigheden van de Congolese arbeiders die bij het UMHK werkten.³⁰

Ook andere bijdragen aan het verzamelwerk “Koloniaal Congo” handelen over de exploitatie van mineralen in Belgisch Congo, bijvoorbeeld de bijdrage van Frans Buelens over de opzet en uitbreiding van de kapitalistische economie in de kolonie.³¹ In de bijdrage van Violette Pouillard (cf. supra) wordt zelfs kort gewezen op de directe en indirecte ecologische implicaties van de mijnbouwindustrie (op vlak van lucht-, bodem- en waterverontreiniging).³² Eenzelfde focus op de ecologische implicaties kan ook teruggevonden worden in het recent verschenen artikel van Iva Peša (2020) over de mijnbouw in de Centraal-Afrikaanse kopergordel (waarin ook Katanga kan worden gesitueerd).³³ Peša legt daarbij de focus onder andere op de vervuiling door de mijnbouwindustrie, de gevolgen van de industrie voor de bossen in de regio en de medische implicaties van de grootschalige ontginning. Het artikel spitst zich echter toe op de periode tussen 1950 en 2000 en neemt daarmee enkel de laatste jaren van de koloniale periode mee in rekening. Bovenstaande voorbeelden tonen in elk geval wel aan dat de studie van de ecologische gevolgen van de koloniale exploitatie-economie slechts heel recent aan belang wint.

2.3. De bescherming van Congo’s natuurlijke rijkdommen

Bovenstaande analyse maakt duidelijk dat, hoewel er reeds enige literatuur verschenen is over de exploitatie van natuurlijke rijkdommen zoals rubber (onder Congo-Vrijstaat), katoen en andere landbouwgewassen en de mineralen in de Congolese bodem en enkele recente werken ook wijzen op de ecologische implicaties van deze exploitatie, er doorgaans weinig historiografische aandacht besteed wordt aan de bescherming van deze rijkdommen. Een verklaring zou hier kunnen zijn dat het Belgische koloniaal bestuur gewoonweg niet bezig was met de bescherming van deze grondstoffen of met natuurbehoud in het algemeen. De exploitatie van deze grondstoffen was immers van groot economisch belang voor heel wat Belgische bedrijven en gezien de geringe aandacht voor de bescherming van de Congolese bevolking lijkt eenzelfde gebrek aan inspanning voor de Congolese natuur niet ondenkbaar. Toch klopt dit niet helemaal: het Belgisch koloniaal bestuur zette zich wel degelijk in voor de bescherming van de Congolese natuurlijke rijkdommen, al was dat vaak ook uit eigenbelang en bleef de bescherming beperkt in omvang.³⁴

²⁹ Dirk Waterschoot, *Union Minière du Haut Katanga: ontstaan en arbeidsbeleid tot 1960* (Brussel: GRESEA, 1985); René Brion en Jean-Louis Moreau, *Van mijnbouw tot mars. De ontstaansgeschiedenis van Umicore* (Tielt: Uitgeverij Lannoo, 2006).

³⁰ Donatien Dibwe dia Mwembu, “Hoe leefden de Congolese arbeiders? Het voorbeeld van de Union Minière du Haut-Katanga,” in *Koloniaal Congo: een geschiedenis in vragen*, eds. Idesbald Goddeeris, Amaldine Lauro en Guy Vantemsche (Kalmthout: Uitgeverij Polis, 2020), 145-56.

³¹ Frans Buelens, “De grote conglomeraten: hoe werd de kapitalistische economie in Congo ingeplant?,” in *Koloniaal Congo: een geschiedenis in vragen*, eds. Idesbald Goddeeris, Amaldine Lauro en Guy Vantemsche (Kalmthout: Uitgeverij Polis, 2020), 118-30.

³² Pouillard, “Dieren en milieu in Congo.”

³³ Iva Peša, “Mining, waste and environmental thought on the Central African Copperbelt, 1950–2000,” *Environment and History* (online publicatie voor de print, 2020): 1-26.

³⁴ Pouillard, “Dieren en milieu in Congo, 369.

2.3.1. *Patricia Van Schuylenbergh: pionier van een nieuwe (sub)discipline?*

Een aspect van die beschermingspolitiek dat reeds (in beperkte mate) behandeld werd door historici is de bescherming van grootwild in Congo, bijvoorbeeld door het beperken van de jacht op bepaalde diersoorten. Zo schreef Patricia Van Schuylenbergh, verbonden als historica aan het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika (KMMA), al heel wat verschillende werken over de koloniale exploitatie en bescherming van de Congolese natuur. Haar expertise ligt vooral op het vlak van koloniale jachtpraktijken (waaronder ook de exploitatie van en handel in ivoor) en de bescherming van grootwild in Belgisch Congo. Daarnaast werkt ze ook vaak met beeldmateriaal uit Belgisch Congo, zowel fotografisch als cinematografisch. Reeds in 2001 publiceerde Van Schuylenbergh een artikel over de rol van Leopold III (niet te verwarren met zijn grootoom, Leopold II) in de bescherming van de Congolese natuur. Dit artikel handelt in de eerste plaats over de invloed die Leopold III (toen nog bekend als hertog van Brabant) kon uitoefenen op het NAP tijdens zijn periode als voorzitter van zowel de Administratieve Raad en de Raad van Bestuur van het park begin de jaren 1930.³⁵ In 2005 schreef Van Schuylenbergh vervolgens een beknopte bijdrage over de nationale parken in Belgisch Congo aan de verzamelbundel “Het geheugen van Congo: de koloniale tijd” (uitgegeven door Jean-Luc Vellut).³⁶ Hierin bespreekt ze voornamelijk de aanleiding voor de oprichting van het NAP, het eerste nationaal park, en haalt ze kort ook de later gecreëerde parken in Belgisch Congo aan. Eenzelfde focus op het NAP kan ook teruggevonden worden in haar bijdrage (2006) aan het boek ‘Virunga: survie du premier parc’ van Marc Languy en Emmanuel De Merode (huidig directeur van het Nationaal Park Virunga) waarin ze onder andere dieper ingaat op het effectieve bestuur van het park en op de relatie tussen het parkbestuur en de lokale bevolking in het NAP.³⁷

Van belang voor de historiografie van de koloniale natuurbescherming is vooral de doctoraatsthesis van Van Schuylenbergh (2006), die recent ook in boekvorm (2019) werd gepubliceerd.³⁸ In haar doctoraatsthesis analyseert Van Schuylenbergh enerzijds de jachtpraktijken (zowel de jacht voor voedselvoorziening, als de commerciële, rituele en wetenschappelijke vormen van jacht) in zowel Congo-Vrijstaat als Belgisch Congo.³⁹ Anderzijds gaat ze uitvoerig in op de bescherming van het grootwild in Belgisch Congo, onder andere door de beperking van jachtpraktijken (in de eerste plaats van de jacht door de lokale bevolkingen). Zo kijkt ze naar de voorgeschiedenis van het koloniaal natuurbeleid, bespreekt ze verschillende vormen van natuurbescherming en gaat ze in op enkele belangrijke actoren in dit proces (Jean Massaert, Edmond Leplae, Jean-Marie Derscheid...).⁴⁰ De focus in haar werk ligt vooral op de creatie van nationale parken in Belgisch Congo, in de eerste plaats opnieuw op het NAP maar ook andere parken komen kort aan bod (Kagera, Garamba en Upemba).⁴¹

³⁵ Patricia Van Schuylenbergh, “Leopold III et la conservation des espaces naturels ‘inviolés,’” *Museum Dynasticum* nr. 2 (2001): 102-11.

³⁶ Van Schuylenbergh, “De nationale parken van Belgisch Congo,” 155-58.

³⁷ Patricia Van Schuylenbergh, “Le Parc National Albert” in *Virunga: survie du premier parc d’Afrique*, eds. Marc Languy en Emmanuel de Merode (Tielt: Uitgeverij Lannoo, 2006), 65-73.

³⁸ Patricia Van Schuylenbergh, “De l’appropriation à la conservation de la faune sauvage. Pratiques d’une colonisation: le cas du Congo belge (1885-1960)” (PhD diss., Université catholique Louvain, 2006); Patricia Van Schuylenbergh, *Faune sauvage et colonisation: une histoire de destruction et de protection de la nature Congolaise (1885-1960)* (Brussel: Peter Lang Publishing, 2019).

³⁹ Van Schuylenbergh, “De l’appropriation à la conservation de la faune sauvage,” 1: 54-5.

⁴⁰ *Ibid.*, 56-7; 519.

⁴¹ *Ibid.*, 57-8.

Ten slotte wordt ook de oprichting en werking van het Instituut der Nationale Parken in Belgisch Congo (INPBC) helder uitgediept, met een uitgebreide bespreking van de oprichting, werking, bevoegdheden en de belangrijkste actoren van de instelling (zoals Victor Van Straelen en Jean-Paul Harroy).⁴²

Interessant aan deze doctoraatsverhandeling zijn vooral haar bevindingen over de praktische uitvoering van het beleid, die ze op basis van een zeer uitgebreide analyse van bronnen uit de archieven van onder andere het Ministerie van Buitenlandse Zaken, het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika (waaronder verschillende archiefreeksen van het INPBC), het Koninklijk Paleis, het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen... kon blootleggen.⁴³ Van Schuylenbergh stelt immers dat de bescherming van grootwild, zeker voor de oprichting van de nationale parken, vaak slechts werkte in theorie. Ondanks de voortdurende beleidsbijstellingen en aanpassingen van het wettelijk kader van de bescherming of de beperkingen op de jacht, ging de wilde fauna er zelfs eerder op achteruit. De in Brussel bepaalde beschermingsmaatregelen werden voorbijgestreefd door de realiteit in Congo zelf: een realiteit van snelle economische en demografische ontwikkeling die de jacht op en handel in bijvoorbeeld ivoor en 'bushmeat' bevorderden. Daarnaast stelt Van Schuylenbergh dat ook de besluitvorming niet steeds zonder problemen verliep. Er waren immers heel wat spanningen tussen het INPBC, dat de natuurlijke rijkdommen vaak boven de rechten en noden van de lokale bevolking plaatste, en de koloniale Administratie, die meer oog had voor de levensomstandigheden van de Congolezen die in of rond deze beschermde gebieden leefden (al was die bezorgdheid vaak beperkt en selectief). Ook de onophoudelijke overtredingen van de beschermingsmaatregelen door de lokale bevolking en de reacties en vormen van verzet bezorgden het INPBC volgens Van Schuylenbergh kopzorgen.⁴⁴

Van Schuylenbergh publiceerde na haar doctoraatsthesis nog heel wat werken over de bedreiging en bescherming van de Congolese natuur in Belgisch Congo. Over de bescherming van grootwild schreef ze bijvoorbeeld nog een bijdrage in 2010 aan een verzamelbundel over de ecologische geschiedenis van België en, in beknopte mate, haar kolonies.⁴⁵ Datzelfde jaar verscheen er ook een korte bijdrage van haar hand over de handel in ivoor via de Kongo-rivier.⁴⁶ Ook schreef ze meerdere artikels over de rol van (internationale) wetenschappelijke en diplomatieke netwerken in de koloniale natuurbescherming.⁴⁷ Aansluitend bij deze focus op de spanningen en interacties tussen de

⁴² Ibid., 57; 653; 646; 684.

⁴³ Ibid., 50-51.

⁴⁴ Ibid., 809-11

⁴⁵ Patricia Van Schuylenbergh, "Faune sauvage et colonisation: une approche inédite de l'histoire environnementale en Afrique centrale (Congo, 1885-1960)," in: *La recherche en histoire de l'environnement: Belgique-Luxembourg-Congo-Rwanda-Burundi*, eds. Isabelle Parmentier (Namur: Presses Universitaires de Namur, 2010), 319-25.

⁴⁶ Patricia Van Schuylenbergh, "Le commerce fluvial de l'ivoire au 19ème siècle," in *Fleuve Congo. 4700 km de nature et culture en effervescence*, eds. Thierry De Putter (Tervuren : Koninklijk Museum voor Midden-Afrika (KMMA), 2010), 60-1.

⁴⁷ Zie bijvoorbeeld: Patricia Van Schuylenbergh, "Congo nature factory": wetenschappelijke netwerken en voorbeelden van Belgische-Nederlandse uitwisselingen," *Jaarboek voor Ecologische Geschiedenis* 12 (2009): 79-104.; Patricia Van Schuylenbergh, "Entre chasse, science et diplomatie. Le 'Parc National Albert' et la question de l'internationalisme," in *The Belgian Congo between the two world wars*, eds. Jacques Vanderlinden (Brussel: Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen (KAOW), 2019), 211-240.

wetenschapsgeschiedenis en de koloniale geschiedenis schreef ze ook een kort artikel (2020) over de wetenschappelijke verzameling en studie van de Congolese okapi.⁴⁸

Interessant ook in het kader van deze masterproef is een bijdrage van Van Schuylenbergh (2016) over de geschiedenis van het Edwardmeer (één van de ‘Grote Meren’ van Centraal-Afrika, deel van het Nationaal Albert Park).⁴⁹ Van Schuylenbergh bestudeert onder andere de geleidelijke integratie van het meer in de natuurrezervaten van het NAP, de industriële visvangst op het meer, de interesse van mijnbedrijven in het meer (bijvoorbeeld voor de zoutvoorraden) en ten slotte ook de toenemende controle en beperking van de (lokale en industriële) visvangst op het meer door het bestuur van het NAP. Ook hier benadrukt Van Schuylenbergh weer enerzijds de spanningen tussen de koloniale Administratie en het NAP en anderzijds de spanningen tussen de belangen van het park en de belangen van de lokale bevolkingen die rond het Edwardmeer leven.⁵⁰

Een laatste publicatie van Van Schuylenbergh die vermeld dient te worden, is het verzamelwerk van haar en Han de Koeijer (2017), deel van de reeks “Collecties van het KMMA”, waarin er een overzicht wordt gegeven van de belangrijkste archiefreeksen en collecties voor de studie van de geschiedenis van Virunga (de huidige benaming van het voormalige NAP). Er wordt ingegaan op de verschillende natuurgebieden van het park, de geschiedenis van het park, enkele reeds onderzochte aspecten en mogelijk toekomstig historisch onderzoek (waarbij vooral het belang van interdisciplinair onderzoek wordt benadrukt).⁵¹

Het mag duidelijk zijn dat Patricia Van Schuylenbergh al heel wat heeft bijgedragen aan de studie van de bescherming van de Congolese natuur in de koloniale periode van het land. Ze kan in dit opzicht beschouwd worden als een ‘pionier’ van een nieuwe subdiscipline binnen de Belgische koloniale historiografie: de studie van de koloniale natuurbescherming. Toch is ze niet de allereerste die dit onderzoeksthema aansneet. Ook Van Schuylenbergh bouwt immers voort op andere werken, bijvoorbeeld de bijdrage van Jean-Paul Harroy (1993) over de aanleiding tot en oprichting van het NAP en later het INPBC (al moet dit werk met een kritische blik gelezen worden gezien Harroy zelf gedurende lange tijd directeur was van het INPBC) en de doctoraatsthesis van Joseph Nzanbandora Ndimubanzi (2003) over de sociale spanningen tussen de nationale parken in Oost-Congo en de lokale bevolkingen die rond deze parken leefden (cf. infra).⁵² Daarnaast kan ze ook terugvallen op een corpus aan literatuur voor de andere koloniale mogendheden die aanwezig waren in Afrika, in de eerste plaats het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk, waar natuurbescherming al heel wat meer aandacht gekregen heeft onder historici dan de natuurbescherming in Belgisch Congo (cf. infra).

Bovendien verschenen er reeds in de jaren 1980 al enkele doctoraatsthesisen van Congolese studenten aan het ‘Institut supérieur pédagogique de Bukavu’ (gelegen ten zuiden van het huidige Nationaal Park Virunga) waarin casestudy’s werden uitgewerkt over de sociaal-politieke impact van de

⁴⁸ Patricia Van Schuylenbergh, “In het spoor van de Congolese okapi,” *Magazine voor wetenschapsgeschiedenis* 1 (2020): 72-4.

⁴⁹ Patricia Van Schuylenbergh, “Contribution à l’histoire du lac Edouard: enjeux socio-économiques et environnementaux autour des ressources halieutiques (vers 1920-1960),” in: *La société congolaise face à la modernité (1700-2010). Mélanges eurafricains offerts à Jean-Luc Vellut*, eds. Pamphile Mabilia Mantuba-Ngoma en Mathieu Zana Etambala (Parijs: Koninklijk Museum voor Midden-Afrika (KMMA)/L’Harmattan, 2016), 125-60.

⁵⁰ Van Schuylenbergh, “Contribution à l’histoire du lac Edouard,” 139-40; 152-54.

⁵¹ Van Schuylenbergh en de Koeijer, *Virunga, archieven en collecties*.

⁵² Jean-Paul Harroy, “Contribution à l’histoire jusque 1934 de la création de l’institut des parcs nationaux du Congo Belge,” *Civilisations* 41 (1993): 427-42.

oprichting en werking van het NAP.⁵³ In die zin kunnen deze studenten, ondanks hun geringe impact, misschien wel gezien worden als de echte pioniers van de discipline.

2.3.2. *Recente groei aan academische interesse*

Sinds de doctoraatsthesis van Van Schuylenbergh zijn er heel wat nieuwe publicaties verschenen over de koloniale natuurbescherming. Belangrijk hier is vooral Violette Pouillard, die reeds eerder werd aangehaald in verband met haar bijdrage in de verzamelbundel 'Congo: geschiedenis in vragen' (cf. supra). Ook Pouillard legt zich in de eerste plaats toe op de jacht op en bescherming van grootwild in Congo. In haar werk legt ze de focus voornamelijk op de koloniale vangst van (en jacht op) grootwild voor wetenschappelijke doeleinden en dierenpopulaties in Europese dierentuinen. Vernieuwend binnen de Belgische koloniale historiografie is dat Pouillard vaak werkt met een focus op de relatie tussen dier en mens via een 'micro-history'-analyse van het traject en de geschiedenis die individuele dieren aflegden.⁵⁴ Deze aanpak leunt aan bij recente ontwikkelingen in de Franse historiografie waarbij vooral het werk van Éric Baratay als toonaangevend kan worden beschouwd.⁵⁵ Een mooi voorbeeld van deze onderzoeksaanpak is een van haar recentere werken, 'Histoire des zoos par les animaux' (2019), waarin er ook een duidelijk link gelegd wordt tussen de koloniale natuurbescherming en de 'bevoorrading' van Europese dierentuinen.⁵⁶

De interesse van Pouillard voor het thema ontstond echter al heel wat vroeger. Reeds in 2011 schreef Pouillard een artikel over de relatie tussen Zoo Antwerpen en de vangst van wilde dieren in Congo Vrijstaat en Belgisch Congo.⁵⁷ Zo stelt Pouillard dat Zoo Antwerpen als particuliere instelling eerst via 'individuele jachtvergunningen' en later via 'vergunningen voor wetenschappelijke jacht' het recht verwierf om grootwild in de Belgisch kolonie te vangen en vervolgens over te brengen naar België. Deze gang van zaken werd lange tijd zelfs aangemoedigd door het koloniaal bestuur in Congo, al kwam er reeds vanaf het begin ook kritiek op het aantal vergunningen dat werd toegekend (bijvoorbeeld van Edmond Leplae, directeur-generaal van de Landbouwdienst van het Ministerie van Koloniën en tevens gedurende meerdere jaren lid van het Raad van Bestuur van het INPBC).⁵⁸ Hoewel het aanvankelijk vooral ging om processen van commodificatie en 'materialisering'⁵⁹ van het grootwild in koloniaal

⁵³ Bijvoorbeeld: Z. Gapira Wa Mutazimiza, "Les incidences socio-économiques et politiques de la création du P.N.A. dans le territoire de Rutshuru (1980)" (PhD diss., L'Institut supérieur pédagogique de Bukavu, 1980); W. Baitsura Musowa, "Impact du PNVi sur la population de la zone de Beni (1935-1978)" (PhD diss., L'Institut supérieur pédagogique de Bukavu, 1982).

⁵⁴ Violette Pouillard, "Vie et mort des gorilles de l'Est (Gorilla Beringei) en captivité (1923-2012)," *Revue de Synthèse* 136, nr. 3-4 (2015): 377."

⁵⁵ Pouillard, "Vie et mort des gorilles de l'Est," 377; Éric Baratay, *Le point de vue animal. Une autre version de l'histoire* (Parijs: Seuil, 2012).

⁵⁶ Violette Pouillard, *Histoire des zoos par les animaux. Impérialisme, contrôle, conservation* (Seysell: Champ Vallon, 2019).

⁵⁷ Violette Pouillard, "Le jardin zoologique et le rapport à la faune sauvage: gestion des 'collections zoologiques' au zoo d'Anvers (1843 - vers 2000)," *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis (Revue belge de philologie et d'histoire)* 89, nr. 3-4 (2011): 1193-231.

⁵⁸ Pouillard, "Le jardin zoologique," 1200-204; 1208-209.

⁵⁹ Het grootwild werd lange tijd behandeld als 'materiaal', zowel taalkundig als in praktijk. Zo spraken handelaars bijvoorbeeld over 'dieren per stuk', werden gewonde dieren 'gebrekkig' genoemd en wanneer ze dood waren, golden ze als 'afval'. Op lijsten met koloniale schenkingen stonden wilde dieren tussen standbeelden, muziekinstrumenten en andere voorwerpen. (Pouillard, "Le jardin zoologique," 1226-227.)

Congo, legde de Zoo na de Tweede Wereldoorlog de nadruk meer en meer op de vangst van dieren in functie van hun bescherming. Dit door bijvoorbeeld via het fokken van bedreigde diersoorten hun voortbestaan (naar eigen zeggen) te garanderen.⁶⁰

Volgens Pouillard mag de directe impact van deze vangst door Europese dierentuinen relatief gezien dan wel meevallen (in vergelijking met andere vormen van jacht, zoals de lokale, commerciële jacht in functie van het levensonderhoud), de indirecte impact was veel groter.⁶¹ In haar artikel (2015) over het vangen van de oostelijke gorilla in Congo stelt ze bijvoorbeeld dat er minstens 4,5 keer zoveel gorilla's zijn overleden dan er uiteindelijk werden getoond in de Europese dierentuinen.⁶² Dit komt onder andere door de verstoring van de sociale structuur van de gorilla's (onder andere door de grote vraag naar zilverruggorilla's, het dominante mannetje van een groep gorilla's), door het (opzettelijk of onopzettelijk) doden van volwassen dieren om de gemakkelijker te vervoeren jongen te bemachtigen en door de grote sterfte van de dieren tijdens het transport en in de dierentuin zelf.⁶³ Een ander werk van Pouillard dat focust op de link tussen Europese dierentuinen en de koloniale natuurbescherming in Belgisch Congo is een artikel uit 2016 waarin ze kijkt naar hoe het juridisch kader en de beleidskeuzes van de bescherming ruimte laten voor, of zelfs in functie werken van, de vangst van grootwild door wetenschappelijke instellingen (zoals bijvoorbeeld de Belgische dierentuinen).⁶⁴

Ten slotte is ook het informatiefiche van Violette Pouillard en Jan Vandersmissen (2017) voor de eerste editie van 'LW Research Day' (een initiatief van de faculteit Letteren en Wijsbegeerte aan de Universiteit Gent), gezien het onderwerp van deze masterproef, relevant.⁶⁵ Pouillard en Vandersmissen stellen hierin hun onderzoek voor naar de rol van natuur in enerzijds het kolonisatieproces van Congo en anderzijds de koloniale natuurbescherming in het land. De auteurs leggen de nadruk op de verwevenheid van wetenschap en kolonisatie, de link tussen de koloniale jacht en het ontstaan van de eerste conservatiebewegingen en de rol die het verzet (zowel van lokale inwoners in Congo, zoals Congolese jagers, als van dieren zelf) speelde in de 'mislukking' van de natuurbeschermingsmissie in Belgisch Congo. Pouillard en Vandersmissen kiezen in hun onderzoek onder andere voor een 'history-from-below'-aanpak, met naast aandacht voor conventionele actoren zoals westerse wetenschappers en kolonisten ook belangstelling voor de rol en agency van minder conventionele actoren zoals de lokale, Afrikaanse inwoners en experts, dieren en natuur. Methodologisch vertaalt deze aanpak zich in een kritische (her)lezing van koloniale bronnen, veldwerk en mondelinge getuigenissen.⁶⁶

Een andere toonaangevende stem in het onderzoeksveld is Congolees historicus Joseph Nzabandora Ndi Mubanzi, die zich vooral toelegt op de sociale dimensie van de koloniale natuurbescherming. In zijn doctoraatsthesis (2003), die naast het werk van Van Schuylenbergh een van de meest relevante bronnen van academische literatuur vormt voor deze paper, kijkt Nzabandora naar de sociale spanningen die gepaard gingen met het natuurbehoud in Oost-Congo, in de eerste plaats met de lokale bevolking die in en rond het Nationaal Albert Park leefde. Hoewel noch de koloniale

⁶⁰ Pouillard, "Le jardin zoologique," 1221-222; 1226-227.

⁶¹ Ibid., 1211.

⁶² Pouillard, "Vie et mort des gorilles de l'Est," 375-402.

⁶³ Ibid., 377-78; Pouillard, "Le jardin zoologique," 1211-1213.

⁶⁴ Violette Pouillard, "Conservation et captures animales au Congo belge (1908-1960). Vers une histoire de la matérialité des politiques de gestion de la faune," *Revue historique* 3, nr. 3 (2016): 577-604.

⁶⁵ Jan Vandersmissen en Violette Pouillard, "Environment as object and actor of conquest and conservationism in Colonial Congo," informatieposter voor de 'LW Research Day'-conferentie (Universiteit Gent), 2017.

⁶⁶ Vandersmissen en Pouillard, "Environment as object and actor."

natuurbescherming, noch het NAP zelf de centrale focus vormen van zijn doctoraatsthesis leunen heel wat onderwerpen die hij behandelt aan bij thema's die in deze masterproef worden onderzocht. Niet alleen schrijft hij in zijn werk over de sociaaleconomische organisatie van deze volkeren, ook kijkt hij naar de manieren waarop de Administratie en het Instituut de bevolking waarvan de rechten worden afgenomen of die uit het park wordt gezet, compenseert (bijvoorbeeld door betalingen aan deze bevolking of door het aanplanten van bossen buiten de grenzen van het NAP, cf. infra).⁶⁷

In een ander artikel (2006) analyseert Nzabandora de migraties van volkeren in de regio van het NAP die gebeurden, eerst ten gevolge van de koffieplantages die vanaf begin de jaren 1920 in de regio verschenen (cf. infra) en daarna door de oprichting en uitbouw van het NAP in de tweede helft van de jaren 1920. Hij kijkt bovendien ook naar de werking van de plantages die rond het park lagen en naar welke arbeidskrachten er werden gebruikt op die plantages (naast een deel van de lokale bevolking werden er ook personen uit andere delen van Belgisch Congo naar Kivu gehaald om op de plantages van Europese bedrijven te werken).⁶⁸ Ten slotte analyseert hij in een artikel uit 2011 de relatie tussen de lokale bevolking enerzijds en de conservators van het NAP en de Koloniale Administratie anderzijds.⁶⁹ Helaas is het niet mogelijk gebleken om toegang tot dit laatste werk te krijgen, het is dan ook niet duidelijk op basis van welke bronnen hij die relaties analyseert en welke conclusies hij daaruit trekt. Toch kan de waarde van Joseph Nzabandora Ndi Mubanzi voor het vakgebied van de koloniale natuurbescherming niet onderschat worden, temeer door de mate waarin Patricia Van Schuylenbergh in haar doctoraat op zijn werk steunt. Geen enkele historicus lijkt er bovendien zo goed in te slagen als Nzabandora om de interacties tussen de sociale en ecologische geschiedenis in de Belgisch-koloniale context te documenteren.

Ook Raf de Bont, milieu- en wetenschapshistoricus, schreef reeds enkele artikels over natuurbehoud in Belgisch Congo waarbij hij zich vooral toelegt op de geschiedenis van het Nationaal Albert Park. In een artikel (2013) over het ontstaan van de internationale natuurbeschermingsbeweging en de rol van wetenschappers binnen deze evolutie gaat de Bont kort in op het wetenschappelijke karakter van het NAP.⁷⁰ België speelde de betrokkenheid van wetenschappers bij de oprichting en het bestuur van het NAP uit om zich internationaal te profileren. De Bont spreekt bovendien van een Belgisch streven naar 'biologische orthodoxie' in de bescherming van de Congolese natuur, met de oprichting van het NAP als een integraal natuurreservaat als duidelijkste voorbeeld. Interessant aan dit werk is vooral dat de Bont benadrukt dat niet iedereen binnen de internationale natuurbeschermingsnetwerken het steeds eens was over de aanpak van de natuurbescherming in Belgisch Congo. Zo kwam het in de jaren 1930 tot een openlijk dispuut tussen Victor Van Straelen, toen directeur van het INPBC, en Léon Lippens, secretaris van het 'International Committee for Bird Protection' (het 'ICBP', een internationale natuurbeschermingsorganisatie die in hetzelfde gebouw in Brussel zetelde als het INPBC). Van Straelen

⁶⁷ Joseph Nzabandora Ndi Mubanzi, "Histoire de conserver: evolution des relations socio-économiques et éthnoécologiques entre les parcs nationaux du Kivu et les populations avoisinantes (RD Congo)" (PhD diss., Université Libre de Bruxelles (ULB), 2002-2003).

⁶⁸ Joseph Nzabandora Ndi Mubanzi, "Plantations Europeennes, parc national et mouvements des populations dans le territoire de Rutshuru au Nord-Kivu (1920-1996)," *Regards croisés* nr. 16 (2006): 12-27.

⁶⁹ Joseph Nzabandora Ndi Mubanzi, "Les leçons des conflits entre communautés locales, administration coloniale et conservateurs au sujet du Parc National Albert, actuel Parc des Volcans Virunga (1925-1947)," *Scientific Review of Kigali Independent University* 21 (2011): 5-46.

⁷⁰ Raf de Bont, "Dieren zonder grenzen: over wetenschap en internationale natuurbescherming, 1890-1940," *Tijdschrift voor Geschiedenis* 125, nr. 4 (2013): 520-35.

verweet Lippens zich te weinig te bekommeren om de bescherming van de Congoese natuur en teveel om de jagers en vernietigers van die natuur.⁷¹

In twee later gepubliceerde artikels gaat de Bont dieper in op de rol van internationale, wetenschappelijke netwerken bij de oprichting van het NAP en voert hij een discoursanalyse uit van de communicatie tussen en de algemene retoriek van de belangrijkste actoren (waaronder voornamelijk wetenschappers) die betrokken waren bij het bestuur van het NAP.⁷² Deze actoren benadrukten steeds weer het internationale karakter van het park en stelden het NAP voor als een soort openluchtlaboratorium waar wetenschappers van over de hele wereld de 'primitieve' en 'onaangetaste' natuur konden bestuderen. Ook het 'strikt integrale' karakter van de natuurbescherming (dat in praktijk echter genuanceerd moet worden) werd gepromoot op internationale congressen en binnen de supranationale netwerken van wetenschappers en diplomaten.⁷³ Een ander artikel van de Bont (2015), waar later dieper op zal worden ingegaan, handelt over een bijzonder aspect van het Belgisch natuurbeleid.⁷⁴ Meer dan in de andere Europese kolonies in Afrika werden in Belgisch Congo lokale, 'primitieve' volkeren als onderdeel van de Congoese natuur beschouwd en beschermd, zoals bijvoorbeeld de Batwa in het NAP. Bijgevolg werd het deze volkeren wel toegestaan om in het NAP te leven, terwijl andere volkeren het park werden uitgezet of het zelfs niet mochten betreden.⁷⁵

Een laatste historicus die kan worden aangehaald in het licht van het natuurbeschermingsbeleid in Belgisch Congo is Denis Diagre-Vanderpelen. Zijn expertise situeert zich in de eerste plaats op het vlak van de botanische geschiedenis van België waarbij hij onder andere de opkomst van de botanische wetenschappen in de 19de eeuw analyseert of de geschiedenis van de Plantentuin van Meise ('Le Jardin Botanique de Bruxelles') in beschouwing neemt.⁷⁶ In zijn onderzoek heeft Diagre-Vanderpelen veel aandacht voor de koloniale dimensie van de thema's die hij onderzoekt. Zo zou de Plantentuin van Meise al vanaf van de jaren 1880, bij de oprichting van Congo-Vrijstaat, contacten zoeken met de kolonie. Ook de eerste Belgische botanisten die naar Congo trokken om onderzoek uit te voeren, komen in zijn boek (2012) over de Plantentuin van Meise aan bod.⁷⁷ Verder schreef Diagre-Vanderpelen, samen met historicus Ivan Hoste, ook een artikel (2013) over 'floravervalsing' (het bewust invoeren van exoten in een natuurgebied) en de studie van exotische planten in de 19de eeuw en de mate waarin er bij deze activiteiten over natuurbescherming kan gesproken worden. In dit laatste artikel blijft het koloniale aspect echter wel afwezig.⁷⁸

⁷¹ De Bont, "Dieren zonder grenzen," 528, 533.

⁷² Raf de Bont, "Internationalism in the heart of Africa? The Albert National Park/Virunga National Park," *Arcadia: Explorations in Environmental History* nr. 16. (2018), geraadpleegd 24.04.2021, <https://www.environmentandsociety.org/arcadia>; Raf de Bont, "A world laboratory: framing the Albert National Park," *Environmental History* 22, nr. 3 (2017): 404-32.

⁷³ De Bont, "A world laboratory," 411-13.

⁷⁴ De Bont, "'Primitives' and protected areas: international conservation and the 'naturalization' of indigenous people, ca.1910-1975," *Journal of the History of Ideas* 76, nr. 2 (2015): 215-36.

⁷⁵ De Bont, "'Primitives' and protected areas," 222-25.

⁷⁶ Ivan Hoste en Denis Diagre-Vanderpelen, "Belgian botany in the nineteenth and early twentieth centuries: from plant hunting to nascent nature conservation," *Journal for the History of Environment and Society* 1 (2016): 37-63; Denis Diagre-Vanderpelen, *Le jardin botanique de Bruxelles, 1826-1912: reflet de la Belgique, enfant de l'Afrique* (Bruxelles: Classe des Sciences, Academie Royale de Belgique, 2012).

⁷⁷ Diagre-Vanderpelen, *Le jardin botanique de Bruxelles*.

⁷⁸ Ivan Hoste en Denis Diagre-Vanderpelen, "Omgaan met floravervalsing en exoten in de 19de eeuw. Van natuurstudie naar natuurbehoud," *Natuur Focus* 12, nr. 3 (2013): 103-8.

Naast de aandacht die historici aan het onderwerp schonken, ontstond er recent ook onder politicologen enige interesse in de koloniale natuurbescherming in Congo, vaak als deel van bredere, historische evoluties die worden beschreven in functie van een correcte analyse van de hedendaagse spanningen en conflicten in het land. Zo schreef Esther Marijnen een artikel (2018) over de huidige conflicten in Oost-Congo en de impact die een transnationale instelling als het huidige Nationaal Park Virunga, dat ze beschrijft als een 'state within a state', heeft op deze conflicten.⁷⁹ Om het transnationale karakter van het park en de invloed op de regio ervan historisch te kaderen, analyseert Marijnen de geschiedenis van het park, met een focus op de strijd om het gezag in de regio en de spanningen tussen het parkbestuur en de lokale bevolking in de koloniale periode.⁸⁰ In een gelijkaardige studie (2020) bestudeert Marijnen, in samenwerking met twee andere politicologen en een historicus, de rol van natuurbescherming in de huidige conflicten in en rond het Nationaal Park Garamba (het NPG, in het noordoosten van de huidige Democratische Republiek Congo (DRC), ten noorden van het Nationaal Park Virunga).⁸¹ Ook hier worden enkele pagina's gewijd aan de oprichting en evolutie van het park en de sociale impact van de koloniale natuurbescherming op de lokale bevolking (de auteurs spreken hier van een gedwongen 'sociaal contract' waarbij het INPBC enerzijds heel wat vrijheden inperkte en anderzijds bepaalde rechten selectief toekende).⁸²

Een ander voorbeeld is de doctoraatsthesis van Paul Katembo Vikanza (2011), waarin onderzocht wordt hoe natuurbescherming en sociaal-economische vooruitgang hand in hand kunnen gaan in hedendaags Centraal-Afrika.⁸³ Zo kijkt hij onder andere naar de hedendaagse conflicten in het Nationaal Park Virunga en plaatst hij deze conflicten, net als Marijnen, in hun bredere, historische context. Vikanza gebruikt onder andere jaarrapporten van het INPBC om de visie van de instelling op de rechten van de lokale bevolking te achterhalen en de spanningen tussen natuurbehoud en sociale rechtvaardigheid in de koloniale periode te schetsen. Hij focust hierbij vooral op de conflicten rond de visserij binnen de grenzen van het park en de strijd om meer toegang tot de wateren van het park voor de lokale bevolking en vissersgemeenschappen.⁸⁴

Ten slotte verdienen ook het werk van Gerrit Verhoeven en Nina Payrhuber (2019), waarin er wordt gekeken hoe de Congolese natuur en nationale parken werden geïnstrumentaliseerd in de koloniale propaganda, en enkele recente masterthesissen in de geschiedenis hier een vermelding.⁸⁵ Een voorbeeld is de thesis van Sarah Michiels (2011) waarin de motieven om aan natuurbescherming te doen in conflictgebied worden onderzocht, met als casestudy het Nationaal Park Virunga (zowel in de koloniale als postkoloniale periode).⁸⁶ Nick De Meersman analyseerde in zijn thesis (2013) de koloniale

⁷⁹ Esther Marijnen, "Public authority and conservation in areas of armed conflict: Virunga National Park as a 'state within a state' in Eastern Congo." *Development and Change* 49, nr. 3 (2018): 790–814.

⁸⁰ Marijnen, "Public authority and conservation," 9-10.

⁸¹ Kristof Titeca, Patrick Edmond, Gauthier Marchais en Esther Marijnen, "Conservation as a social contract in a violent frontier: the case of (anti-)poaching in Garamba National Park, eastern DR Congo," *Political Geography* 78 (2020): 1-9.

⁸² Titeca et al., "Conservation as a social contract," 5-6.

⁸³ Paul Katembo Vikanza, "Aires protégées, espaces disputés et développement au Nord-est de la R. D. Congo" (PhD diss., Université catholique de Louvain, 2011).

⁸⁴ Vikanza, "Aires protégées," 117-22.

⁸⁵ Gerrit Verhoeven en Nina Payrhuber, "'Les pèlerins de la saison sèche': colonial tourism in the Belgian Congo, 1945-60," *Journal of Contemporary History* 54, nr. 3 (2019): 573-593.

⁸⁶ Sarah Michiels, "Virunga in de mist. Het behoud van een natuurpark in conflictgebied" (masterproef, Universiteit Gent, 2011).

mentaliteit ten opzichte van de (bescherming van) de Congolese natuur.⁸⁷ Meer specifiek kijkt hij naar de visie die koloniale bestuurders en betrokkenen hadden ten opzichte van de vangst en export, bijvoorbeeld naar Europese diertuinen, van grootwild in Congo.⁸⁸

Een laatste thesis die hier van belang is, is deze van Nell Boeykens (2019).⁸⁹ In haar thesis onderzoekt Boeykens de manieren waarop de okapi werd geïnstrumentaliseerd om de koloniale politieke en wetenschappelijke structuren te ondersteunen en zelfs te versterken. Opvallend is hier dat ze de focus legt op de exploitatie en bescherming van één specifieke diersoort om bredere socio-ecologische evoluties en spanningen te analyseren en dat ze dit bovendien doet vanuit het perspectief van de okapi zelf, een methode die we eerder ook terugzagen bij Violette Pouillard en die terruggaat op het werk van Eric Baratay (cf. supra).⁹⁰

2.3.3. Bosbescherming in Belgisch Congo: een onbeschreven blad?

Voorgaand overzicht maakt duidelijk dat (historisch) onderzoek naar het Belgisch koloniaal natuurbeleid de laatste jaren reeds heel wat meer aandacht heeft gekregen. De focus in deze studies ligt voornamelijk op de koloniale exploitatie en bescherming van grootwild in Congo maar ook de visvangst komt aan bod. Verschillende auteurs leggen bovendien de nadruk op de sociale impact van de natuurbeschermingsprojecten. Opvallend is echter dat, hoewel de bescherming van de Congolese fauna reeds door enkele historici werd onderzocht, de bescherming van de flora in Belgisch Congo bijna volledig onaangeraakt blijft. Waar er voor andere Europese kolonies in Afrika reeds onderzoek werd verricht naar de strijd tegen bodemerosie of de bescherming van (tropische) regenwouden en bossen (cf. infra), lijkt dit voor Belgisch Congo tot op heden nog te ontbreken.

Enige nuance dient zich echter aan. Hoewel er onder historici nog geen enkele studie is verschenen die zich specifiek toelegt op de bescherming van bossen in Belgisch Congo wordt het onderwerp wel soms (kort) behandeld als deel van bredere studies. Zo bespreekt Van Schuylenbergh de toenemende bezorgdheid over ontbossing in tropische gebieden in een artikel (2009), over de supranationale, wetenschappelijke netwerken die zich specialiseerden in koloniale natuurbescherming (met een focus op de wetenschappelijke uitwisselingen tussen België en Nederland).⁹¹ Reeds vanaf het begin van de 20ste eeuw wezen bepaalde wetenschappers op de risico's van bodemerosie en snelle uitputting van de Congolese natuurlijke rijkdommen, zoals rubber, ten gevolge van ontbossing. In functie hiervan werden bijvoorbeeld in 1933, in opdracht van prins Leopold (de latere Leopold III) jonge agronomen en bosbouwers naar de Nederlandse kolonies in Zuidoost-Azië gezonden om de landbouw en bosbescherming in deze kolonies te onderzoeken.⁹² Vanaf de jaren 1930 klonken deze bezorgdheden bovendien ook bij belangrijke actoren in het bestuur van het NAP zelf. Zo gaf Jean-Marie Derscheid (cf. supra) kritiek op het zwakke wetgevende kader omtrent bosbeheer in Belgisch Congo. Hij hekelde het

⁸⁷ Nick De Meersman, "Natuur is eigendom van de staat. Gebruik van natuurlijke bronnen en wilde dieren in de koloniale wereld" (masterproef, Universiteit Gent, 2013).

⁸⁸ De Meersman, "Natuur is eigendom van de staat," 9.

⁸⁹ Nell Boeykens, "De okapi als inzet van en voor de koloniale machtsstructuur. Een sociaaleconomische geschiedenis van dierenconservatie in koloniaal Congo (1885-1960)" (masterproef,, Universiteit Gent, 2019).

⁹⁰ Boeykens, "De okapi als inzet," 14-5.

⁹¹ Van Schuylenbergh, "Congo nature factory."

⁹² Ibid., 87-90.

gebrek aan speciale bosdiensten van de Belgische staat en uitte zijn vrees voor een snelle achteruitgang van de bossen in het centrale Congobekken (in het centrum en noordwesten van het land).⁹³

Ook in haar doctoraatsthesis maakt Van Schuylenbergh enkele verwijzingen naar het debat over bosbescherming en het daaruit voortvloeiend koloniaal beleid. Zo haalt ze aan dat Koning Albert in zijn speech voor de eerste vergadering van de Administratieve Commissie van het NAP in 1929 waarschuwde voor de negatieve gevolgen van ontbossing, zoals een verdroging van het klimaat en een verwoestijning van de natuur. Deze ideeën sluiten volgens Van Schuylenbergh aan bij de gangbare wetenschappelijke opvattingen over het belang van bossen in de jaren 1920 en 1930 en speelden ook (en misschien nog meer) in de andere Europese kolonies in Afrika een rol.⁹⁴ Ook gaat ze kort in op de creatie van 'bosreservaten' in Belgisch Congo, niet te verwarren met de integrale natuurbescherming in de nationale parken. Reeds in 1910 begon het koloniaal bestuur met de oprichting van bosreservaten en tegen 1948 telden Belgisch Congo en Rwanda-Urundi samen wel 146 van deze gebieden. Het belangrijkste verschil met de bosbescherming in de nationale parken is dat de bossen in deze reservaten vaak niet alleen om wetenschappelijke redenen beschermd werden, maar ook met het oog op latere, economische exploitatie. In 1935 werd er bovendien ook een korps van Congolese boswachters opgericht om deze bosreservaten te bewaken en toe te zien op de naleving van de boswetgeving.⁹⁵

De Bont vermeldt dan weer in zijn eerder genoemde artikel over de 'primitieve' volkeren als onderdeel van natuurbescherming dat de politiek van het NAP om de Batwa-volkeren, in tegenstelling tot andere volkeren, binnen de grenzen van het park te laten leven en te beschermen zich uiteindelijk tegen het beleid van het park zelf keerde. Zo begonnen de Batwa in de jaren 1930 met het verkopen van 'bushmeat' en bamboehout uit het NAP aan de lokale bevolking buiten de grenzen van het park. Wanneer het parkbestuur vervolgens een koerswijziging doorvoert en een strenge controle oplegt op de activiteiten van de Batwa leidde dit uiteindelijk tot een opstand onder de 'beschermden' volkeren van het park.⁹⁶

Ook Corey Ross (cf. infra), Brits historicus en een toonaangevende stem in het onderzoek naar koloniale natuurbescherming in de Europese kolonies van de 19de en 20ste eeuw, wijst op de tekortkomingen van het beleid van het NAP. Zo stelt hij in zijn boek "Ecology and power in the age of empire" (2017) dat het beleid van het park steunde op de gedachte dat de natuur in de regio nog 'onaangetast' was en miskende het daardoor de interactie tussen mens en natuur die er al eeuwen gaande was. Een praktisch gevolg was bijvoorbeeld de mislukking van het offensief dat het NAP in 1929 lanceerde tegen de bosbranden in het park. De strenge bestraffing van het aansteken van bosbranden leidde dan wel tot een toegenomen diversiteit van planten en kleine dieren, het grootwild trok echter weg uit de regio omdat het grasland verdween. Het parkbestuur had in deze de impact van lokale tradities, waarbij struikgewas verbrand werd om de groei van nieuw gras te bevorderen, volledig miskent. Uiteindelijk moesten ze, om het grootwild te beschermen, hun beleid terugschroeven en de bosbranden in het park weer toelaten.⁹⁷

⁹³ Ibid., 94.

⁹⁴ Van Schuylenbergh, "De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage," 2: 615-16.

⁹⁵ Ibid., 537-38.

⁹⁶ De Bont, "'Primitives' and protected areas," 226.

⁹⁷ Corey Ross, *Ecology and power in the age of empire: Europe and the transformation of the tropical world* (Oxford: Oxford University Press, 2017), 271-72.

Veelzeggend is echter dat de situatie in Belgisch Congo in het gehele hoofdstuk dat Ross in hetzelfde boek wijdt aan de bescherming van bossen in tropische kolonies geen enkele keer wordt aangehaald. Dit terwijl er wel uitgebreid aandacht wordt besteed aan bosbescherming in de Britse en Franse kolonies op het Afrikaanse continent.⁹⁸

De opvallende afwezigheid van bosbescherming in de academische literatuur over natuurbescherming in Belgisch Congo werd ook reeds door Van Schuylenbergh zelf bemerkt. In het nawoord van haar doctoraatsthesis over de mogelijkheden die Van Schuylenbergh ziet voor verder onderzoek stelt ze dat: *“La question forestière reste fondamentale car elle occupe géographiquement le tiers du territoire congolais. Les grands débats à son sujet doivent être analysés, de même que les résultats de certaines pratiques comme la déforestation et, au contraire, l'établissement de réserves forestières en vue de protéger ce patrimoine privilégié.”*⁹⁹ Met andere woorden: wat Van Schuylenbergh en anderen reeds deden voor de exploitatie en bescherming van het grootwild in Belgisch Congo, ontbreekt tot op vandaag voor de bescherming van de Congolese flora. Een diepere en meer gerichte analyse van dit beleid is noodzakelijk om een volledig beeld te verkrijgen van wat de België deed om de natuur in Belgisch Congo te beschermen, in welke mate ze hierin slaagden en wat de sociale en ecologische gevolgen waren voor de regio van dit beleid.

2.4. Bosbescherming in andere Europese kolonies (in Afrika)

Zoals eerder vermeld, werd er voor andere Europese kolonies op het Afrikaanse continent, zoals enkele Franse en Britse kolonies, wel reeds iets geschreven over bosbescherming door het koloniaal bestuur. Om aan te tonen hoe het onderzoek over bosbescherming voor andere kolonies al verder staat dan de historiografie over bosbescherming in Belgisch Congo, worden er hier enkele voorbeelden gegeven uit (invloedrijke) werken binnen de Franse en Britse koloniale historiografie.

Voor de Franse kolonies, bij uitstek het koloniale imperium waarover al het meest is geschreven met betrekking tot bosbescherming, is vooral het werk van Amerikaans historica Caroline Ford interessant. In een artikel (2004) in het tijdschrift *Past & Present* analyseert Ford bijvoorbeeld de ontwikkeling van het bosbeleid in Frankrijk én haar kolonies (in de eerste plaats de Franse kolonies in Noord-Afrika en Madagascar). Zo kijkt ze onder andere naar de oprichting van bosreservaten in de Franse kolonies en naar het ontstaan van de ‘League for Reforestation in Algeria’ aan het einde van de 19de eeuw.¹⁰⁰ In een ander artikel (2008) gaat ze dieper in op het ontstaan van die laatste organisatie en het herbebossingsbeleid dat in Algerije gevoerd werd. Daarbij besteedt ze aandacht aan de vermeende link die veel kolonisten en wetenschappers zagen tussen ontbossing en lokale of regionale klimaatsveranderingen, zoals een verdroging van het klimaat. Deze redenering, die aan de grond ligt van het “desiccationist’-discours (cf. inra), gaf het Franse koloniaal bestuur heel wat kopzorgen: de verdroging van het Algerijns klimaat zou het voortbestaan van het koloniaal project immers in gevaar brengen. Bijgevolg werd de roep om Algerije te herbebossen steeds groter, onder andere via de

⁹⁸ Ross, *Ecology and power*, 294-306.

⁹⁹ Van Schuylenbergh, “De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage,” 2: 813.

¹⁰⁰ Caroline Ford, “Nature, culture and conservation in France and her colonies (1840-1940),” *Past & Present* 183 (2004): 173-98.

'League for Reforestation in Algeria'.¹⁰¹ Ook Diana K. Davis legt zich in haar werk "The granary of Rome" (2007) toe op het discours rond ontbossing en klimaat dat in de Franse kolonies leefde. Zij gaat echter nog verder in haar onderzoek en probeert met een interdisciplinaire onderzoeksmethode. Enerzijds steunend op nieuwe paleo-ecologische inzichten over de regio en anderzijds gebaseerd op eigen onderzoek in de Franse koloniale archieven. Ze toont aan hoe dat discours gebaseerd was op verschillende feitelijke onwaarheden en vooral het Frans koloniaal beleid in Noord-Afrika moest legitimeren.¹⁰² Het onderzoek van Davis wordt echter verder in deze masterproef, in functie van een analyse van het discours van het Instituut over bosbescherming, nog uitgebreid toegelicht. Christian A. Kull analyseerde het koloniaal discours rond natuurbescherming en herbebossing dan weer voor Frans-Madagaskar.¹⁰³ Tot slot kan ook Frans historica Anne Bergeret hier worden vermeld. In een artikel uit 1993 analyseert Bergeret het Franse discours en beleid in verband met ontbossing in de Afrikaanse kolonies. Bergeret gaat in haar artikel dieper in op de motieven die werden aangegeven voor het oprichten van 'réserves de protection' in Frans- Kameroen. In het discours van de Franse kolonisten en wetenschappers die de oprichting van dit soort reservaten bepleitten merkt Bergeret enkele opvallende basisassumpties op waarvan werd uitgegaan. Zo werd geargumenteed dat de schade die wordt aangericht door koloniale boskap zo beperkt is dat deze genegeerd kan worden. In het discours werd de oorzaak van de koloniale ontbossing vooral bij de lokale bevolking gelegd. Verder werd ook benadrukt dat het primaire doel van de reservaten steeds de productie en export van hout moest zijn, dit kon zowel via het kappen van inheemse boomsoorten als door het kappen van geïntroduceerde exotische boomsoorten.¹⁰⁴

Verder zijn er ook heel wat casestudies geschreven over dit onderwerp waarbij het koloniaal bosbeleid in één specifieke kolonie wordt bekeken. Een voorbeeld hiervan is een artikel van Laurence C. Becker uit 2001 waarin het bosbeheer in koloniaal en postkoloniaal Mali (deel van Frans-West-Afrika) wordt geanalyseerd. Volgens Becker werden er door het Frans koloniaal bestuur heel wat maatregelen ingevoerd om de boskap in de kolonie tegen te gaan. Die maatregelen zouden in de eerste plaats gericht geweest zijn op de boskap door lokale bevolkingen, terwijl het Frans koloniaal bestuur wel massaal aan boskap deed om hout uit te voeren. Zeker vanaf 1904, wanneer alle bossen in Frans-West-Afrika (waar Mali toen deel van was) genationaliseerd werden door het Franse koloniaal bestuur, werden de rechten van de lokale bevolking sterk ingeperkt. Later, vanaf de jaren 1920, werden er ook verschillende reservaten opgericht die men enkel kon betreden met een vergunning. Interessant in het werk van Becker is dat ze ook aandacht heeft voor de import van exotische boomsoorten tijdens de koloniale periode in Mali. Zo zouden er, om de koloniale productie nog verder op te drijven, volgens Becker ook exotische soorten zijn aangeplant zoals Australische Pijnbomen of Eucalyptus, boomsoorten die bekend staan voor hun snelle groei.¹⁰⁵

¹⁰¹ Caroline Ford, "Reforestation, landscape conservation, and the anxieties of empire in French Colonial Algeria," *The American Historical Review* 113, nr. 2 (2008): 341-62.

¹⁰² Diana K. Davis, *Resurrecting the granary of Rome. Environmental history and French colonial expansion in North Africa* (Athens (Ohio): Ohio University Press, 2007), 1-3.

¹⁰³ C. A. Kull, "Deforestation, erosion and fire: degradation myths in the environmental history of Madagascar," *Environment and history* 6, nr. 4 (2000): 423-50.

¹⁰⁴ Anne Bergeret, "Discours et politiques forestières coloniales en Afrique et à Madagascar," *Revue française d'histoire d'outre-mer* 80, nr. 298 (1993): 34-6.

¹⁰⁵ Laurence C. Becker, "Seeing green in Mali's woods: colonial legacy, forest use and local control," *Annals of the Association of American Geographers* 91, nr. 3 (2001): 507-8.

Voor de Britse kolonies is dan weer vooral het werk van Gregory Barton interessant. In zijn boek 'Empire Forestry and the Origins of Environmentalism' wijdt hij een heel deel aan het bosbeleid dat in de Britse kolonies werd gevoerd. Hij analyseert onder andere hoe het bosbeleid dat in Zuid-Afrika werd gehanteerd, gemodelleerd werd op de bosbouwtradities zoals deze zich in Brits-Indië ontwikkelden. Ook in andere Britse kolonies, zoals in Brits-Oost-Afrika, zou die Indische traditie van bosbeheer een grote rol spelen volgens Barton. Verder bespreekt hij ook de oprichting van 'bosdepartementen' en boswetgeving in onder andere het Brits Protectoraat Zuid-Nigeria en in Kolonie en protectoraat Sierra Leone aan het begin van de 20ste eeuw.¹⁰⁶

Een ander voorbeeld van hoe het bosbeleid in de Britse kolonies in Afrika al onderzocht werd is het hoofdstuk in het boek 'Ecology and power in the age of empire' (2017), cf. supra, over bosbescherming in Afrikaanse kolonies. Ook Ross heeft het over de voorbeeldfunctie die het bosbeleid in Brits-Indië, en later in Zuid-Afrika, had voor de manier waarop er aan bosbescherming werd gedaan in de Britse kolonies op het Afrikaanse continent. Kenmerkend voor het bosbeleid dat in Oost-Afrika (bijvoorbeeld in Kenia of Zuid-Rhodesië) werd gevoerd door de Britten is volgens Ross dat de lokale bevolking in deze kolonies de toegang tot de bossen werd ontzegd. Bovendien haalt Ross aan dat er ook in de Britse kolonies in West-Afrika sprake is van een sterk koloniaal discours rond natuurbescherming. Hier zou het echter niet om een 'desiccationist'-discours gaan maar om een 'degradation'-discours, waarbij gesteld werd dat de savannegebieden in West-Afrika vroeger veel meer bebost waren. Door het toedoen van de lokale bevolking in deze landen zou die bebossing echter plaats gemaakt hebben voor grasland of zelfs droge vegetatie.¹⁰⁷ Opnieuw zien we hoe opvattingen over natuur- en bosbescherming in deze kolonies werd geïnstrumentaliseerd om het bezetten van grote natuurgebieden te legitimeren. Het natuurbeleid wordt met andere woorden – zowel in de Franse als in de Britse kolonies – gebruikt als koloniale 'claim' op de Afrikaanse natuur.

Het mag duidelijk zijn dat, hoewel er al enkele werken geschreven werden over natuurbescherming in Belgisch Congo (voornamelijk met betrekking tot het jachtbeleid dat in de kolonie werd gevoerd en de bescherming van het grootwild) er tot op heden nog weinig literatuur beschikbaar is voor het bosbeleid dat in de kolonie gevoerd werd. Het onderwerp komt echter wel sporadisch (en beperkt) voor in enkele overzichtswerken of artikels over bredere thema's. Toch blijven ook deze bijdragen tot op heden beperkt. Daarnaast kan er uit bovenstaand overzicht ook worden afgeleid dat er al heel wat meer verschenen is over bosbescherming en bosbeleid voor de Franse en Britse kolonies in Afrika dan voor Belgisch Congo. Deze analyses lijken in veel gevallen bovendien diep zijn uitgewerkt en niet los te staan van het koloniaal discours en van enkele bredere processen en machtsdynamieken die centraal staan in het koloniaal project. Bovendien komen veel van de hierboven vermelde werken van pas in het onderzoeksdeel van deze masterproef, waar ze kunnen helpen om bepaalde aspecten van het bosbeleid in het NAP te kaderen, verduidelijken of vergelijken met het beleid in de andere kolonies op het Afrikaanse continent.

¹⁰⁶ Gregory A. Barton, *Empire forestry and the origins of environmentalism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 98-11.

¹⁰⁷ Ross, *Ecology and Power*, 294-306.

3. Een koloniale primeur: de oprichting van het Nationaal Albert Park

De uitgebreide bespreking van wat er reeds geschreven is over koloniale natuur- en bosbescherming, zowel voor Belgisch Congo als voor de Afrikaanse kolonies van andere Europese mogendheden, stelt ons in staat dieper in te gaan op het specifieke onderwerp van deze masterproef: het Nationaal Albert Park (NAP). Het park, opgericht in 1925, was het eerste 'nationaal park' op het Afrikaanse continent (een verdienste die deels te wijten valt aan de westerse oorsprong en invulling van dit concept), iets wat de oprichters van het park maar al te graag in de verf zetten. Aangezien dit het eerste nationaal park was in Belgisch Congo, was het ook het park dat het langste onder Belgisch bestuur heeft gestaan, tot de Congolese onafhankelijkheid in 1960. Door deze 'pioniersrol' en het, deels verbeelde, internationale karakter (cf. infra) van het park genoot het NAP ook veel belangstelling binnen de internationale (koloniale) natuurbeschermingsbeweging. Bijgevolg vormt het een mooie casus om dieper in te gaan op de motieven, plannen en uitvoeringen die het Belgisch koloniaal natuurbeleid in Congo kenmerkten.

Om de motieven voor en de aanleiding tot de oprichting van het park beter te begrijpen, wordt er in dit deel eerst beknopt ingegaan op enkele van de belangrijkste concepten in de literatuur over de 19de en 20ste eeuwse natuurbeschermingsbeweging, de wetenschappelijke en theoretische basis waarop de oprichting van het park steunde en de groeiende aandacht onder Europese wetenschappers en elites voor de koloniale natuur doorheen deze periode. Na deze inleiding kijken we naar de motieven voor de oprichting van het park en de manieren waarop het park als een primeur kan gezien worden of juist niet. Vervolgens wordt de oprichting van het park in beschouwing genomen en wordt er dieper ingegaan op het bestuur van het park. Vooral de oprichting en werking van het Instituut der Nationale Parken van Belgisch Congo (INPBC) komen hier uitvoerig aan bod, gezien de grote rol die deze instelling speelde bij het bestuur van het NAP en bij uitbreiding bij het beheer van de Congolese natuur tijdens de Belgische koloniale overheersing. Ten slotte wordt er in dit deel ook gekeken naar de werking van het park in de eerste jaren van het NAP (1925-1929), wanneer het park al officieel bestond maar er nog geen echt beleid gevoerd werd. Deze eerste jaren werden vooral getekend door de (wetenschappelijke) exploratie van het park, het afbakenen van de grenzen ervan en het vastleggen van de bevoegdheden van het Instituut.

3.1. Natuurbescherming: theorievorming en concepten

Hoewel de mens al sinds zijn ontstaan in relatie staat met en ingrijpt op zijn natuurlijke omgeving, en die impact ook al eeuwenlang verregaande effecten heeft,¹⁰⁸ stellen verschillende (westerse) historici dat er in de 19de eeuw een opvallend nieuw besef ontstond op het Europees continent met betrekking tot de natuurlijke omgeving en het belang van natuurbescherming.¹⁰⁹ Sommige historici situeren het begin van dit nieuw Europees natuurbesef bij de hernieuwde aandacht onder Franse verlichtingsfilosofen (onder andere in de werken van Jean-Jacques Rousseau, Denis Diderot en

¹⁰⁸ Zie bijvoorbeeld de voorbeelden die ethnobioloog Fikret Berkes in zijn boek 'Sacred ecology' geeft van traditionele kennis en technieken om op een duurzame manier met natuurlijke grondstoffen om te gaan. Sommige technieken kennen al een lange geschiedenis. (Fikret Berkes, *Sacred ecology. Traditional ecological knowledge and resource management* (Philadelphia: Taylor & Francis, 1999): 20-1.)

¹⁰⁹ Corey Ross, "Tropical nature as global patrimoine: imperialism and international nature protection in the early twentieth century," *Past and Present* 226, supplement 10 (2015): 214-15.

Voltaire) voor de natuur en het Franse platteland aan het einde van de 18de eeuw.¹¹⁰ Andere historici daarentegen leggen de nadruk eerder op de opkomst van een nieuw natuurbesef onder invloed van de 19de eeuwse nationalistische en romantische bewegingen (in de eerste plaats in Duitsland), waarbij concepten als ‘historisch landschap’, ‘natuurmonument’ en ‘wildernis’ centraal kwamen te staan in de retoriek, literatuur en kunst van deze bewegingen.¹¹¹ Daarnaast spelen uiteraard ook andere factoren, zoals de groeiende vraag van de Europese elites naar duurzame jacht en het wetenschappelijk besef dat diersoorten volledig kunnen uitsterven (en bijgevolg beschermd dienen te worden), een rol in de hernieuwde aandacht voor natuurbescherming.¹¹²

Belangrijk is echter om, ondanks de kantelmomenten die deze historici hiernaar voren schuiven, te onthouden dat het hier om een heropleving of versnelling gaat van dit besef. Reeds in het neolithicum probeerde men al ‘duurzaam’ om te gaan met natuurlijke rijkdommen, iets wat de toen in gebruik genomen bosbouwtechniek van ‘coppicing’ of ‘hakhout’ aantoont. Dit is een techniek waarbij bomen op een specifieke wijze gekapt worden, meestal net boven de stam, zodat er uit de restanten van de oude boom een nieuwe kan groeien.¹¹³ Nog in de 17de eeuw werden er in Frankrijk al ‘boswetten’ uitgevaardigd (zoals de ‘Ordonnance de 1669’, cf. infra) en aan het begin van de 18de eeuw, nog voor de verlichtingsfilosofen, pleitte Duits mijn- en bosbouwer Hans von Carlowitz, al actief voor een meer duurzaam gebruik van het hout in de Duitse bossen.¹¹⁴ Wat desondanks duidelijk is, is dat de bescherming van de Europese natuur vanaf de 19de eeuw in een stroomversnelling geraakte: de opkomst van de ‘moderne’ natuurbescherming (met concepten als ‘conservatie’, ‘integrale natuurbescherming’ en ‘nationale parken’), het ontstaan van de eerste echte natuurbeschermingsorganisaties en de groeiende interesse van koloniale mogendheden in de tropische natuur die ze in deze periode aantreffen in de toen nieuwverworven kolonies in Azië en Afrika.

Omdat de wetenschappelijke basis voor de koloniale natuurbescherming zijn wortels vond in deze ‘moderne’ vormen van natuurbescherming, is het voor een goed begrip van het Belgisch koloniaal natuurbeleid nodig om eerst even dieper in te gaan op enkele concepten die de natuurbeschermingsbeweging in de 19de en 20ste eeuw kenmerkten (en tot op vandaag van belang zijn). Daarnaast wordt er ook beknopt gekeken naar de verschillende tradities van natuur- en bosbeheer die onder Europese wetenschappers sinds de 18de eeuw ontstonden en wordt de uitvinding van het ‘nationaal park’ als vorm van natuurbehoud (zowel de Amerikaanse als Europese invulling ervan) in beschouwing genomen.

¹¹⁰ Patrick Matagne, “The politics of conservation in France in the 19th century,” *Environment and History* 4 (1998): 359-60; Gilbert F. LaFreniere, “Rousseau and the European roots of environmentalism,” *Environmental History Review* 14, nr. 4 (1990): 41-3.

¹¹¹ Ross, “Tropical nature,” 214-16.

¹¹² *Ibid.*, 215.

¹¹³ G. P. Buckley, voorwoord in *Ecology and management of coppice woodlands*, eds. G. P. Buckley (Dordrecht: Springer, 1992), xi; G. F. Peterken, “Coppices in the lowland landscape,” in *Ecology and management of coppice woodlands*, eds. G. P. Buckley (Dordrecht: Springer, 1992), 3-4.

¹¹⁴ Tamara L. Withed, *Forests and peasant politics in modern France* (New Haven: Yale University Press, 2000), 22-3; Jacobus A. Du Pisani, “Sustainable development: historical roots of the concept,” *Environmental Sciences* 3, nr. 2 (2006): 85-6.

3.1.1. Conservatie, preservatie en restauratie: enkele centrale concepten

Er zijn heel wat redenen te bedenken voor de wil van mensen om natuurlijke gebieden en rijkdommen te beschermen: van ecologische, wetenschappelijke motieven tot commerciële motieven en eigenbelang. Tussen die uitersten zitten er uiteraard ook heel wat tussenvormen, en de complexe realiteit van heel wat natuurbeschermingsprojecten valt er dan ook vaak ergens tussenin. Milieu- en natuurhistorici maken meestal een onderscheid tussen twee types natuurbescherming: enerzijds hebben ze het over ‘conservatie’ en anderzijds over ‘preservatie’. S. Ravi Rajan (2005) omschrijft conservatie als het zorgvuldig onderhouden en beschermen van natuur met de bedoeling om er (economisch) gewin uit te halen.¹¹⁵ Er is in dit geval dus sprake van een ‘commodificatie’ van de natuur, iets wat vaak intuïtief juist niet met natuurbescherming wordt geassocieerd.

Zo kunnen bossen of wateren beschermd worden met het oog op een duurzame exploitatie op lange termijn, maar ook het beschermen van natuur met de bedoeling om er toeristische trekpleisters van te maken kan volgens deze definitie gezien worden als een vorm van natuurconservatie. Alice B. Kelly stelt bijvoorbeeld in haar artikel “Conservation practice as primitive accumulation” (2011) dat het beschermen van natuurgebieden met het oog op eco-toerisme van aanvankelijk niet-kapitalistische gebieden ‘commodity frontiers’ (cf. supra) maakt, die klaar zijn voor de (internationale) consumentenmarkt. Eco-toerisme en andere vormen van conservatie beschouwt Kelly bovendien als vormen van niet-materiële exploitatie, in tegenstelling tot materiële vormen van exploitatie zoals rechtstreekse en directe grondstoffen-ontginning.¹¹⁶

Preservatie omschrijft S. Ravi Rajan dan weer als de bescherming van natuurgebieden die nog niet (verregaand) aangetast zijn door menselijke activiteiten en de bescherming van diersoorten tegen uitsterving, zonder daar zelf gewin uit te halen.¹¹⁷ Het gaat hier dus om natuurbescherming zonder, in theorie, enige vorm van commodificatie. Niet alle historici gebruiken echter de term ‘preservatie’ om dit type van natuurbescherming te benoemen, zo wordt er ook vaak over ‘integrale natuurbescherming’ gesproken (een term die ook geregeld terugkomt wanneer er naar het Nationaal Albert Park verwezen wordt).¹¹⁸ Corey Ross (2015) spreekt dan weer over natuurbescherming volgens het ‘biocenose-model’. Hiermee doelt hij op natuurbeschermingsprojecten waarbij in eerste instantie geprobeerd wordt om het ecosysteem van het natuurgebied zelf te beschermen en in stand te houden. In dit geval is menselijke toegang tot de beschermde natuurgebieden volgens Ross enkel toegestaan voor wetenschappelijk onderzoek.¹¹⁹

Dit laatste kenmerk dat Ross aanhaalt in zijn definitie van het biocenose-model kan echter wel in twijfel getrokken worden: is het beschermen in het kader van wetenschappelijk onderzoek wel altijd zo onschuldig? Houdt het gebruik van natuurgebieden als wetenschappelijke ‘onderzoeksparken’ niet ook een vorm van commodificatie in? En wie of wat moet verdwijnen in functie van deze exclusief wetenschappelijke natuurbeschermingsprojecten? Dit zijn vragen die zeker ook in het licht van deze masterproef in beschouwing genomen moeten worden.

¹¹⁵ S. Ravi Rajan, *Modernizing nature. Forestry and imperial eco-development: 1800-1950* (New York: Oxford University Press, 2006), 103-4.

¹¹⁶ Alice B. Kelly, “Conservation practice as primitive accumulation,” *The Journal of Peasant Studies* 38, nr. 4 (2011): 689-90.

¹¹⁷ Rajan, *Modernizing nature*, 103-4.

¹¹⁸ Van Schuylenbergh, “De nationale parken van Belgisch Congo,” 158.

¹¹⁹ Ross, “*Tropical nature*,” 231.

Ten slotte zou er ook nog over ‘restauratie’ gesproken kunnen worden, al komt dat heel wat minder aan bod in de wetenschappelijke literatuur. Toch is er een belangrijk verschil met conservatie en preservatie: bij restauratie tracht men immers om, ongeacht de motieven, de natuur niet enkel te beschermen maar ook de reeds aangerichte schade te herstellen. Dit in tegenstelling tot conservatie- en preservatieprojecten die zich meestal juist richten op de meest waardevolle en ongerepte natuurgebieden van het moment.¹²⁰ Centraal in het proces van natuurrestauratie staan volgens William M. Adams (2003), Brits geograaf en een autoriteit op het vlak van (historische) natuurbescherming, in de eerste plaats wetenschappelijke inzichten en de capaciteit van wetenschappers om natuur te voorspellen en te controleren. Er moet volgens hem echter wel een onderscheid gemaakt worden in de wijze waarop er aan restauratie wordt gedaan. Natuurrestauratie kan zich immers zowel toeleggen op het herstellen van specifieke onderdelen van een ecosysteem, bijvoorbeeld het heraanplanten van bomen, als op het herstellen van het ecosysteem zelf, bijvoorbeeld door open stukken grasland jarenlang strikt af te schermen van enige menselijke toegang zodat er zich spontaan nieuwe bossen kunnen ontwikkelen.¹²¹

De voorbeelden die Adams geeft, tonen aan dat restauratie zeker in het geval van bosbeheer- en bescherming een belangrijke rol kan spelen. Herbebossing, of het nu met inheemse of uitheemse boomsoorten wordt gedaan, werd zowel vroeger als nu als oplossing voor ontbossing naar voren geschoven. Volgens Richard Grove begon het Verenigd Koninkrijk zelfs al aan het begin van de 18de eeuw met het uitvoeren van herbebossingexperimenten in Sint-Helena (Grove stelt dan ook dat het moderne Europese natuurbesef nog voor de Verlichting ontstond en zijn oorsprong kende in de Europese kolonies, cf. infra), waarbij er uitheemse boomsoorten uit India en Zuidoost-Azië werden gebruikt. De mislukking van deze experimenten en de massale ontbossing op het eiland droegen volgens Grove bij tot de ontwikkeling van het besef onder wetenschappers op het Europese continent dat dier- en plantensoorten ook kwetsbaar kunnen zijn en zelfs volledig kunnen uitsterven.¹²² Restauratie is dus in elk geval noch een recent, noch een eenvoudig proces en kan ook gemakkelijk mislukken of zelfs tegengestelde effecten veroorzaken. Of er in het NAP ook aan natuurrestauratie gedaan werd en de manieren waarop (bijvoorbeeld welke inheemse of uitheemse bomen men hiervoor gebruikte) zullen verder in deze masterproef dan ook uitvoerig aan bod komen.

3.1.2. Tradities van natuur- en bosbescherming

Binnen de ‘moderne’, westerse natuurbeschermingsbeweging onderscheiden we een meer Europees-continentele traditie en een Amerikaanse traditie van bos- en natuurbeheer. Hoewel de discipline van de milieu- en natuurgeschiedenis grotendeels ontstond en tot op vandaag geassocieerd wordt met Amerikaanse historici, waren de Amerikaanse natuurbeschermingstradities en -gebruiken zelf in grote mate geïnspireerd door eerder ontwikkelde Europese concepten en gebruiken.¹²³ In dit deel ligt de focus echter vooral op de Europees-continentele traditie van natuurbeheer, gezien de impact ervan (met concepten als ‘integrale natuurbescherming’ en ‘Naturvolker’) op de beleidsmakers van het NAP

¹²⁰ John A. Wiens en Richard J. Hobbs, “Integrating conservation and restoration in a changing world,” *BioScience* 65 nr. 3 (2015): 304.

¹²¹ William M. Adams, “When nature won’t stay still: conservation, equilibrium and control,” in *Decolonizing nature: strategies for conservation in a post-colonial era*, eds. William M. Adams en Martin Mulligan (Londen: Earthscan Publications Ltd, 2003), 238-39.

¹²² Richard Grove, *Green imperialism. Colonial expansion, tropical island Edens and the origins of environmentalism, 1600-1860* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 119-20.

¹²³ Barton, *Empire forestry*, 146-47.

groter lijkt geweest te zijn dan deze van de Amerikaanse traditie.¹²⁴ Desondanks moet erkend worden dat het concept van een 'nationaal park' voor het eerst ontstond in een Amerikaanse context (al werden Amerikaanse natuurbeschermers zelf weer veel door Europese tradities van bos- en natuurbeheer beïnvloed) en dat ook enkele typische kenmerken van de Amerikaanse traditie (zoals het openstellen van de beschermde natuurgebieden voor toerisme) terugkomen in het beleid van het NAP. Bijgevolg wordt er, na de analyse van de opkomst en ontwikkeling van de Europees-continentale traditie, in dit deel ook gekeken naar het ontstaan van het 'nationaal park' als vorm van natuurbescherming en hoe dit in verschillende contexten op verschillende manieren werd ingevuld.

a) De Europees-continentale traditie: een kleine geschiedenis

Zoals eerder vermeld werd er in Europa reeds lang voor de opkomst van het moderne natuurbesef in de 19de eeuw aan natuurbeheer en -bescherming gedaan. Op vlak van bosbescherming spreken verschillende historici, zoals K. Jan Oosthoek en S. Ravi Rajan, over de geleidelijke ontwikkeling van een 'continentale' traditie van bosbeheer (in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Britse en Amerikaanse tradities).¹²⁵ Rajan stelt dat die continentale traditie in de eerste plaats gekenmerkt wordt door de opkomst van het 'modern' bosbeheer in Frankrijk en Duitsland. Twee processen lijken hierin een belangrijke rol te spelen: enerzijds de toenemende greep van de centrale staat op bossen (een proces dat vooral in Frankrijk van belang was) en anderzijds de verwetenschappelijking van het bosbeheer in de 18de en 19de eeuw (een proces dat vooral in Duitsland een rol speelde). Opvallend is dat in beide landen de drang om het bosbeheer te centraliseren en te verwetenschappelijken, er met andere woorden een echt 'bosbeleid' van te maken, sterk samenhangt met economische motieven en het economisch beleid van deze landen.¹²⁶

Het ontstaan van een 'Europees-continentale' traditie

Zeker in Frankrijk begon een 'centraal' bosbeleid zich al vroeg te vormen. Reeds in de 14de eeuw richtte Filips V daar een administratie op om de bossen van het Franse kroondomein te beheren. Een echt centraal bosbeleid, dat ook de bossen buiten het kroondomein betrof, kwam er echter pas in de tweede helft van de 17de eeuw onder Lodewijk XIV en zijn minister Colbert met de 'Ordonnance de 1669'. Deze wet bepaalde onder andere dat koninklijke bossen niet meer mochten worden verkocht en dat kuddes schapen en geiten niet meer mochten grazen in bosgebied. Ondanks dat deze wet lang niet altijd werd nageleefd, vormde hij een belangrijk precedent, zowel in Frankrijk als erbuiten.¹²⁷ Na een enorme uitbreiding van de bosgrond in het bezit van de staat door de confiscaties van onder andere kerkelijke gronden tijdens de Franse Revolutie bereikte de centralisering van het bosbeheer

¹²⁴ Naast deze twee tradities kan er ook een Britse traditie van bos- en natuurbeheer onderscheiden worden, die zeker in koloniaal-wetenschappelijke kringen en op internationale conferenties tijdens de 20ste eeuw een grote rol heeft gespeeld. Gezien de eerder indirecte impact van deze traditie op het beleid dat werd gevoerd in de nationale parken van Belgisch Congo en de nood om deze contextualisering enigszins beperkt te houden, wordt deze traditie hier niet (uitgebreid) besproken.

¹²⁵ K. Jan Oosthoek, "Worlds apart? The Scottish forestry tradition and the development of forestry in India," *Journal of Irish and Scottish Studies* 3, nr. 1 (2010): 70-1; Rajan, *Modernizing nature*, 35.

¹²⁶ Rajan, *Modernizing nature*, 44-7.

¹²⁷ Withed, *Forests and peasant politics*, 22-3; Benoît Boutefeu, "L'aménagement forestier en France: à la recherche d'une gestion durable à travers l'histoire," *VertigO – La revue électronique en sciences de l'environnement* 6, nr. 2 (2005): 2.

een nieuw hoogtepunt aan het begin van de 19de eeuw: de 'Code Forestier' (een herziening van de Ordonnance de 1669) gaf de Franse staat nu ook controle over de bossen in de Franse commons¹²⁸, een 'Corps des Eaux et Forêts' tekende nu het bosbeleid uit en er werden voor het eerst ook pogingen gedaan tot herbebossing.¹²⁹

In Duitsland¹³⁰ vatte het centraliseringsproces in de 16de eeuw aan, beduidend later dan in Frankrijk, wanneer de Duitse prinsen hun macht over hun grondgebied wilden uitbreiden. In Duitsland ging het om een eerder traag proces dat zeker niet lineair verliep en op groot protest stuitte van de Duitse boeren. Een belangrijk keerpunt voor de Duitse staten was de sterke toename in vraag naar Duits hout aan het begin van de 18de eeuw waardoor de Duitse prinsen een hernieuwde interesse toonden in de Duitse bossen en hierbij steeds meer een beroep deden op de inzichten van de opkomende, moderne boswetenschappen om hun bosbeleid uit te tekenen.¹³¹

Dit laatste gegeven duidt op de verwetenschappelijking van het bosbeleid die zich in de 18de en 19de eeuw in zowel Duitsland als Frankrijk voltrok, een tweede belangrijk proces voor de vorming van een Europees-continentale traditie. In Duitsland was vooral de opkomst van de Kameralistiek van belang in dit proces, een doctrine die ontstond in 18de-eeuws Pruisen en die zich richtte op de hervorming van het centraal bestuur. Verder werd de Kameralistiek gekenmerkt door modernisering, centralisering, strenge economische regulering en vooral 'rationalisering'.¹³² Dit laatste slaat op de toenemende rol van kwantificering, wiskundige modellen, duurzame economische ontwikkeling en andere 'rationele' principes in het uittekenen van het bosbeleid. Het was deze Kameralistische school die vanaf de jaren 1760 zou zorgen voor het ontstaan van de eerste Duitse tijdschriften over bosbouw en de eerste Duitse school voor bosbeheer in Pruisen, die beiden zouden bijdragen tot het verschijnen van een geheel nieuwe generatie aan academisch geschoolde bosbouwers in de Duitse staten (die bovendien vaak een belangrijke functie verwierven in de centrale administraties).¹³³ In Frankrijk daarentegen steunde de verwetenschappelijking van het bosbeleid op het Fysiocratisme, een economische stroming die de nadruk legde op een 'efficiënte' exploitatie van natuurlijke rijkdommen en een sterke landbouw. Ook hier stond de rationalisering van het economisch beleid centraal (inclusief het bosbeheer) en werden er scholen voor bosbeheer opgericht, waarvan de bekendste bij uitstek deze in Nancy (1824) was.¹³⁴ De studenten van de school van Nancy (en de andere Franse en

¹²⁸ De 'commons' vormen een belangrijk onderdeel van de vroegmoderne landbouw in Noordwest-Europa waarbij verschillende, welbepaalde personen het recht kregen op cultivatie, exploitatie of een andere vorm van gebruik van een bepaald gebied aan landbouwgrond, heideland of bosdomein. Dit kan zowel gaan om rechten op privédomein als land in gemeenschappelijk bezit. (Martina De Moor, Leigh Shaw-Taylor en Paul Warde, "Comparing the historical commons of north west Europe: an introduction," in *The management of common land in north west Europe, c. 1500-1850*, eds. Martina De Moor, Leigh Shaw-Taylor en Paul Warde (Turnhout: Brepols Publishers, 2002), 15.)

¹²⁹ Rajan, *Modernizing nature*, 45; Withed, *Forests and peasant politics*, 34-5; Nadine Vivier, "The management and use of the commons in France in the eighteenth and nineteenth centuries," in *The management of common land in north west Europe, c. 1500- 1850*, eds. Martina De Moor, Leigh Shaw-Taylor en Paul Warde (Turnhout: Brepols Publishers, 2002), 164-65; Ford, "Nature, culture and conservation," 180.

¹³⁰ Duitsland werd pas een eengemaakt land in 1870. Wanneer er hier wordt gesproken over bosbehoud in Duitsland voor 1870 gaat het over de verschillende Duitse staten die zich bevonden op het grondgebied van hedendaags Duitsland.

¹³¹ Bernd-Stefan Grewe en Richard Hölzl, "Forestry in Germany, c. 1550-2000," in *Managing Northern Europe's forests: histories from the age of improvement to the age of ecology*, eds. K. Jan Oosthoek en Richard Hölzl (New York: Berghen Books, 2018), 18-23.

¹³² Rajan, *Modernizing nature*, 35.

¹³³ Grewe en Hölzl, "Forestry in Germany," 24-5.

¹³⁴ Rajan, *Modernizing nature*, 46; Grewe en Hölzl, "Forestry in Germany," 23-4.

Duitse scholen) exporteerden op hun beurt de Europese, continentale traditie naar zowel andere landen op het Europees continent als naar Groot-Brittannië en de Verenigde Staten (cf. infra).¹³⁵

Al vanaf de 18de eeuw, en zeker doorheen de 19de eeuw, oefenden de Franse en Duitse tradities een sterke invloed uit op elkaar waardoor we tegen het midden van de 19de eeuw kunnen spreken over een ‘continentale’ traditie van Europees bosbeheer. De wederzijdse beïnvloeding was bijvoorbeeld heel duidelijk aan de school in Nancy, waar de eerste directeur, Bernard Lorentz, zelf een opleiding had gevolgd aan een Duitse bosbouwschool en bovendien nauwe relaties onderhield met Georg Ludwig Hartig, een in die tijd gekende Duitse boswetenschapper. Dat ook de volgende drie directeurs van de school een Duitse opleiding hadden gevolgd is op zijn minst tekenend voor de grote invloed van de Duitse boswetenschappen op de Franse bosbouwscholen. Zo werden traditionele Franse technieken, zoals coppicing en polycultuur, meer en meer vervangen door moderne Duitse technieken als ‘hooghout’¹³⁶ en een monocultuur van dennenbomen (de populairste boomsoort binnen de moderne, continentale traditie van bosbeheer).¹³⁷

De continentale traditie van bosbeheer werd op die manier steeds meer gedreven door het streven naar efficiëntie en rationalisering en de traditionele technieken van lokale bewoners gebruikt in de Europese bossen werden in toenemende mate vervangen door de opgelegde richtlijnen van gediplomeerde bosbouwers.

België als laatkomer

Ook in België werd het bosbeleid beïnvloed door de opvattingen van Franse en Duitse bosbouwers. Belangrijk is om op te merken dat België, in tegenstelling tot Frankrijk en Duitsland, geen vroegmoderne traditie van gecentraliseerd bosbeheer kende: de eerste ‘boswet’ werd pas in 1854 ingevoerd. Voor het midden van de 19de eeuw werden bossen voornamelijk beheerd op lokaal niveau: lokale tradities en wetten, bosbeheer op niveau van de steden en ook de commons (zowel in de vorm van gemeenschappelijk beheerde bossen als in de vorm van bepaalde rechten op bossen in privébezit) speelden in sommige gebieden een belangrijke rol.¹³⁸ Net als in Frankrijk werden veel bossen beheerd als ‘coppice’-land voor brandhoutproductie en de productie van ‘constructiehout’.¹³⁹ Tijdens de periode waarin het huidige België onder Frans bestuur viel (1794-1814), vonden veel Franse opvattingen over bosbeheer voet aan grond en kende België al een eerst golf van centralisering (met één centrale administratie en nieuw gecreëerde ‘staatsbossen’).¹⁴⁰

Na de oprichting van het Koninkrijk België in 1830 kwam er echter een versnelling in de ontwikkeling van een modern bosbeleid. Enerzijds ontwikkelden de natuurwetenschappen zich in deze

¹³⁵ Boutefeu, “L’aménagement forestier,” 2-3; Oosthoek, “Worlds apart,” 71.

¹³⁶ Hooghout of ‘Hochwald’ is een techniek waarbij bomen slechts gekapt worden wanneer ze volledig volgroeid zijn (en kan dus beschouwd worden als het tegenovergestelde van coppicing of Niederwald).

¹³⁷ Rajan, *Modernizing nature*, 35.

¹³⁸ Pierre-Alain Tallier et al., “State forestry in Belgium since the end of the eighteenth century,” in *Managing Europe’s forests: histories from the age of improvement to the age of ecology*, eds. K. Jan Oosthoek en Richard Hölzl (New York: Berghen Books, 2018), 99; Paulo Charruadas en Chloé Deligne, “Cities hiding the forests: wood supply, hinterlands and urban agency in the Southern Low Countries, thirteenth to eighteenth centuries,” in *Urbanizing nature: actors and agency (dis)connecting cities and nature since 1500*, eds. Tim Soens, Dieter Schott, Michael Toyka-Seid en Bert De Munck (New York: Routledge, 2019), 117-120, 124, 131.

¹³⁹ Charruadas en Deligne, “Cities hiding the forests,” 117; Tallier et al., “State forestry,” 96-7, 99.

¹⁴⁰ Tallier et al., “State forestry,” 100-2.

periode tot volwaardige, academische wetenschappen. Anderzijds kwam er steeds meer kennis en invloed binnen vanuit Duitsland en Frankrijk. Zo werd de eerste boswet, de 'Code Forestier', die gebaseerd was op het Franse wettelijke kader, in 1854 ingevoerd. Al snel kwamen er ook scholen, zoals de in 1876 opgerichte school voor bosbeheer in Leuven (gemodelleerd op de school in Nancy). Deze veranderingen gingen samen met een verwetenschappelijking van het centraal bosbeleid vanaf de jaren 1860: boswachters bijvoorbeeld, moesten vanaf dan over een diploma in de agronomie of bosbeheer beschikken en aan heel wat andere eisen voldoen. In 1893 kwam er ook een Hoge Bosraad en in diezelfde periode werden er proefstations opgericht in bossen voor wetenschappelijk onderzoek en werd er zelfs een 'bosmuseum' opgericht. Dezelfde processen van centralisering en verwetenschappelijking die ook het bosbeheer in Frankrijk en Duitsland tekenden, zorgden ervoor dat België tegen het einde van de 19de eeuw, verschillende decennia later dan Frankrijk en Duitsland, over een volwaardig en modern bosbeleid op staatsniveau beschikte.¹⁴¹

Zoals we verder in deze paper zullen zien zou België ook op het vlak van koloniaal bosbeleid een laatkomer zijn. Terwijl er in zowat alle Europese kolonies op het Afrikaanse continent reeds voor de jaren 1930 speciale bosbouw diensten zijn, lijkt België tot 1935 noch over dergelijke bosdiensten te beschikken, noch enig wettelijk kader te hebben uitgewerkt met betrekking tot bosbescherming in de kolonie (tot grote frustratie van toenmalig directeur van het NAP Jean-Marie Derscheid, cf. infra).

Het Europees natuurbeleid in de 20ste eeuw: een nieuwe wending

Aan het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw ten slotte nam de Europese natuurbeschermingstraditie een nieuwe wending. Natuurbescherming werd in deze periode, onder andere door het toenemende belang van natuurbeheer in de Europese kolonies, meer dan ooit een 'internationale' kwestie (met de organisatie van verschillende internationale conferenties, cf. infra). Onder invloed van vooral Hugo Conwentz, een bekend Duits bosbouwer, verschoof de focus van het beschermen van natuur in functie van een duurzame exploitatie naar het preventief beschermen van de laatste 'wilde' of 'ongerepte' natuurgebieden (of tenminste wat men als ongerept achtte). Die 'ongerepte' natuurgebieden werden volgens Conwentz in de eerste plaats gekenmerkt door de afwezigheid van de mens en menselijke activiteiten. Natuurbescherming werd nu meer en meer een zaak van (nationale) erfgoedbescherming en het vrijwaren van de 'historische' waarde van de natuur.¹⁴² Meer dan eens werd er in functie van het beschermen van 'ongerepte' natuurgebieden gekeken naar de koloniale natuur, zeker in tropische gebieden. Onder veel Europese wetenschappers en kolonisten leefde immers de op- of misvatting dat de koloniale natuur gevrijwaard was van enige vorm van aantasting door de mens, iets wat ook in de context van het bosbeleid dat in het NAP gevoerd werd zal terugkomen (cf. infra). Als gevolg van deze denkwijze werd de koloniale natuur gezien als tijdloos en onveranderd, als een spiegel op het historische, pre-Europese landschap.¹⁴³

Een tweede belangrijke naam in deze continentale wending was Zwitsers natuuronderzoeker Paul Sarasin. Ook hij drukte zijn stempel op het natuurbeschermingsbeleid van de Europese landen met zijn oproep om natuurbescherming weg te halen bij het staatsniveau en over te laten aan internationale conferenties van wetenschappers en experts. Daarbij pleitte hij expliciet voor het oprichten van 'totale reservaten', overeenkomstig met de preservatiemethode van natuurbescherming. Bovendien pleitte

¹⁴¹ Ibid., 109-10, 115-16.

¹⁴² Ross, "Tropical nature," 216-17.

¹⁴³ Roderick P. Neumann, *Imposing wilderness. Struggles over livelihood and nature preservation in Africa* (Berkeley: University of California Press, 1998), 29-32.

hij naast preservatie ook voor restauratie van vergane natuur en het herstellen van ecosystemen (dat toen nog aangeduid werd met de term 'biocenose', cf. supra). Opvallend was bovendien ook zijn oproep om, zeker in koloniale context, ook 'inheemse' volkeren of 'Naturvolker' te beschermen aangezien hij geloofde dat deze volkeren net als de 'wilde' natuur iets konden vertellen over de geschiedenis en evolutie van de mens. Hoewel de uitbraak van de Eerste Wereldoorlog de plannen voor de oprichting van een internationale wetenschappelijke commissie, zoals Sarasin het voor ogen had, in het water deed vallen, was de invloed van Sarasin op zowel de transnationale netwerken van natuurwetenschappers als op het natuurbeleid van verschillende Europese landen aanzienlijk.¹⁴⁴

De Europese, wetenschappelijke debatten rond natuurbescherming verschoven aan het begin van de 20ste eeuw dus, onder invloed van figuren als Conwentz en Sarasin, langzaamaan van een aanpak die steunde op conservatie, centraal beleid en duurzame economische exploitatie naar een nadruk op preservatie, wetenschappelijk beleid en erfgoedbescherming (en dus weg van de eerdere 'continentale' traditie). De oprichters en beleidsmakers van het Nationaal Albert Park lijken voor een groot deel getekend te zijn door deze wending in het Europese denken over natuurbescherming: niet alleen zijn de beleidsmakers van het park voornamelijk wetenschappers en experts op het vlak van natuurbehoud, ook wordt de nadruk gelegd op het strikte of 'integrale' karakter van de natuurbescherming in het park. Bovendien geeft het Instituut ook gevolg aan het idee van Paul Sarasin om ook bepaalde volkeren te gaan beschermen door een deel van de bevolking van het NAP, de volgens het Instituut 'traditionele' volkeren of ook wel 'pygmeeën', op een andere manier te gaan behandelen dan de zogenaamde 'niet-traditionele' volkeren (cf. infra).

b) De uitvinding van het 'nationaal park'

Naast de invloed van enkele concepten en denkpatronen uit de Europees-continentale traditie van bosbeheer verdient ook het label of concept een 'nationaal park' verdere toelichting. Volgens Bernhard Gissibl, Sabine Höhler en Patrick Kupper zijn nationale parken (en bij uitbreiding alle vormen natuurbescherming waarbij natuurgebieden worden afgebakend, zoals ook natuureservaten) vanaf de 19de eeuw de 'tool' bij uitstek van natuurbeschermingsprojecten geweest. Strikt genomen kan een nationaal park volgens hen gedefinieerd worden als het afbakenen van een stuk natuurgebied om het vervolgens te conserveren en te gaan beschouwen als een uiting van het historisch of nationaal erfgoed. Toch heeft de uitvinding van nationale parken volgens deze auteurs de staat van de natuur in deze gebieden (en de natuur rond deze gebieden) niet per se verbeterd, integendeel.¹⁴⁵ Eerder zagen we zo ook al hoe het strikt afbakenen van natuurgebieden als implicatie kan hebben dat de resterende natuur in een land (of in een kolonie) als vanzelfsprekend wordt opengesteld voor exploitatie. Op die manier en door de commodificatie van de natuur in dit soort parken, bijvoorbeeld door ze open te stellen voor (massa)toerisme, lijkt de oprichting van een nationaal park allesbehalve een garantie te zijn op een goed beheer van de natuur die erin wordt omsloten.

Veel historici kennen de uitvinding van het nationaal park toe aan de Verenigde Staten. Hier zou in 1864 de Amerikaanse overheid voor het eerst betrokken zijn geweest bij de stichting van een natuureservaat (het reservaat Yosemite in Californië) en zou het label 'nationaal park' voor het eerst

¹⁴⁴ Ibid., 225-27.

¹⁴⁵ Bernhard Gissibl, Sabine Höhler en Patrick Kupper, "Towards a global history of national parks," in *Civilizing nature: national parks in global historical perspective*, eds. Bernhard Gissibl, Sabine Höhler en Patrick Kupper (New York: Berghahn books, 2012), 1.

gebruikt zijn bij de oprichting van het Yellowstone National Park in 1872.¹⁴⁶ Typerend voor natuurbescherming volgens de Amerikaanse traditie van de nationale parken is dat de bevolking die er woonde voor het park werd opgericht er (met geweld) wordt uitgezet. Dit omdat de bedoeling van de oprichting van een nationaal park meestal het weren van menselijke invloed of aanwezigheid impliceert. Toch worden erin zowat alle Amerikaanse nationale parken uitzonderingen gemaakt, in de eerste plaats voor het onderhoudend personeel en in de tweede plaats voor het toerisme.¹⁴⁷ Dat laatste lijkt dan weer een ander typerend kenmerk voor de Amerikaanse natuurbeschermingstraditie te zijn: de bescherming van natuurgebieden in reservaten of nationale parken moest meteen, of vooral, ook het ontsluiten van deze natuurgebieden voor (eco)-toerisme betekenen. Op die manier wordt de natuur in sterke mate gecommificeerd: de bescherming van het natuurgebied dient – naast de budgetten die het van de staat ontvangt – gefinancierd te worden via een hele reeks aan inkomsten uit het toerisme.¹⁴⁸

Zoals hieronder duidelijk zal worden lijkt ook het Nationaal Albert Park veel weg te hebben van zo'n Amerikaans nationaal park. Niet alleen werd ook hier de lokale bevolking in veel gevallen buiten het park gezet (en de volkeren die er mochten blijven wonen werden in hun rechten beperkt). Ook werd het park doorheen de jaren 1930 geleidelijk aan, en zeker vanaf na de Tweede Wereldoorlog, opengesteld voor toerisme. Zoals zal blijken zal het ook in het geval van het NAP vooral de nood aan bijkomende inkomsten voor het parkbestuur zijn die de uiteindelijke beslissing om toeristen toe te laten in het park heeft beïnvloed.

Belangrijk om op te merken is echter dat niet alle historici de uitvinding van het nationaal park zien als een zuiver Amerikaanse verdienste of toeschrijven aan de Amerikaanse traditie van natuurbeheer. Karen Jones bijvoorbeeld stelt in een bijdrage aan de verzamelbundel "Civilizing nature: national parks in a historical perspective" (2012) dat de framing van het nationaal park als een Amerikaanse uitvinding een typisch voorbeeld is van de algemene retoriek die in de Verenigde Staten te vinden is over het 'Amerikaans exceptionalisme'. Volgens Jones bestaat de praktijk om natuurgebieden te beschermen in strikt afgebakende reservaten of parken immers al veel langer. Reeds in de klassieke oudheid zouden er al vormen geweest zijn van natuurparken en ook in Europa kunnen er voorbeelden gevonden worden van voor 1872. Als voorbeeld geeft ze de oprichting van het 'People's Park' in Yorkshire (in het Verenigd Koninkrijk). Dat het nationaal park vandaag de dag voornamelijk geassocieerd wordt met de vele nationale parken in de Verenigde Staten heeft volgens Jones bovendien meer te maken met de promotie van het concept en de export ervan naar andere (westerse) landen door Amerikaanse wetenschappers en beleidsmakers als een uiting van de Amerikaanse superioriteit en het vermogen van het Amerikaanse volk om 'natuur' en 'natie' samen te brengen.¹⁴⁹

Ondanks de nuances die Jones hier aanbrengt verklaart ook zij in haar bijdrage dat, onafhankelijk van het feit of het concept van een nationaal park nu is uitgevonden in de Verenigde Staten of niet, de

¹⁴⁶ William M. Adams, "Nature and the colonial mind," in *Decolonizing nature. Strategies for conservation in a post-colonial era*, eds. William M. Adams en Martin Mulligan (Londen: Earthscan Publications Ltd, 2003), 39-40.

¹⁴⁷ Hector Magome en James Murombedzi, "Sharing South African national parks: community land and conservation in a democratic South Africa," in *Decolonizing nature. Strategies for conservation in a post-colonial era*, eds. William M. Adams en Martin Mulligan (Londen: Earthscan Publications Ltd, 2003), 111-12; Adams, "Nature and the colonial mind," 40.

¹⁴⁸ Karen Jones, "Unpacking Yellowstone: the American national park in global perspective," in *Civilizing nature: national parks in global historical perspective*, eds. Bernhard Gissibl, Sabine Höhler en Patrick Kupper (New York: Berghahn books, 2012), 36-7.

¹⁴⁹ Jones, "Unpacking Yellowstone," 31-2, 35-6.

Amerikaanse invulling van het concept een grote impact had op natuurbeschermingsprojecten wereldwijd. Ook op het ontstaan van het NAP, niet in het minst doordat er heel wat Amerikaanse wetenschappers betrokken waren bij de oprichting ervan. Ook het bezoek van koning Albert I aan het Yellowstone National Park zou in dit opzicht van belang zijn geweest.¹⁵⁰

3.2. De oprichting van het Nationaal Albert Park

Na bovenstaande bespreking over de concepten en tradities die aan de basis liggen van het natuurbeleid dat in het Nationaal Albert Park werd gevoerd, is het tijd om de oprichting van het park zelf in beschouwing te nemen. Zowel de motieven voor het oprichten van het NAP, als de effectieve oprichting ervan en de eerste jaren (1925-1929) van het bestaan van het park worden hier besproken.

3.2.1. Een kleine voorgeschiedenis: aanleiding en motieven

Het Oosten van Congo, dat lang op de grens van de Belgische, Britse en Duitse kolonies in Oost-Afrika lag, trok al vanaf het einde van de 19de eeuw heel wat wetenschappelijke expedities aan. Zeker wanneer Duitser von Beringe in 1902 in de regio een gorilla had gedood, nam de aandacht van heel wat wetenschappers en kolonials in de regio toe. Vanuit die toegenomen interesse ontstonden er vervolgens enkele initiatieven om natuurbescherming in de regio te promoten. Een eerste initiatief kwam vanuit het Zweedse koningshuis (wat ook iets zegt over hoe internationaal de interesse in het gebied was). Prins Willem van Zweden, die een jachtexpeditie had uitgevoerd in Oost-Congo, vestigde in 1921 de aandacht van de Belgische regering op het belang van de flora en fauna in het koloniaal district van Kivu (het district waar later het NAP werd opgericht) voor wetenschappelijk onderzoek. Een andere initiatief kwam van taxidermist Carl Akeley, die naar Kivu was getrokken om er onderzoek te doen naar de berggorilla's en hun leefomgeving. Akeley gebruikte zijn onderzoek om het belang aan te tonen van de bescherming van deze gorilla's. Zijn pleidooi in 1922 om een 'gorilla sanctuary' op te richten kreeg al snel heel wat bijval van zowel de Amerikaanse als Belgische wetenschappelijke, financiële en diplomatieke wereld.¹⁵¹

De belangrijkste impuls kwam er echter door het toedoen van koning Albert I. In 1919 bracht Albert, tijdens een diplomatieke reis doorheen de Verenigde Staten, een bezoek aan enkele nationale parken (zoals het Yosemite National Park en het Grand Canyon National Park). De indrukken die hij hier aan overliet waren niet min: geïnspireerd door het Amerikaanse model van het 'nationaal park' ontstond de wens van Albert om ook in Belgisch Congo een nationaal park op te richten. Zo stond hij, niet alleen achter het voorstel van Akeley in 1922 om de gorilla's in Kivu te beschermen, ook wou hij dit project uitbreiden tot alle diersoorten en ook de flora van het park te beschermen (zoals prins Willem van Zweden eerder had voorgesteld).¹⁵² In 1923 werden er bovendien reeds twee jachtreservaten gecreëerd in de regio: het Albertreservaat, dat tussen Rutshuru en het zuiden van het Edwardmeer lag, en een reservaat voor de bescherming van enkele zeldzame diersoorten (zoals de gorilla's in deze regio) tussen de bergen Sabinyo en Rugari (zie de verschillende kaarten van het NAP die vanachter in deze masterproef zijn bijgevoegd om een idee te krijgen over waar deze reservaten zich bevonden).¹⁵³

¹⁵⁰ Ibid., 42-4.

¹⁵¹ Van Schuylenbergh, "De nationale parken van Belgisch Congo," 155.

¹⁵² De Bont, "A world laboratory," 406-7; Van Schuylenbergh, "De nationale parken van Belgisch Congo," 158.

¹⁵³ Van Schuylenbergh en de Koeijer, *Virunga, archieven en collecties*, 29.

Ondanks dat het idee voor het oprichten van een nationaal park in de regio niet herleid kan worden tot enkel de inbreng van koning Albert, Carl Akeley en Willem van Zweden, kan er een groep van enkele tientallen personen geïdentificeerd worden die een rol speelden in de oprichting van het NAP. Raf de Bont stelt zo dat het om een klein netwerk zou gaan van enkele natuurwetenschappers, diplomaten en personen uit de Europese koningshuizen die allen in nauw contact stonden met elkaar. Niet alleen in de oprichting van het park, maar ook erna, speelden zij een grote rol bij het uitdenken van hoe het park bestuurd zou moeten worden en tot waar de grenzen van het park zouden moeten reiken.¹⁵⁴

Hoewel de motieven voor de oprichting van het Nationaal Albert Park dus in eerste instantie op de bescherming van de gorilla's in het park zouden slaan (die tot op vandaag worden geassocieerd met het Virunga Nationaal Park, zoals het park nu heet), speelden dus ook nationale belangen (de uitstraling van een nationaal park voor het Belgisch koloniaal project) en de bescherming van de flora in de regio een rol. Zeker doorheen de jaren 1920 zou de nadruk steeds meer op het belang van dat laatste komen te liggen: in de speeches die werden gegeven bij de oprichting van het NAP en doorheen de eerste jaren van het bestuur ervan lijkt de bescherming van de bossen in de regio uitgegroeid te zijn tot een van de belangrijkste doelen van het park (cf. supra).

3.2.2. De oprichting van het park: een koloniale primeur

Hoewel er aanvankelijk nog heel wat twijfel bestond bij de Koloniale Administratie om effectief over te gaan tot de oprichting van een nationaal park in de regio – er werd gevreesd dat dit zou leiden tot toenemende Amerikaanse inmenging in Belgisch Congo – was koning Albert I midden de jaren 1920 vastberaden om snelle vooruitgang te boeken met het project. In 21 april 1925 werd dan, op vraag van Albert, door de Minister van Kolonieën het decreet uitgevoerd dat de oprichting van het Nationaal Albert Park officieel vastlegde.¹⁵⁵ De oprichting van het park vormde een primeur op verschillende vlakken. Niet alleen was het het eerste nationale park dat in Afrika werd opgericht, ook het aanvankelijk 'strikt wetenschappelijke' karakter van het nationaal park (zonder enige vorm van toerisme) was nieuw. Deze vorm van natuurbescherming stond in groot contrast met de nationale parken in de Verenigde Staten.¹⁵⁶ Hiermee lijkt het NAP eerder aan te sluiten bij het beleid dat in het 'Zwitsers Nationaal Park' gevoerd werd, dat in 1914 werd opgericht in de Zwitserse alpen.¹⁵⁷

Op administratief vlak viel het park onder de bevoegdheid van het Ministerie van Kolonieën, dat op zichzelf weer onder de controle van (en interactie met) het Belgisch Parlement stond. Om een goed beheer van het park te garanderen, richtte het Ministerie in 1929 een instituut op. Aanvankelijk had dit instituut dezelfde naam als het Nationaal Albert Park ('NAP', wat tot de nodige verwarring kan leiden in een bespreking van de eerste jaren van het park, vandaar de keuze om verder in deze paper over 'het Instituut' te spreken) maar in 1934, wanneer men de ambitie koesterde om meer nationale parken op te richten in Belgisch Congo, werd het Instituut herdoopt tot het Instituut der Nationale Parken van Belgisch Congo (INPBC). Tot de bevoegdheden van het Instituut behoorde in de eerste plaats het beheren van de natuurlijke hulpbronnen van het park en het beschermen van het park tegen alle antropogene invloeden die niet in functie van wetenschappelijk onderzoek stonden.¹⁵⁸

¹⁵⁴ De Bont, "A world laboratory," 406-7.

¹⁵⁵ Ibid., 408.

¹⁵⁶ Van Schuylenbergh en de Koeijer, *Virunga, archieven en collecties*, 22.

¹⁵⁷ De Bont, "Internationalism in the heart of Africa?".

¹⁵⁸ Ibid., 23.

Het Instituut bestond enerzijds uit een uitvoerend orgaan, het 'Comité de Direction' (verder: het Comité), dat maandelijks bijeenkwam in Brussel en het gros van de beslissingen ten opzichte van het parkbestuur nam en anderzijds uit een administratief orgaan, de 'Commission Administrative' (verder: de Commissie), dat slechts twee keer per jaar bijeenkwam (ook in Brussel) en zich meer bezighield met de grotere beleidslijnen uit te tekenen. Het zijn de verslagen van de vergaderingen van deze twee organen die als belangrijkste bronnen zullen dienen in het onderzoek dat in deze masterproef gevoerd wordt. Daarnaast kan ook nog opgemerkt worden dat de instelling ook een financieel comité had en er een personeelsbestand was ter plekke in het NAP, onder leiding van één of meerdere conservatoren (het aantal conservatoren wisselde meermaals doorheen de tijd).¹⁵⁹

Opvallend is het 'parastatale' karakter van het Instituut. Hoewel het – zoals eerder gezegd – werd opgericht en gefinancierd door het Ministerie van Koloniën en ook aan deze instantie moest rapporteren, genoten de wetenschappers en beleidsmakers die in de vergaderingen van het Instituut zetelden een grote relatieve vrijheid. Dat het Instituut echter niet rechtstreeks aan de Koloniale Administratie (bijvoorbeeld de gouverneur-generaal van Belgisch Congo) moest rapporteren, en slechts sporadisch of indirect contacten onderhield met de Administratie, zou echter tot heel wat spanningen leiden. Des te meer omdat de belangen van het Instituut (de bescherming van de natuur voor wetenschappelijke belangen) niet altijd overeenkwamen met deze van de Administratie (die ook oog had voor commerciële belangen in de regio en de noden van de lokale bevolking, al was de Administratie in de verdediging van de lokale bevolking vaak selectief en beperkt).¹⁶⁰

Opmerkelijk is ook dat de leden van het Comité en de Commissie van het Instituut niet allemaal Belgen waren. Net als het diverse netwerk van Belgische en buitenlandse wetenschappers, diplomaten en personen uit de Europese koningshuizen dat verantwoordelijk was voor de oprichting van het NAP, lijken ook de vergaderingen van het Instituut op het eerste gezicht een uitgesproken 'internationaal' karakter te hebben.¹⁶¹ Dat had echter ook zijn nadelen: doorheen de analyse van de bronnen bleek immers dat heel wat niet-Belgische leden, bijvoorbeeld Amerikanen, Britten of Fransen, zich niet altijd in de mogelijkheid bevonden om naar Brussel af te zakken om de vergaderingen bij te wonen. Hierdoor kunnen er niet alleen vragen gesteld worden bij de framing van het Instituut als een 'internationaal project' maar was ook vaak een derde tot de helft van de wetenschappers afwezig tijdens de vergaderingen. Toch gebruikte het Instituut dit internationale karakter in haar propaganda en werd het gebruikt om het 'strikte' karakter van de natuurbescherming in het NAP te legitimeren (het zou namelijk het wetenschappelijk onderzoek in tal van landen kunnen bevorderen).¹⁶²

Ten slotte moet ook gezegd worden dat het feit dat de vergaderingen van het Instituut in Brussel plaatsvonden heel wat problemen met zich meebrengt. Niet alleen is de afstand tussen de beleidsmakers van het Instituut in Brussel en het effectieve beheer dat gevoerd werd in Congo groot (waardoor er doorheen deze masterproef een duidelijk verschil gemaakt wordt tussen het 'beleid' van het Instituut, dat in Brussel werd uitgeschreven, en het beheer van het park, dat in Congo zelf werd gevoerd), ook lijkt het Instituut hiermee te verschillen van heel wat andere koloniale besturen in Afrika. In de meeste andere Europese kolonies op het Afrikaanse continent, zoals in de Britse kolonies hier,

¹⁵⁹ Van Schuylenbergh, "De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage," 2: 610.

¹⁶⁰ De Bont, "Internationalism in the heart of Africa?"; Van Schuylenbergh, "De nationale parken van Belgisch Congo," 158.

¹⁶¹ De Bont, "Internationalism in the heart of Africa?"; De Bont, "A world laboratory," 406-7.

¹⁶² De Bont, "A world laboratory," 420.

werden de parken wel bestuurd vanuit de kolonies in Afrika zelf en vielen het beleid en het beheer van deze natuurgebieden veel meer samen.¹⁶³

3.2.3. *De eerste jaren van het Instituut: een overhaast project?*

Reeds snel na de oprichting van het park in 1925 werd duidelijk dat het oprichtingsdecreet weinig waarde had in praktijk. De oprichting was er namelijk, op aandringen van Albert I en enkele andere fervente supporters van het project, in grote haast gekomen. Hoewel het decreet reeds toen al voorzag in 10.000 hectare aan gebied voor het park (een gebied dat nog veel zou uitbreiden doorheen de jaren 1920 en het begin van de jaren 1930, cf. infra) moest het nog bijna volledig worden geëxploreerd.¹⁶⁴ De eerste jaren na de oprichting werden dan ook gekenmerkt door enkele belangrijke praktische en wetenschappelijke missies, onder andere een gezamenlijke missie in 1926 van Carl Akeley en Jean-Marie Derscheid waarbij Akeley echter na een infectie het leven liet, die bedoeld waren om het verzamelen van concrete informatie over hoe de voorschriften uit het oprichtingsdecreet het best zouden kunnen worden toegepast. De gezamenlijke missie van 1926 werd na de dood van Akeley voortgezet door Derscheid, die hierbij ook hulp kreeg van de weduwe van Carl Akeley, Mary Akeley (één van de enige vrouwen die tijdens de koloniale periode nauw betrokken was bij de oprichting en het beleid dat (in de vroege jaren van het bestaan ervan) in het park werd gevoerd.¹⁶⁵

Derscheid bracht onder andere de vegetatie van het park in kaart, maakte schattingen over de populaties van enkele diersoorten zoals de gorilla's in het park en deed ook een reeks aan topografische observaties. In de jaren die op deze missie volgden bleven Derscheid en Mary Akeley een belangrijke rol spelen. Zo werd Jean-Marie Derscheid in 1929 directeur van het NAP en speelde Mary Akeley een grote rol van het promoten van het NAP in Amerikaanse, wetenschappelijke kringen.¹⁶⁶

Omdat er nog amper infrastructuur was in het park om het beleid van het Instituut te kunnen uitvoeren, werd een groot deel van het voorbereidend werk in de handen gelegd van het Comité National de Kivu (CNKi). Dit comité, dat in januari 1928 werd opgericht om de economische ontwikkeling van het koloniaal district Kivu in goede banen te leiden, zou zo verantwoordelijk geweest zijn om de nodige wetenschappelijke infrastructuur in het NAP op te zetten en de voorbereidingen te treffen die nodig waren om het park vanaf 1929 echt te gaan beheren.¹⁶⁷ Ook in 1928 werd er voor het eerst een (beperkt) korps aan conservatoren, die geselecteerd werden uit de Administratie, en bewakers opgericht om de controle te houden in het park en te ondersteunen bij het opzetten van de organisatie van het park.¹⁶⁸ In 1929 uiteindelijk zou, zoals eerder gezegd, het Instituut worden opgericht en kon het natuurbeschermingsproject van het NAP echt van start gaan, al liep ook dat niet zo vlot als de vele voorvechters van het park verwacht hadden.

¹⁶³ Ibid., 408.

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Van Schuylenbergh en de Koeijer, *Virunga, archieven en collecties*, 29; De Bont, "A world laboratory," 408.

¹⁶⁶ De Bont, "A world laboratory," 408-10.

¹⁶⁷ Van Schuylenbergh, "De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage," 2: 606.

¹⁶⁸ Van Schuylenbergh en de Koeijer, *Virunga, archieven en collecties*, 29

4. Ontbossing, bosbescherming en herbebossing: het bosbeleid in het Nationaal Albert Park in de jaren 1930

Na enkele jaren van verkenning, onderhandeling, uitstel en opbouw krijgt het natuurbeschermingsproject van het NAP pas echt vorm in de jaren 1930. Het Instituut en haar medewerkers komen niet alleen voor het eerst in aanraking met een reeks aan uitdagingen voor het beleid maar ook met heel wat andere belangen in de regio, gaande van de lokale volkeren in en rond het NAP tot Europese bedrijven en andere private actoren en zelfs (en op sommige momenten misschien wel vooral) de Koloniale Administratie. In dit deel van deze masterproef wordt er gekeken naar wat de grootste uitdagingen waren voor het park, in de eerste plaats op het vlak van bosbescherming, en hoe het Instituut hiermee omging. De focus ligt op enkele van de kwesties (ontbossing, bosbranden en herbebossing) die de meeste tijd en aandacht vroegen van de beleidsmakers in het Comité en de Commissie.

Allereerst wordt er gekeken naar ontbossing als een van de grootste problemen voor het Instituut in deze periode en wordt er dieper ingegaan op de verschillende actoren die aan illegale of legale boskap deden in het park. Daarna wordt de kwestie van de bosbranden behandeld: een 'probleem' (geen onschuldige woordkeuze in dit geval) waarover jarenlang gedebatteerd werd onder de wetenschappers in beide vergaderingen van het Instituut. Er wordt gekeken naar de verschillende visies op de bosbranden in het park en naar welke visie uiteindelijk de bovenhand kreeg in het beleid. Ten slotte komen de eerste vormen van restauratiebeleid in het park aan bod: de herbebossingsprojecten of -eisen van het Instituut. Speciale aandacht gaat hierbij naar de boomsoorten die werden gekozen om die projecten uit te voeren en de introductie van enkele uitheemse boomsoorten in het NAP.

Doorheen de verschillende hoofdstukken is er steeds oog voor de spanningen tussen het Instituut en de andere actoren in de regio. Er is ook aandacht voor zowel de continuïteit als verandering doorheen de jaren 1930 en er wordt, waar mogelijk, getracht de link te leggen of een vergelijking te maken met de jaren 1940 en 1950 (al blijven deze verwijzingen steeds oppervlakkig en beperkt gezien deze decennia buiten de onderzoeksperiode van deze paper vallen). Om deze ontwikkelingen en de bevindingen uit het onderzoek in dit deel te kaderen volgt eerst een algemene inleiding over het beleid van het Instituut in deze periode.

Ten slotte is dit onderzoeksdeel meteen ook – bij uitstek - het meest uitgewerkte deel van deze masterproef. De bedoeling is vooral om aan de hand van onderstaande analyses een inzicht te geven in hoe het beleid werd uitgetekend en wat de uitdagingen, (interne) discussies en spanningen waren waarmee het Instituut werd geconfronteerd.

4.1.1. Algemene context en ontwikkelingen in de jaren 1930

Hoewel de vergaderingen van de Commissie in 1929 van start gingen en deze van het Comité twee jaar later aanvingen, was de greep van het Instituut op de dagelijkse realiteit in het NAP begin de jaren 1930 nog relatief beperkt. Dat had voor een deel zeker te maken met de afstand tussen de beleidsmakers en het NAP: de zittingen van beide vergaderingen van het Instituut vonden namelijk plaats in Brussel, en niet in Congo zelf. Ook het feit dat de grenzen nog niet concreet vastlagen in elke regio van het park bij de start van het beheer in 1929 vormde een probleem voor het Instituut, niet alleen omdat dit betwistingen over het grondgebied van het NAP door bedrijven en de lokale bevolking

in de hand werkte maar ook omdat het aantoont hoe moeilijk het was voor het Instituut om grip te krijgen op de regio. In meerdere vergaderingen, tot midden de jaren 1930, wordt er nog gesproken over het 'definitief vastleggen van de grenzen van het NAP'.¹⁶⁹ Ook kent het park nog enkele uitbreidingen sinds 1929. Waar de oppervlakte van het NAP toen nog 190.000 hectare bedroeg, besloeg de totale oppervlakte na enkele hervormingen in 1934 ongeveer het dubbele: 386.000 hectare. In 1935 (zie *Kaart 1*) nam het gebied van het NAP na uitbreidingen nogmaals toe tot 470.000 hectare (dit komt overeen met ongeveer een derde van de gehele oppervlakte van Vlaanderen).¹⁷⁰ Die nieuwe sectoren moesten steeds weer verkend worden via wetenschappelijke expedities, ontruimd worden van de door het Instituut ongewenste bevolking (eventueel tegen compensatie, cf. infra) en voorzien worden van de nodige – al dan niet beperkte – infrastructuur.¹⁷¹ Daarnaast werd ook het gebrek aan informatie over bepaalde sectoren van het park in de vergaderingen van het Instituut aangehaald als een van de belangrijkste obstakels voor de uitvoering van het beleid.¹⁷²

Afgezien van deze aanvankelijke organisatorische problemen kende het Instituut ook steeds, en zeker in deze periode, moeilijkheden met de controle van het park en de implementatie van het beleid dat door het Instituut werd uitgetekend. Niet alleen de grootte van het park vormde een hindernis. Het Instituut vond ook het feit dat de conservator van het park in de eerste jaren van deze periode nog werd aangeduid door de Koloniale Administratie (en bovendien niet rapporteerde aan het Instituut) problematisch.¹⁷³ Een andere kopzorg, de kwestie van de 'inheemse' rechten (over welke rechten in het NAP welke inwoners beschikten) in het park, wordt verder in dit hoofdstuk uitvoerig besproken. Een laatste belemmering voor de uitvoering van het beleid dat vanuit Brussel werd voorgeschreven, was het gebrek aan personeel in het NAP. Het personeel dat in deze periode ter plekke actief was, was niet alleen beperkt in aantal maar moest zich ook nog eens voornamelijk bezighouden met de bescherming van het grootwild (zeker in het noorden van het park) en het begeleiden van de wetenschappelijke missies in het park. Voor bosbescherming bijvoorbeeld was er weinig tijd.¹⁷⁴ Ook klaagde het Instituut meermaals over het gebrek aan juridische bevoegdheden voor de bewakers van het park waarbij het de Administratie vroeg om het bewakend personeel in het NAP de bevoegdheden van een gerechtelijk politieagent te geven.¹⁷⁵

Ondanks deze uitgebreide reeks hindernissen die het Instituut ondervond bij het implementeren van haar beleid in de jaren 1930 (waarvan er veel ook nog terugkomen na deze periode) kan er wel gesteld worden dat de impact van het Instituut, in tegenstelling tot de impact voor de jaren 1930, voor het eerst duidelijk wordt in het NAP zelf. Uit onderstaande analyses valt niet alleen af te leiden dat het Instituut zich actief probeerde in te zetten voor het beschermen van de bossen en het voorkomen van boskap in het park maar dat het beleid dat het Instituut voerde ook tot reële spanningen leidde met

¹⁶⁹ Zie bijvoorbeeld: KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 22 (30/09/1933)*: p. 4-5.

¹⁷⁰ Van Schuylenbergh, "De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage," 2: 675.

¹⁷¹ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 12 (08/03/1935)*: p. 20 (11); KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 13 (21/12/1935)*: p. 7.

¹⁷² KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 7 (09/01/1932)*: p. 5.

¹⁷³ *Ibid.*, p. 5.

¹⁷⁴ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 5, annex 2 (27/10/1930)*: p. 2.

¹⁷⁵ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 1 (24/12/1931)*: p. 4; KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 7 (09/01/1932)*: p. 5.

actoren als de lokale bevolking van de regio, de Europese bedrijven die er actief zijn en de Administratie die tussen de verschillende actoren heen manoeuvreert. De spanningen die in de jaren 1930 aanvatten, zijn tekenend voor de gehele periode die in deze paper onderzocht wordt en zullen meermaals centraal staan in de analyse.

Opvallend is ook de interesse van het Instituut in de bescherming van bosgebieden buiten het NAP (zowel in de directe nabijheid van het park als in andere regio's van Belgisch Congo). Zo wordt er bijvoorbeeld lang onderhandeld over de toevoeging van het eiland Idjwi aan het park (het eiland ligt in het Kivumeer, ten zuiden van het NAP). In 1930 wordt beslist om dit eiland niet toe te voegen aan het NAP, gezien de rechten die de lokale bevolking heeft op de natuurlijke grondstoffen van het eiland en de economische belangen die er gelden. Dat weerhield het Instituut er echter niet van om de Koloniale Administratie te wijzen op het belang van de bossen op het eiland en de nood aan bescherming ervan.¹⁷⁶ Ook in 1935 laait de discussie over het eiland nog eens op waarbij het Comité stelt dat de bosbescherming op dit eiland beter verzekerd zou kunnen worden door het Instituut dan door 'opvolgende regeringen die van mening kunnen veranderen of onder druk kunnen worden gezet door plaatselijke belangen' (wat bovendien ook reeds iets verraad over de houding van het Instituut ten opzichte van de Administratie). Uiteindelijk wordt er opnieuw beslist om het eiland niet toe te voegen aan het park gezien de intentie van de toenmalige gouverneur-generaal van Belgisch Congo om een nieuw korps van boswachters op te richten die de verschillende natuurreservaten buiten de nationale parken beter zouden moeten beschermen.¹⁷⁷

Het eiland van Idjwi is echter niet het enige bosgebied buiten het NAP of de andere nationale parken van het INPBC waar het Instituut zich om bekommert. Ook in 1935 bijvoorbeeld meldt het INPBC aan de Administratie dat er buiten het NAP, in het Runyoni-bos (aan de zuidoostelijke grens van het park), door de lokale bevolking op grote schaal aan boskap werd gedaan met het oog op uitbreiding van hun landbouwgronden.¹⁷⁸ In 1939 onderzoekt het Instituut dan weer de mogelijkheid om een nieuw nationaal park op te richten om de moerasbossen in het koloniaal district Aruwimi (in het noorden van Congo) te beschermen.¹⁷⁹

Ten slotte is een andere interessante ontwikkeling in deze periode de inter-imperiale samenwerking die ontstaat op het vlak van natuurbescherming tussen het Instituut en de parkbesturen in de aangrenzende kolonies.¹⁸⁰ Zo ondernemen leden van de Commissie reeds in 1930 een studiereis naar drie Britse kolonies en protectoraten (Kenia, Oeganda en Anglo-Egyptisch Soedan) in Oost-Afrika. De bedoeling is niet alleen om te leren uit andere natuurbeschermingsprojecten in de regio maar ook om de basis te leggen voor een programma van internationale samenwerking voor natuurbeheer in Afrika

¹⁷⁶ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 5 (27/10/1930)*: p. 3.

¹⁷⁷ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 37 (30/09/1935)*: p. 3-4.

¹⁷⁸ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 44 (19/10/1935)*: p. 5.

¹⁷⁹ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 20 (17/06/1939)*: p. 3.

¹⁸⁰ Om praktische redenen wordt er in deze paper geen apart hoofdstuk gewijd aan deze internationale en inter-imperiale vormen van samenwerking. Voor wie meer wil lezen over het onderwerp, zie onder andere: Corey Ross, "Tropical nature as global patrimoine: imperialism and international nature protection in the early twentieth century," *Past and Present* 226, supplement 10 (2015): 214-39 en Raf De Bont, Simone Schleper en Hans Schouwenburg, "Conservation conferences and expert networks in the short twentieth century," *Environment and History* 23 (2017): 569-99.

(om door middel van gecoördineerde maatregelen te zorgen voor een betere bescherming van de Afrikaanse natuur). Zo ontvangt het Instituut tijdens deze studiereis documenten over de Britse ervaringen met onder andere bosbescherming en herbebossing in Kenia (waar de bossen volgens de Commissie sterk gelijken op de bossen in de berggebieden van Oost-Congo en Rwanda-Urundi).¹⁸¹ Ook rond epidemieën of epizoötieën (zoals de slaapziekte of de runderpest) is er samenwerking met Britse koloniale overheden, zoals in 1937 wanneer er een conferentie in Katwe werd georganiseerd met de bedoeling de maatregelen tegen de tseetseevlieg (die de slaapziekte kan veroorzaken) over de grenzen heen te uniformiseren. Bovendien zouden ook de Britse en Belgische medische diensten in contact blijven om elkaar te helpen in de bestrijding van de slaapziekte.¹⁸² Ook hebben sommige leden van het Comité, waar stevast een aantal niet-Belgische wetenschappers in zetelden, eerder al dienst gedaan in andere kolonies of ze hebben kennis in deze kolonies, wat de uitwisseling van wetenschappelijke inzichten of beleidskeuzes vergemakkelijkt.¹⁸³

In die zin zou er gesproken kunnen worden over een soort transnationale ‘epistemic community’ van wetenschappers, beleidsmakers en kolonisten die allen bezig zijn met koloniale natuurbescherming.¹⁸⁴ Dit concept, voornamelijk uitgewerkt door Amerikaans politicoloog Peter M. Haas, duidt op het ontstaan van “a network of professionals with recognized expertise and competence in a particular domain and an authoritative claim to policy-relevant knowledge within that domain or issue-area.”¹⁸⁵ Leden van zo’n ‘epistemic community’ zijn onder andere verbonden door een gemeenschappelijke visie op kennis en waarheid, intersubjectieve consensus en gemeenschappelijke beleidsprojecten (gebaseerd op gedeelde waarden en gebruiken).¹⁸⁶ Het ontstaan van een ‘epistemic community’ rond koloniale natuurbescherming begin de 20ste eeuw wordt bovendien bevestigd door het grote aantal internationale of ‘trans-imperiale’ congressen dat vanaf 1900 werd georganiseerd over het thema.¹⁸⁷ Opvallend is ook dat het NAP meer dan eens als voorbeeld gold op deze congressen van hoe koloniaal natuurbeleid eruit zou moeten zien.¹⁸⁸

¹⁸¹ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 5, annex 1 (27/10/1930)*: p. 1-2.

¹⁸² Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (KBIN): Online archieven: ‘Archives des Anciens Parcs Nationaux du Congo Belge’ (ANPCB), “INPBC: Procès verbaux 1937 à 1938,” *61ème séance (Comité de Direction): Proces-verbaal vergadering nr. 61 (15/05/1937)*: p. 2-3, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>. **In de hierop volgende bronverwijzingen zal er gebruik gemaakt worden van een verkorte voetnoot voor alle bronnen die uit dit online archief van het KBIN komen: “KBIN: ANPCB, “INPCB: Procès verbal/verbaux X-X,” *Proces-verbaal vergadering nr. X: p. x-x, geraadpleegd op... http://www.apncb.be/archives.*”**

¹⁸³ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941),” *Proces-verbaal vergadering nr. 37 (23/03/1935)*: p. 2-3.

¹⁸⁴ De toepassing van het concept ‘epistemic communities’ op netwerken van wetenschappelijk en koloniaal natuurbeheer in de 20ste eeuw werd reeds grondig uitgewerkt door De Bont et al., zie: Raf De Bont et al., “*Conservation conferences and expert networks*,” 569-99.

¹⁸⁵ Peter M. Haas, “Epistemic communities and international policy coordination,” *International Organization* 46, nr. 1 (1992): 3.

¹⁸⁶ Haas, “Epistemic communities,” 3.

¹⁸⁷ De Bont et al., “*Conservation conferences and expert networks*,” 570-73; Ross, “Tropical nature,” 221.

¹⁸⁸ Ross, *Ecology and power*, 267, 269.

4.1.2. *Ontbossing: een eerste aanraking met het probleem*

Al van in de eerste jaren van het Nationaal Albert Park vormt ontbossing een van de grootste uitdagingen voor het parkbestuur. De strijd tegen ontbossing en de bescherming van de nog intacte bossen wordt steeds opnieuw bevestigd als een van de belangrijkste prioriteiten van het Instituut. Toch ligt de basis van deze kopzorgen voor de beleidsmakers van het NAP niet eenduidig bij één bepaalde groep van actoren. Hoewel het Instituut vooral de lokale bevolking als schuldige ziet is het soms ook zelf verantwoordelijk voor het verlies aan bossen, bijvoorbeeld bij de aanleg van de infrastructuur in het park of de (in deze periode nog kleinschalige) organisatie van toerisme in het NAP. Daarnaast speelden commerciële ondernemingen en wetenschappelijke projecten een niet onbelangrijke rol en mogen naast al deze antropogene factoren ook de natuurlijke factoren, bijvoorbeeld bosbranden (die verder in dit hoofdstuk apart als casus behandeld zullen worden gezien de uitgebreide discussies die over de bestrijding ervan werden gevoerd) en vulkaanuitbarstingen, niet vergeten worden.

Om een onderscheid te maken tussen de voorziene ontbossing en de onvoorziene ontbossing, spreken we enerzijds over ‘legale boskap’ (die niet per definitie gewild is door het Instituut maar wel deel uitmaakt van het beleid) en anderzijds over ‘illegale boskap’ (die geen deel is van het beleid, bijvoorbeeld door de lokale bevolking, wetenschappers, commerciële actoren...). Belangrijk is bovendien om het beleid van het Instituut niet te verwarren met het beleid van de Administratie. Zoals eerder aangegeven lopen de belangen van de beleidsmakers van het Instituut niet steeds samen met deze van het Ministerie van Koloniën en de Koloniale Administratie in Belgisch Congo.

Hieronder wordt onderzocht in welke mate het parkbestuur de strijd tegen ontbossing als prioriteit stelde gedurende de eerste jaren van het NAP, wie of wat de grootste (f)actoren achter de ontbossing waren en hoe het Instituut reageert op de uitdagingen waarmee het wordt geconfronteerd. Om een antwoord te bieden op deze vragen ligt de focus op enkele momenten en thema’s die het beleid rond ontbossing in het NAP in de jaren 1930 kenmerkten.

a) De openingspeech van koning Albert I

Reeds in de speech van koning Albert I, ter gelegenheid van de eerste bijeenkomst van de Administratieve Commissie, wordt het belang van bosbescherming benadrukt, meer nog dan de andere doelstellingen van het NAP (zoals bijvoorbeeld de bescherming van het grootwild in het park of de organisatie van koloniaal toerisme – enkel het bieden van mogelijkheden voor wetenschappelijk onderzoek komt nog meer prominent aan bod in zijn speech). Volgens koning Albert I hing de bescherming van de tropische bossen in Belgisch Congo immers samen met het behouden van een – voor de Europese kolonisten leefbaar – stabiel klimaat:

“On voit par ce qui précède qu'aucune autre région du continent africain n'offre autant d'opportunités pour les études scientifiques et pour l'installation de stations de recherches facilement accessibles, dans un climat presque [sic] idéal pour les Européens.

...

Loin de produire des inconvénients d'ordre économique, il n'est pas douteux que la création du parc, en sauvant les forêts qui croissent sur les flancs des volcans, ne contribue largement à maintenir la stabilité dans le régime des pluies de la région. Ce point est d'une importance capitale. Sur tous les continents, la disparition croissante des régions forestières tend à devenir une véritable calamité. Citons

l'exemple de l'Afrique du Nord, où la dévastation des forêts a transformé en déserts d'immenses territoires autrefois fertiles."¹⁸⁹

Met deze redenering sluit koning Albert I (naast het verdedigen van het belang van natuurbescherming in de regio ten opzichte van andere, meer commerciële belangen) aan bij een discours dat in deze periode onder Europese wetenschappers, botanisten en kolonisten wel vaker centraal stond in discussies over natuurbehoud in tropische gebieden. Richard Grove (cf. supra) spreekt hier over het 'desiccationist'-discours, waarbij boskap gezien werd als een directe oorzaak van klimaatveranderingen in de kolonies: in de eerste plaats een verdroging van het tropische klimaat en een afname van de regenval in de kolonies.¹⁹⁰ Die klimaatveranderingen komen het kolonisatieproject op zich dan weer niet ten goede: een verdroging van het tropisch klimaat zou immers leiden tot een nog groter nadeel voor de kolonisten die gewend zijn aan het meer gematigde Europese klimaat. Zo staat de bescherming van de koloniale bossen volgens dit discours dus garant voor het 'leefbaar' houden van de kolonies op lange termijn.¹⁹¹

Ook de verwijzing in de speech naar Noord-Afrika is niet toevallig: in koloniale kringen ging men er immers van uit dat wat ooit de vruchtbare 'granary of Rome' was (de graanschuur van Rome), in de eeuwen voor de Franse kolonisatie van het gebied, gedegradeerd werd tot een uitgedroogde en ontboste regio ten gevolge van de landbouwtechnieken en de veeteelt van de lokale bevolkingen. Historica Diana K. Davis, die eerder al werd aangehaald in de bespreking van de historiografie, ontkrachtte dit koloniaal discours enkele jaren geleden echter op overtuigende wijze in haar boek "Resurrecting the Granary of Rome" (2007). Davis stelt immers dat dit discours vooral een instrument was voor de Franse kolonisten om hun koloniale activiteiten in de regio te legitimeren (het ingrijpen in een volgens hen kritieke situatie en het beschermen van de Noord-Afrikaanse bossen en natuur tegen de impact van de lokale volkeren).¹⁹² Davis weerlegt dit discours bovendien ook inhoudelijk, op basis van enerzijds nieuwe paleo-ecologische inzichten over de regio en anderzijds eigen onderzoek in de Franse koloniale archieven. Zo zou het uitgerekend de Romeinse periode zijn waarin er, door een te intensieve bewerking van de grond en door bepaalde landbouwtechnieken die de Romeinen gebruikten, een lange periode van bodemerosie werd ingezet en zou de periode van de Romeinse overheersing in Noord-Afrika juist een drogere en minder vruchtbare periode geweest zijn in de geschiedenis van de regio. De nomadische systemen van landbeheer die de Noord-Afrikaanse Arabieren hanteerden, hadden volgens Davis daarentegen juist herstellende effecten en een meer duurzaam karakter.¹⁹³

¹⁸⁹ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 1 (19/10/1929)*: p. 3-4.

¹⁹⁰ De grootste denkfout die gemaakt wordt in het desiccationist-discours heeft te maken met de schaal waarop men het probleem benaderde. Men ging ervan uit dat ontbossing in een bepaalde regio een directe impact had op het klimaat van diezelfde regio. Hierbij werd er (nog) niet gekeken naar het klimaat als een globaal gegeven en speelden bijgevolg interregionale of globale effecten geen rol in de desiccationist-theorieën. Ook de link (of toch hoe deze wetenschappers die link zien) tussen ontbossing en een afname van de regenval in een bepaalde regio is doorheen de jaren ontkracht (zie: Vasant K. Saberwal, "Science and the desiccationist discourse of the 20th century," *Environment and History* 4, nr. 3 (1998): 310-11.).

¹⁹¹ Richard Grove, *Ecology, climate and empire. Colonialism and global environmental history: 1400-1940* (Cambridge: The White Horse Press, 1997), 5-9.

¹⁹² Davis, *Resurrecting the granary of Rome*, 1-3.

¹⁹³ Davis, *Resurrecting the granary of Rome*, 3-6.

Eenzelfde instrumenteel-koloniaal discours in Belgisch Congolese context zien we onder andere terug in de context van de bosbranden in het park en in de voortdurende framing van de lokale bevolking als belangrijkste of zelfs enige oorzaak van het ontbossingsprobleem (voor beiden cf. infra).

Los van het feit dat de argumenten in de speech van koning Albert I deels pseudo-wetenschappelijk zijn en doordrenkt van koloniaal discours, zegt zijn nadruk op ontbossing wel iets over de prioriteiten van het Instituut. Dit wordt ook bevestigd in de speech van Victor Van Straelen in 1935 bij de eerste zitting van de Commissie na de oprichting van het INPBC (op 26 november 1934). Van Straelen, op dat ogenblik sinds enkele maanden voorzitter van de Commissie, wil vooral het nuttige werk van het Instituut in de verf zetten en aantonen dat de nationale parken een meerwaarde zijn voor het koloniaal project eerder dan een hindernis voor de ontwikkeling van de koloniale economie (waaronder vooral landbouwprojecten, mijnbouwprojecten en andere commerciële ondernemingen kunnen gerekend worden). In de eerste plaats wijst hij daarvoor naar de inzet van het Instituut om de bossen van Belgisch Congo te beschermen:

“Notre premier objectif est de restreindre la destruction inconsidérée des forêts, la plaie de l’Afrique. Peut-on se figurer ce qui arriverait si les forêts couvrant encore les massifs volcaniques des Virunga ou les pentes de Ruwenzori, venaient à disparaître? S’image-t-on l’effet produit sur les facteurs climatiques et les conséquences du ravinement intensifié? Sous les tropiques, les sols ne sont qu’exceptionnellement profonds. Leur constitution obéit à des lois différentes de celles qui régissent le phénomène dans les régions tempérées. Ne se formant qu’à l’ombre, leur dégradation est presque foudroyante, dès que la couverture végétale est détruite.”¹⁹⁴

Net als koning Albert I heeft Van Straelen het hier over de regionale, klimatologische effecten van boskap. Daarnaast benadrukt hij ook het probleem van bodemerrosie in de nationale parken, iets wat ook in heel wat andere Europese kolonies voor moeilijkheden zorgde.¹⁹⁵ Verder in zijn speech stelt hij zo dat de uitdroging en erosie van de bodem leiden tot een terugval aan diversiteit van de tropische vegetatie (er blijft enkel een beperkt aantal planten over, een soort ‘resistente laag’, die niet erg gunstig zijn voor de meeste dieren in de nationale parken) en tot het ontstaan van moerassen door het puin dat nu van de ontboste hellingen zou vallen en zo de bestaande waterlopen blokkeert. Zijn framing van het ontbossingsprobleem als “la plaie de l’Afrique” zegt op zich ook al veel over het bijna strijdvaardige belang dat het Instituut aan de bescherming van de Congolese bossen toekent.¹⁹⁶

¹⁹⁴ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 12 (08/03/1935)*: p. 17 (8).

¹⁹⁵ Voor een algemene inleiding i.v.m. bodemerrosie in Europese kolonies zie: Ross, *Ecology and Power*, 341-47. Voor meer specifieke case-studies rond het onderwerp zie: Michael E. Meadows, “Soil erosion in the Swartland, Western Cape Province, South Africa: implications of past and present policy and practice,” *Environmental Science & Policy* 6, nr. 1 (2003): 17-28; Kate B. Showers, “Soil erosion in the kingdom of Lesotho: origins and colonial response, 1830s-1950s,” *Journal of Southern African Studies* 15, nr. 2 (1989): 263-86; C. A. Kull, “Deforestation, erosion and fire: degradation myths in the environmental history of Madagascar,” *Environment and history* 6, nr. 4 (2000): 423-50 (dit laatste werk is ook interessant voor het onderzoek naar koloniaal discours aangezien het een gelijkaardige analyse biedt als het boek “The granary of Rome” van Diana Davis, cf. supra).

¹⁹⁶ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 12 (08/03/1935)*: p. 17-8 (8-9).

b) De 'schuld' van de lokale bevolking

De oorzaak van ontbossing die het meest naar boven komt in de verslagen van het Comité en de Commissie van het Instituut is de boskap die door de lokale volkeren van het NAP (zowel de bevolking die in als deze die rond het park leefde) gebeurde. In onderstaande analyse wordt er eerst, in een chronologisch overzicht, gekeken naar enkele concrete voorbeelden over de illegale, maar ook legale, vormen van boskap die in de jaren 1930 werden verricht door de lokale bevolking. Daarna komt het beleid van het Instituut met betrekking tot de 'kwestie van de inheemse rechten' in het park en het onderscheid dat het parkbestuur maakte tussen 'traditionele' en 'niet-traditionele' volkeren in de regio aan bod. Ten slotte wordt er gekeken naar in welke mate de boskap door de lokale bevolking beschouwd kan worden als een vorm van verzet ten opzichte van het INPBC en hoe de jaren 1930 in dit opzicht verschillen van de jaren 1940 en 1950.

Legale en illegale boskap door de lokale bevolking

Wanneer we kijken naar enkele concrete cases van boskap door lokale inwoners van het NAP tussen 1929 en 1940 zien we dat dit onderwerp al vanaf de eerste vergaderingen van het Instituut aan bod komt. Zo vermeldt het verslag over de werking van het park ter plekke tijdens de jaren 1929-1930 (de eerste jaren van het effectieve beheer van het NAP) dat er nog geen significante impact lijkt te zijn van de oprichting van het park op de flora en bossen in de zuidelijke sector van het NAP.¹⁹⁷ Het bamboebos op de hellingen van Karisimbi, Bishoke en Sebyinyo (drie vulkanen in het zuiden van het park) bijvoorbeeld zou elk jaar nog honderden meters terugtrekken door de 'Balera'-volkeren¹⁹⁸ die de bossen, die volgens het rapport ook enkele zeer waardevolle boomsoorten bevatten, hier op grote schaal kappen om houtskool te verkopen in het binnenland van Rwanda. Die vernietiging zou bovendien al (minstens) teruggaan tot 1926, toen dit verlies aan bos voor het eerst werd vastgesteld door het Instituut en werd in 1928 bevestigd in wetenschappelijke rapporten.¹⁹⁹

In het rapport over de werking van het park in 1931 wordt eenzelfde vaststelling gedaan voor de Rwandese sector van het NAP (zie Kaart 2). Ook hier lijden de bossen onder grootschalige boskap, zowel door de lokale bevolking als door Europese bedrijven (cf. infra). Dat die illegale boskap zo ongeremd blijft doorgaan, heeft volgens het Instituut vooral te maken met het gebrek aan controlemiddelen van het INPBC. Zeker het reeds vermelde feit dat de conservator van het park op dat moment nog werd aangeduid door de Koloniale Administratie (en in de eerste plaats ook voor de Administratie werkte) en zelfs niet rapporteerde aan het Instituut wordt als een oorzaak aangegeven.²⁰⁰ Ook in 1932 wordt er melding gemaakt van problemen in het Rwandees deel van het

¹⁹⁷ Voor bepaalde jaartallen uit de onderzoeksperiode is er een verslag over de werking ter plekke, opgemaakt door de conservator van het park of iemand in het ondersteunend personeel van de conservator (bijvoorbeeld een 'administrateur-délégué' zoals in dit geval), bijgevoegd als annex aan de verslagen van de Commissie. Dit geeft ons heel wat meer informatie over de effectieve situatie in het park (het beheer van het park) dan de richtlijnen die het Instituut vanuit Brussel voorstelt of vastlegt (het beleid van het park).

¹⁹⁸ In geen enkel ander werk dat ik raadpleegde over het NAP of Oost-Congo vond ik een vermelding van deze Balera-volkeren. Het valt dus ook niet af te leiden of het hier om de door het Instituut als traditioneel beschouwde volkeren gaat (cf. infra) of om andere volkeren (zoals bijv. de Bantoe-volkeren).

¹⁹⁹ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 5, annex 2 (27/10/1930)*: p. 2.

²⁰⁰ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 7 (09/01/1932)*: p. 5.

park, waar de lokale bevolking hun vee in de bamboebossen zou laten grazen en er aan boskap zou doen om brandhout en bouwhout te verzamelen.²⁰¹ Het is interessant om vast te stellen dat de Rwandese sector al van in het begin voor problemen zorgde, gezien het belang van deze sector in de toenemende spanningen tussen het Instituut en de lokale bevolking van het NAP in de jaren 1950 die normaal gezien in het laatste deel van deze paper zou worden behandeld (zie 'hoofdstuk 5.2. pistes voor verder onderzoek').

De situatie blijft ook verder in de jaren 1930 een uitdaging voor het Instituut maar er lijkt wel betere controle en handhaving te zijn van de beschermingsmaatregelen. In het rapport over de werking van het park in 1934 wordt gesteld dat de vernietiging van de bossen in het NAP een grote zorg van het Instituut blijft. Er wordt echter ook aangegeven dat er wel reeds meer succes zou zijn bij het beschermen van de bossen en dat er 'zoveel als mogelijk' boskap werd tegengehouden.²⁰² In het rapport over 1935 wordt zelfs expliciet gesteld dat het aantal overtredingen in het NAP laag was dit jaar, door de betere controle, en dat er in 1935 geen enkele 'bijzondere ingreep' nodig was voor de bescherming van de bossen in het park (al blijkt wel uit het voorbeeld uit 1935 dat verder in dit deel wordt behandeld dat deze voorstelling van de situatie door het Instituut misschien niet helemaal klopt).²⁰³

Aan het einde van de jaren 1930 waren er nog enkele voorvallen die vooral te maken hadden met de moeilijke kwestie van de 'inheemse' rechten in het NAP (cf. infra). Het parkbestuur liet immers toe (vaak onder druk van de Koloniale Administratie die zich meermaals als 'behoeder' van de rechten van de lokale bevolking voorstelde),²⁰⁴ of erkende na spanningen, dat er op sommige plaatsen wel aan legale boskap gedaan kon worden door lokale volkeren. Soms ging dit om bepaalde rechten die deze volkeren hadden in het park, soms ging het om enclaves waar de regels van de 'integrale natuurbescherming' niet golden. In het laatste geval gaat het vaak over gebieden die reeds voor 1929 erkend waren als bezit van een bepaalde bevolkingsgroep. Algemeen²⁰⁵ geldt: "*Les indigènes ne pourront être contraints de quitter les terres qu'ils occupent que moyennant une indemnité équitable et la mise à leur disposition de terres, de superficie et de valeur au moins égales.*"²⁰⁶

De kwestie van de 'inheemse' rechten in het park zorgde voor heel wat vervelende situaties voor het INPBC en de strikte, 'integrale' natuurbescherming die het Instituut wou opleggen in de regio. Er

²⁰¹ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 11 (27/08/1932)*: p. 2.

²⁰² KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 12 (08/03/1935)*: p. 7.

²⁰³ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 13 (21/12/1935)*: p. 7.

²⁰⁴ Van Schuylenbergh, "De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage," 2: 716.

²⁰⁵ Hierbij kunnen twee bedenkingen worden gemaakt. Allereerst kan je stellen dat deze regel pas geldt vanaf 1934. Van 1929 (wanneer het oprichtingsdecreet gemaakt werd) tot 1934 werden immers wel veel lokale inwoners in de regio van hun reeds bestaande gebruiksrechten (zoals jacht, visvangst, begrazing, boskap, vrije doorgang...) ontnomen zonder enige vorm van compensatie. Hiervoor beriep het Instituut zich op een koloniaal besluit uit 1906 betreffende 'onbezette staatsgronden'. Een tweede bedenking is dat ook na 1934 in sommige gevallen nog lokale inwoners uit het NAP worden gezet, zoals blijkt uit latere verslagen) en zeker niet alle inwoners werden (tijdig) gecompenseerd. (Van Schuylenbergh, "De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage," 2: 716; KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 15 (12/12/1936)*: p. 8-9.)

²⁰⁶ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 30 (29/09/1934)*: p. 5.

werd bijvoorbeeld meermaals akte genomen van lokale volkeren die niet-erkende paden gebruiken om hun vee doorheen het NAP te verplaatsen.²⁰⁷ Zo ontstaat er in 1935 een discussie tussen de Koloniale Administratie en het Instituut wanneer de Administratie een voorstel doet over een nieuwe route die de lokale bevolking zou kunnen gebruiken om handel te doen met volkeren in Rwanda (aangezien een andere route, die deels door het Britse Protectoraat Oeganda liep, vaak werd afgesloten als maatregel tegen de runderpest die op dat moment woedde en bovendien ook nadelen inhield voor de bevolking door de douanecontroles die de Britse overheid er hield). Volgens het Comité loopt die voorgestelde route echter door een van de gebieden van het park met de rijkste flora en fauna en heeft het Instituut eerder al moeten optreden tegen 'ernstige plunderingen' die op deze route plaatsvonden. Het gebruik van die route zou volgens het Comité "in alle opzichten rampzalig zijn" en "de instandhouding van de natuur van een van de interessantste regio's van het NAP ernstig ondermijnen."²⁰⁸ Als oplossing stelt het Comité voor om deze volkeren een andere route te laten gebruiken "die het park doorkruist op het smalste en minst beboste deel ervan".²⁰⁹ Dit is zeker niet de laatste keer dat het Instituut en de Administratie met andere voorstellen komen of andere belangen verdedigen, iets wat zeker in de bespreking van het NAP tijdens de oorlogsjaren (hoofdstuk 4.3.) duidelijk wordt.

In 1937 ten slotte stelt het Instituut dat de resterende rechten om bomen te kappen in het NAP moeten worden samengevoegd in duidelijk afgebakende boskap-enclaves die bovendien ook via amendement in het oprichtingsdecreet moeten worden verankerd. Deze 'legale' vorm van boskap zou dan volgens een regelgevend kader moeten verlopen en bovendien onder toezicht staan van een bewaker die er permanent verblijft.²¹⁰ Beide voorbeelden tonen niet alleen aan dat het INPBC er veel aan doet om de bossen in de regio te beschermen maar ook dat het Instituut - onder bepaalde voorwaarden - wel degelijk in legale boskapmogelijkheden voorziet voor de lokale bevolking, zij het in beperkte mate. In de beschouwing die hierop volgt wordt echter duidelijk hoe selectief dit beleid in veel gevallen was

Het onderscheid tussen 'traditionele' volkeren en 'niet-traditionele volkeren

Doorheen de debatten die werden gevoerd in beide vergaderingen van het Instituut blijft de lokale bevolking afgeschilderd worden als een hindernis voor het natuurbeschermingsproject, eerder dan een bron van kennis of een partner bij het bereiken van de doelen van het Instituut. De enkele keren waarbij het Instituut wel spreekt over 'samenwerking' met de lokale bevolking gaat het over van bovenaf opgelegde plannen, bijvoorbeeld de verplichte deelname of uitvoering van herbebossingsprojecten (zie hoofdstuk 4.2.4. over herbebossing) of (gedwongen) samenwerking op vlak van de bewaking van het park. Zo stelt toenmalig voorzitter van de Commissie Leopold ('hertog van Brabant', de latere Leopold III) in 1933 voor om de Batwa-volkeren die in de 'regio van de vulkanen', het zuiden van het NAP, leven niet enkel te "bestuderen en beschermen" maar om hen ook

²⁰⁷ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 11 (27/08/1932)*: p. 2.; KBIN: ANPCB, "INPBC: Procès verbaux 1937 à 1938," *64ème séance (Comité de Direction): Proces-verbaal vergadering nr. 64 (20/08/1937)*: p. 3, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

²⁰⁸ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 37 (23/03/1935)*: p. 5.

²⁰⁹ Ibid.

²¹⁰ KBIN: ANPCB, "INPBC: Procès verbaux 1937-1938," *63ème séance (Comité de Direction): Proces-verbaal vergadering nr. 63 (17/07/1937)*: p. 2-3, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

actief te betrekken bij de bewaking van het gebied en de bescherming van de bossen.²¹¹ Het Comité besliste dat het voorstel eerst bestudeerd moest worden maar uit latere verslagen kan worden afgeleid dat deze beslissing werd goedgekeurd en ook Van Schuylenbergh vermeldt in haar doctoraat dat er personen van de Batwa-volkeren werden 'ingehuurd' om het zwakke bewakingskorps in de moeilijk te controleren 'regio van de vulkanen' te versterken.²¹²

Het voorbeeld van de Batwa-volkeren brengt ons meteen ook bij het onderscheid dat het Instituut doorheen de gehele onderzoeksperiode maakte tussen de (volgens het Instituut) 'traditionele' volkeren van het Nationaal Albert Park, in het jargon van het Comité en de Commissie ook wel de 'Pygmeeën'²¹³ genoemd, zoals de Batwa-volkeren, en de 'niet-traditionele' volkeren die in het park leven, zoals de Bantoe-volkeren. De eerste groep diende beschermd en bestudeerd te worden (met andere woorden geconserveerd worden, net als de 'ongerepte' natuur van het park) en behield vaak een hele reeks aan rechten, zoals hierboven vermeld leefden bepaalde stammen zelfs in erkende enclaves binnen het park. De tweede groep werd vaak juist van hun rechten ontdaan (soms tegen een compensatie) en maakte volgens het Instituut vooral geen aanspraak op de grondstoffen, dieren en bossen van het park. Het Instituut deed er alles aan om dit onderscheid in stand te houden en te verduidelijken, bijvoorbeeld door meermaals de opdracht te geven aan het personeel ter plekke om demografische gegevens te verzamelen (cijfers over de verschillende bevolkingsgroepen die in het NAP leefden), een opdracht die noch snel noch probleemloos verliep.²¹⁴ Daarnaast besliste het Comité in juli 1932 dat elke 'inheemse' persoon die in het park woont, of er bepaalde rechten geniet, een speciale identiteitskaart zal krijgen die deze personen steeds bij zich zullen moeten dragen. Op die manier zou het Instituut beter kunnen optreden tegen de overtredingen van 'niet-traditionele' volkeren of tegen erkende inwoners van het park die hun vastgelegde rechten overschrijden.²¹⁵

Deze discussies over de rechten van de lokale bevolking blijven doorheen de verschillende periodes die in deze paper worden behandeld steeds terugkeren op de vergaderingen van zowel de Commissie als het Comité. Zo stelt toenmalig directeur Jean-Marie Derscheid (cf. supra) in zijn verslag over de werking van het park in het jaar 1931, dat de bescherming van de bossen tot op heden nog moeizaam verloopt. Volgens hem is er, naast zijn pleidooi voor meer bewakers en meer (juridische) bevoegdheden voor die bewakers, nood aan het definitief afronden van "de zeer delicate kwestie van het stelsel van inheemse gronden en rechten" van het NAP vooraleer men effectief een goed bosbeleid

²¹¹ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 19 (06/05/1933)*: p. 2.

²¹² KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 19 (06/05/1933)*: p. 3; KBIN: ANPCB, "INPCB: Procès verbaux 1936," *Cinquième rapport annuel de 1935: Jaarverslag 1935*: p. 23, geraadpleegd op 17.03.2021. <http://www.apncb.be/archives>; Van Schuylenbergh, "De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage," 2: 636.

²¹³ De term 'pygmeeën' wordt wel vaker (zeker in de koloniale tijd) gebruikt voor een groep Afrikaanse volkeren waarvan de bevolking gemiddeld rond de 1,5 meter groot is. De term heeft echter ook een pejoratieve connotatie (zeker aangezien de verschillende volkeren, behalve de lichaamsgrootte van sommige leden, niet per se veel met elkaar gemeen hebben) en bijgevolg wordt in deze paper geopteerd om de betreffende Congolese volkeren bij hun etnische naam (in dit geval de 'Batwa' of de 'Twa') te noemen. (Paul Verdu, "African pygmies", *Current Biology* 26, nr. 1 (2016): 12.)

²¹⁴ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 6 (18/11/1930)*: p. 5.; KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 10 (30/07/1932)*: p. 2.

²¹⁵ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 10 (30/07/1932)*: p. 3.

in de praktijk kan voeren.²¹⁶ Een jaar later, in 1932, dringen Van Straelen (op dat moment vicepresident van het Instituut) en Derscheid erop aan dat er zo snel mogelijk een speciale zitting wordt gehouden over de rechten van de lokale bevolking.²¹⁷ De kwestie is daarmee niet opgelost, ook niet na een akkoord in 1934 met de Administratie om te beginnen met de onteigening en afkoop van heel wat ‘inheemse’ rechten in het park, een opdracht die echter nog lang duurde vooraleer deze afgerond was (cf. infra).²¹⁸

Zeker tegen het einde van de jaren 1930 laaien de discussies weer op wanneer het Comité het Ministerie van Koloniën na problemen met de afbetalingen meermaals vraagt om een definitieve en duidelijke oplossing te vinden voor de kwestie, het liefst via afbetaling van de resterende ‘inheemse’ rechten (waaronder ook bijvoorbeeld ‘boskaprechten’).²¹⁹ Er zal in deze paper om praktische redenen niet dieper ingegaan worden op de specifieke regelingen die hiervoor werden getroffen (onder andere omdat de bevoegdheid van deze kwestie grotendeels bij de Koloniale Administratie lag), een onderwerp dat Van Schuylenbergh reeds uitgebreid behandelde in haar doctoraat.²²⁰

Een indirect gevolg van deze politiek van het INPBC en de verschillende rechten die het Instituut toekende aan verschillende delen van de lokale bevolking was dat er al snel een illegale handel ontstond tussen enerzijds de Batwa-volkeren (de ‘pygmeeën’), die in het NAP leefden of er bepaalde rechten genoten, en anderzijds de Bantoe-volkeren, die buiten het nationaal park leefden en meestal geen rechten in het park genoten. Die handelsstromen gingen onder andere over de verkoop van vlees en huiden (dus in de eerste plaats over jachtactiviteiten) maar ook over de verkoop van bamboe uit het NAP. Bovendien stond het Instituut hier, zeker in deze periode, ook heel machteloos tegenover. In een vergadering in 1938 erkent het Comité bijvoorbeeld dat het er ‘noch met dwang noch met onderhandeling’ in slaagt om deze handelsstromen aan banden te leggen. Een laatste uitweg ziet het Comité dan ook in het vragen aan de Minister van Koloniën om vanuit de Koloniale Administratie strengere controle uit te voeren op dergelijke handelsstromen.²²¹

Dit sluit aan bij het artikel “Primitives and protected areas” van Raf De Bont dat reeds eerder (in hoofdstuk 2.1.3.) aan bod kwam en waarin De Bont stelt dat er in Belgisch Congo niet alleen een grotere neiging was dan in andere Europese kolonies om delen van de lokale bevolking (de in INPBC-jargon ‘primitieve’ of traditionele bevolking) als onderdeel van de te beschermen natuur te zien maar dat dit beleid zich ook al snel tegen het Instituut zelf keerde. Volgens De Bont ontstonden dergelijke clandestiene handelsstromen in de jaren 1930 en zorgden de pogingen van het Instituut om deze handelsstromen strenger te controleren enkel tot toenemende spanningen en uiteindelijk tot vormen van verzet (cf. infra).²²² Dit betekent echter niet dat het NAP het enige nationaal park is waar er een dergelijk beleid gevoerd werd. Zo stelt Van Schuylenbergh in haar doctoraatsthesis dat er eenzelfde

²¹⁶ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 7 (09/01/1932)*: p. 5.

²¹⁷ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941),” *Proces-verbaal vergadering nr. 10 (30/07/1932)*: p. 2.

²¹⁸ Van Schuylenbergh, “De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage,” 2: 715-16.

²¹⁹ KBIN: ANPCB, “INPCB: Procès verbal 1939 à 1941,” *86ème séance (Comité de Direction): Proces-verbaal vergadering nr. 86 (21/10/1939)*: p. 3-4, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

²²⁰ Voor meer informatie met betrekking tot het vastleggen en afkopen van lokale rechten, zie: Van Schuylenbergh, “De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage,” 2: 711-16.

²²¹ KBIN: ANPCB, “INPCB: Procès verbaux 1937-1938,” *73ème séance (Comité de Direction): Proces-verbaal vergadering nr. 73 (30/04/1938)*: p. 3, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

²²² De Bont, “‘Primitives’ and protected areas,” 222-26

tolerantie voor de aanwezigheid van bepaalde bevolkingsgroepen binnen de parkgrenzen te vinden was in het Kalahari Gemsbok National Park in Zuid-Afrika, ook hier om deze volkeren te ‘conserveren’ en vooral ook, net als de ‘primitieve natuur’, wetenschappelijk te bestuderen (zolang hun materiële behoeften maar beperkt bleven). Op termijn geven deze vormen van beleid volgens haar logischerwijs aanleiding tot het ontstaan van bepaalde eisen van deze bevolkingsgroepen om te kunnen blijven beschikken over de grondstoffen voor bepaalde primaire behoeften, zoals bijvoorbeeld voldoende grond om te bebouwen en de mogelijkheid om brandhout te verzamelen. Het Instituut kan niet anders, reeds van in de jaren 1930, dan bepaalde toegevingen te doen aan deze volkeren of de buitengrenzen van het NAP te verleggen om conflicten te vermijden.²²³

Het lijkt erop dat de keuze van het INPBC om bepaalde ‘traditionele’ volkeren als deel van de te beschermen natuur te zien het Instituut lang blind maakte voor de mogelijke effecten van dit beleid, gezien deze visie de agency van de als traditioneel beschouwde volkeren verregaand minimaliseerde. Dit probleem komt uiteraard deels voort uit het hele idee om een nationaal park op te richten om de ‘primitieve’ en ‘onaangeraakte’ Congolese natuur te beschermen in een gebied waar al millennia lang mensen leven. Dit discours gold bovendien niet alleen in Belgisch Congo maar was wijdverspreid onder de wetenschappelijke en koloniale netwerken tot het midden van de 20ste eeuw.

Volgens William M. Adams werd in Europa immers de illusie gecreëerd dat het Afrikaanse continent veel ‘natuurlijker’ was dan het verstedelijkte Europese continent met zijn gecontroleerde landschappen. Het is pas wanneer de lokale bevolking die in deze natuurlijke gebieden woonde een snelle bevolkingsgroei kende doorheen de 20ste eeuw dat de impact van deze volkeren op hun omgeving duidelijk werd en hun levenswijze niet meer geromantiseerd (als iets dat beschermd moet worden) maar geproblematiseerd werd. Hun levenswijze, en vooral hun traditionele jacht- en landbouwtechnieken, werd nu meer en meer gezien als een bedreiging voor het natuurbeschermingsbeleid. Zeker in het NAP zien we dit niet alleen duidelijk terugkomen bij de strijd van het Instituut tegen de ontbossing maar ook in de discussies over de bosbranden in het park (zie hoofdstuk 4.2.3.).²²⁴

Ontbossing als daad van verzet?

Omdat de bronnen die voor deze masterproef gebruikt worden een heel eenzijdig zicht geven op het beleid dat in het Nationaal Albert Park gevoerd werd, is het belangrijk om op andere manieren – door tussen de lijnen te lezen – meer informatie te verwerven over de agency van actoren zoals de lokale bevolking in en rond het park. De vergaderingen van het Comité en de Commissie werden niet alleen exclusief door gegoede, witte mannen met Europese of Amerikaanse achtergrond bijgewoond, ze vertellen ook alleen het verhaal van het Instituut zelf en van de belangen van de wetenschappers en beleidsmakers die er lid van waren. Toch is het niet onmogelijk om iets te achterhalen over hoe de lokale bevolking naar de maatregelen keek die het Instituut het gebied van het NAP, inclusief haar bewoners, oplegde.

Om een correcte analyse te maken van het perspectief van de lokale bevolking in het NAP kan er gebruik gemaakt worden van het werk van James C. Scott. Scott werkt in zijn boek “Domination and

²²³ Van Schuylenbergh, “De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage,” 2: 713.

²²⁴ Adams, “Nature and the colonial mind,” 33-5.

the arts of resistance" (1990) een analysekader uit om verder te kijken dan de bronnen van de dominante klasse alleen. Op die manier wordt het mogelijk om meer te zeggen over de ervaringen en de agency van de gedomineerde klasse dan op het eerste gezicht zou lijken.²²⁵ Om dat te doen maakt Scott een onderscheid tussen "public transcripts", de open communicatie of officiële interacties die gebeuren tussen de dominante klasse en de onderdrukte klasse, en "hidden transcripts", de meer subtiele vormen van actie of reactie, die niet direct duidelijk vallen te ontcijferen voor de andere klasse. Zowel de dominante klasse als de gedomineerde klasse kan ageren in de vorm van een public of een hidden transcript, al is het analysekader van Scott vooral handig voor die laatste klasse (gezien in heel wat situaties het bronnenmateriaal meer zegt over zij die domineren dan over zij die gedomineerd worden). Scott stelt dan ook dat ondergeschikte klassen heel vaak 'performatief' optreden op de belangrijke momenten (in public transcript), waardoor veel interacties met de dominante klasse al snel een ritueel karakter krijgen.²²⁶ Bovendien stelt hij dat: "*the greater the disparity in power between dominant and subordinate and the more arbitrarily it is exercised, the more the public transcript of subordinates will take on a stereotyped, ritualistic cast.*"²²⁷

Dat betekent echter niet dat er geen mogelijkheden zijn voor personen die zich in een gedomineerde positie bevinden om te rebelleren op meer subtiele manieren, bijvoorbeeld via een vorm van een hidden transcript. Volgens Scott wordt een hidden transcript steeds gekenmerkt door enkele specifieke eigenschappen: (1) de vorm en inhoud die een hidden transcript aanneemt wordt in grote mate bepaald door de specifieke set aan actoren die interageren én de specifieke context waarbinnen deze actoren zich bevinden, (2) een hidden transcript hoeft niet beperkt te zijn tot woorden die worden uitgesproken of neergeschreven maar kan ook op bepaalde daden slaan, zoals bijvoorbeeld boeren die aan stroperij of diefstal doen of hun werk opzettelijk slecht uitvoeren en (3) de 'frontier' tussen public en hidden transcripts is een zone van voortdurende strijd tussen de dominante en de gedomineerde klassen.²²⁸ Ten slotte stelt Scott ook nog dat een combinatie van tactisch handelen en de noodzaak om te overleven er vaak voor zorgen dat hidden transcripts die door de gedomineerde groepen gebruikt worden maar weinig worden ontdekt of ontcijferd door de dominante klasse. Enkel in chaotische omstandigheden (bijvoorbeeld wanneer een menigte zich ergens verzamelt of er grote accidenten plaatsvinden) zien gedomineerden soms een kans om zich los te koppelen van het performatieve optreden dat steeds opgevoerd wordt en over te gaan tot openlijke verzetsdaden.²²⁹

In het geval van de lokale bevolking in en rond het NAP zou je kunnen zeggen dat er zelfs amper sprake is van openlijke interactie tussen de volkeren die in en rond het park leven, als gedomineerde klasse, en de beleidsmakers van het INPBC. Dit des te meer omdat de vergaderingen van het Instituut, zoals eerder vermeld, steevast in Brussel plaatsvinden. Het zou interessant zijn om te zien of andere bronnen van het Instituut, zoals de maandverslagen die de conservatoren moesten opstellen over de werking van het park (waaruit soms fragmenten worden opgenomen in de verslagen van het Comité of de Commissie), wel vormen van interactie documenteren. Ook Violette Pouillard vermeldt in haar bijdrage aan de verzamelbundel 'Koloniaal Congo: een geschiedenis in vragen' (2020, cf. supra) dat

²²⁵ James C. Scott, *Domination and the arts of resistance: hidden transcripts* (New Haven: Yale university press, 1990).

²²⁶ Scott, *Domination and the arts of resistance*, 2-5.

²²⁷ Ibid., 3.

²²⁸ Ibid., 14.

²²⁹ Ibid., 15.

openlijke, kritische uitingen van de lokale bevolking heel zeldzaam zijn. Veel meer uitte het verzet zich volgens haar in het negeren van de maatregelen die in de nationale parken of reservaten van Congo werden geïmplementeerd (bijvoorbeeld door stiekem te jagen op grootwild of de grenzen van de nationale parken te negeren).²³⁰ Ook Patricia Van Schuylenbergh analyseert het verzet van de lokale bevolking in het NAP in haar doctoraat, dat zich volgens haar vooral uit in de vorm van stroperij door inwoners die in of rond het park wonen. Belangrijk volgens haar is dat deze verzetsdaden door de lokale bevolking vaak niet als vormen van stroperij werden gezien maar eerder als het niet erkennen van de autoriteit van het Instituut en het verderzetten van de oude gewoonten en gebruiken als het aankomt op voedselvoorziening of het creëren van een inkomen.²³¹

Dit soort van verborgen verzetsdaden zien we ook terugkomen op het vlak van de boskap in het Nationaal Albert Park. Ondanks de vele maatregelen die het Instituut invoert in het park om de boskap tegen te gaan, lijkt de ontbossing door de lokale bevolking onverminderd verdergezet te worden. De manier waarop de als 'traditioneel' beschouwde volkeren van het NAP bovendien gebruik maken van hun positie om hout door te verkopen aan volkeren die buiten het park leven (cf. supra) kan gezien worden als een handige zet van deze volkeren om de zwaktes in het beleid van het Instituut op te sporen en te instrumentaliseren om terug onbeperkte toegang te verkrijgen tot de natuurlijke grondstoffen voor de gehele lokale bevolking van de regio. Eerder werd al vermeld dat vooral de Rwandese sector een zorg blijft voor het Instituut, waar de bevolking steeds opnieuw haar vee laat grazen binnen de grenzen van het park of bomen kapt om brand- en constructiehout te verzamelen.

Het lijkt gokken naar waarom er in deze regio specifiek zoveel problemen waren met overtredingen door en verzetsdaden van de lokale bevolking, maar het zou misschien iets te maken kunnen hebben met de formele verschillen die bestonden tussen Congo, dat een Belgische kolonie was, en Rwanda-Urundi, dat een mandaatgebied was van België. Ondanks dat Rwanda-Urundi in veel aspecten op dezelfde manier werd bestuurd als Belgisch Congo, was de controle er veel minder direct. Waar in Belgisch Congo de Force Publique over een uitgebreid spectrum aan militaire krachten en middelen beschikte, moest het bestuur in Rwanda het doen met een beperkte militaire compagnie die enkel voor politionele doeleinden werd ingezet. Ook werd er veel meer met 'indirect rule' gewerkt in Rwanda-Urundi, waarbij er werd samengewerkt met lokale chefs, en het administratief personeel was er veel beperkter dan in Belgisch Congo.²³² Vanaf 1925 werd de greep van het Belgisch bestuur op Rwanda dan wel groter, het bleef rekenen op een systeem van indirect rule en zou nooit echt vergelijkbaar zijn met het bestuur in Belgisch Congo.²³³ Die verschillen zouden een andere houding in de Rwandese sector ten opzichte van het koloniaal gezag (in dit geval de parkbewakers van het Instituut) kunnen verklaren. Ook het feit dat het Congolees deel en het Rwandees deel van het park fysiek van elkaar werden gescheiden door enkele vulkanen (zie *Kaart 2*) en dat geen enkel van de beheerstations van het Instituut (cf. infra) dichtbij de Rwandese sector lag, kunnen de relatieve vrijheid die de lokale bevolking genoot om de maatregelen van het Instituut te kunnen negeren of omzeilen, verklaren.

Over het algemeen lijken de verzetsdaden van de lokale volkeren in het NAP doorheen de jaren 1930 redelijk anoniem te blijven en worden ze vooral op subtiele manieren verricht. We kunnen dus spreken

²³⁰ Pouillard, "Dieren en milieu in Congo," 368-69.

²³¹ Van Schuylenbergh, "De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage," 2: 696-697.

²³² Ingeborg Vijgen, *Tussen mandaat en kolonie: Rwanda, Burundi en het Belgische bestuur in opdracht van de Volkenbond (1916-1932)* (Leuven: Acco, 2005), 169-171, 177.

²³³ Vijgen, *Tussen mandaat en kolonie*, 203, 239.

over een reeks aan verzetsdaden in de vorm van hidden transcript die zich in deze periode voordeden binnen de grenzen van het park. Dit staat in schril contrast met de situatie in het NAP in de jaren 1940 of 1950. Congolees historicus Nzabandora stelt bijvoorbeeld dat er zich vanaf de jaren 1940 heel wat incidenten voordoen tussen bewakers en gewapende 'plunderaars' in de noordelijke sector van het park. In 1949 zouden bewakers van het reservaat zelfs in de rug zijn gespietst door Oegandese stropers (heel wat lokale volkeren die gebruik maakten van de natuurlijke rijkdommen van het Nationaal Albert Park kwamen immers van over de Oegandees-Congolese grens die voor een deel samenviel met de grenzen van het park).²³⁴

Uit de verslagen van het Comité en de Commissie blijkt bovendien dat deze incidenten doorheen de jaren 1950, en zeker in de aanloop naar de Congolese onafhankelijkheid, alleen maar toenamen. In 1954 bijvoorbeeld wordt er melding gemaakt van een opstand in de Rwandese sector van het park van de Watutsi tegen de bewakers van het NAP waarbij twee bewakers gewond geraakten.²³⁵ In 1958 vielen herders van de Banyarwanda dan weer de adjunct-conservator van de zuidelijke sector van het NAP aan. Dat de rechtbank van Kigali bovendien weigerde gevolg te geven aan deze feiten toont ook aan hoe de Administratie in Rwanda deze zaak eerder als een 'fait divers' beschouwt dan als een ongeziene aanval tegen de kolonie (wat misschien iets zegt over hoeveel dit soort verzetsdaden werden gepleegd).²³⁶ Het Instituut daarentegen grijpt deze daad aan om zowel de lokale bevolking in de Rwandese sector als de Administratie te beschuldigen van het in gevaar brengen van het natuurbeschermingsproject in het NAP:

*"L'avenir de tout le secteur ruandais du Parc National Albert se trouve gravement compromis. Devant les menaces et même les voies de fait dont les gardes sont constamment l'objet, devant l'absence d'assistance des pouvoirs judiciaires pour la répression des infractions, aussi ce secteur ne peut plus être surveillé comme l'imposerait la situation créée par les activités des pasteurs banyaruandais."*²³⁷

Het lijkt er met andere woorden op dat hoewel de lokale bevolking zich in de jaren 1930 amper openlijk verzet en op meer subtiele manieren te werk gaat (door bijvoorbeeld hout door te verkopen uit het park of de maatregelen over boskap in het NAP te negeren), er zich in de jaren 1940 en 1950 een shift voordoet waarbij het verzet van de lokale bevolking steeds minder discreet wordt en steeds meer openbaar wordt geuit. Bijgevolg zou er gesproken kunnen worden over een shift van verzetsdaden in hidden transcript in de eerste jaren van het bestaan van het NAP naar verzetsdaden in public transcript vanaf het einde van de jaren 1940 en doorheen de jaren 1950. De context van de aanloop naar de Congolese onafhankelijkheid zou bovendien ook nog eens als katalysator kunnen hebben gewerkt in het voltrekken van deze evolutie.

²³⁴ Nzabandora, "Histoire de conserver," 1: 165-66.

²³⁵ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 50 (19/06/1954)*: p. 7.

²³⁶ KBIN: ANPCB, "INPCB: Procès verbaux 1958," *LIXème séance (Commission Administrative): Proces-verbaal vergadering nr. 59 (20/12/1958)*: p. 6, geraadpleegd op 17.03.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

²³⁷ *Ibid.*, 7.

c) Commerciële belangen in het NAP

Ondanks de vele beschuldigingen aan het adres van de lokale bevolking door het NAP leken ook commerciële actoren meermaals in de clinch te liggen met het Instituut. Bij een analyse van de speech van koning Albert I in 1929 werd al duidelijk dat er bij de verdedigers van het Instituut een gevoel van noodzaak leefde om het economische belang van het park te verdedigen (onder andere door bij te dragen aan de instandhouding van een – voor de Europese kolonisten – leefbaar klimaat). Dat betekent echter niet dat commerciële actoren geen pogingen meer deden om toegang te verkrijgen tot de grondstoffen in het NAP. Bovendien kan ook de (in deze periode nog beperkte) ontwikkeling van toerisme, vaak onder externe druk van de Administratie of de ‘publieke opinie’, als een overwinning van de commerciële belangen worden gezien.

Om de invloed van commerciële actoren in het NAP goed te kunnen begrijpen, is het belangrijk om de situatie voor de jaren 1930 in beschouwing te nemen. Van Schuylenbergh schrijft in haar doctoraat dat het park voor de eerste zittingen van het Comité en de Commissie meer dan een jaar lang beheerd werd door het Comité National de Kivu (CNKi), samen met de districtscommissaris van Kivu en de territoriale beheerder van Rutshuru (beide functionarissen van de Koloniale Administratie). De CNKi was een instelling die in januari 1928 werd opgericht, in eerste instantie om de economische ontwikkeling van koloniaal district Kivu te overzien. Kivu was namelijk lang een eerder gemarginaliseerde regio door zijn geografische ligging maar sinds midden de jaren 1920 groeide de interesse in de regio bij heel wat bedrijven door het toenemende besef van de vruchtbare grond en het geschikte landbouwklimaat in het gebied (zeker het aantal koffieplantages in Kivu nam in deze periode snel toe). In het Comité National de Kivu werden de verschillende belangen in de regio verenigd: zowel de belangen van de Administratie als deze van commerciële actoren zoals de Compagnie Minière des Grands Lacs Africaine (MGL). Naast enkele algemene taken van het CNKi (zoals het zorgen voor de aanleg van (spoor)wegen, de oprichting van landbouw- en mijnbouwbedrijven en de ontwikkeling van stedelijke agglomeraties) had het dus van 1928 tot 1929 ook de opdracht om jachtreservaten en de nodige wetenschappelijke infrastructuur in het NAP op te zetten en te beheren.²³⁸

Dat betekent dat bedrijven voor 1929 niet alleen toegang hadden tot de natuurlijke grondstoffen van Kivu maar dat ze ook deelnamen aan het uittekenen van het (ontwikkelings)beleid in de regio. Zo botste Jean-Marie Derscheid bij het afbakenen van de grenzen van het NAP, en zijn pogingen om de oppervlakte van het park te vergroten, bijvoorbeeld met het CNKi. De commerciële actoren die in dit comité zetelden, hadden namelijk een probleem met de vrijstelling van enkele honderdduizenden hectaren, die tot dan toe bestemd waren voor de economische ontwikkeling van de regio, aan het NAP. Pas na verschillende tussenkomsten van het Ministerie van Koloniën, dat zich in deze achter de voorstellen van Derscheid plaatste, werd de kwestie beslecht. De vele discussies die hier aan te pas kwamen, vertraagden de effectieve start van het beheer van het NAP, die eigenlijk voor 1929 al had moeten plaatsvinden.²³⁹

Met de beslissingen die in 1929 werden genomen over de oppervlakte die het NAP in beslag zou nemen, nam de interesse van Europese bedrijven in het gebied niet af. Reeds in 1930 bijvoorbeeld

²³⁸ Van Schuylenbergh, “De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage,” 2: 606.

²³⁹ Ibid., 606-7.

vraagt de Compagnie Minière des Grands Lacs Africaine, die al in 1926 het recht had verworven op goud- en zilverexploitatie in het 'territoire-annexe'²⁴⁰ Kamande, toestemming om ook de bossen in dit gebied te exploiteren (naast ook het recht om aan visvangst te doen in de regio). Het bedrijf wou op die manier de bevoorrading voorzien van haar arbeiderskampen in Ituri, het koloniaal district dat ten noorden van Kivu lag,²⁴¹ en baseerde zich voor deze claim op het feit dat het bedrijf reeds rechten had in het gebied voor de jurisdictie van het NAP werd vastgelegd. Het Comité zocht, "in de geest van verzoening met de economische organisaties van de regio", naar een compromis waarbij het bedrijf zes kilometer noordelijker dan gevraagd (bij de grenzen van het NAP) een duidelijk afgelijnde concessie zou krijgen. Dit voorstel werd uiteindelijk door de Commissie goedgekeurd onder voorwaarde dat de concessie in geen geval kan worden uitgebreid, noch gezien kan worden als een precedent voor andere bedrijven.²⁴²

Ook via het CNKi probeerden bedrijven nog hun invloedssfeer nog uit te breiden in het NAP. In 1933 stelt het CNKi immers voor om het gebied rond het Magerameer en het Kamatembemassief open te stellen voor exploitatie. Het Comité weigert dit voorstel echter omdat de bossen rond het Magerameer volgens het Instituut de enige belangrijke overblijfselen zijn van het oude oerbos dat de hele regio bedekt zou hebben "voor de recente vulkaanuitbarstingen en de ontbossing door de inheemse bevolking". Bovendien stelt het Instituut dat hun argumenten des te meer gelden sinds het NAP de bossen van Mugando en Kikongoro (die midden in het park liggen) in de periode voor de aanvraag van het CNKi - volgens het Instituut onterecht - moest afstaan en deze ondertussen worden gekapt.²⁴³ Bovendien zou een toekenning van de aanvraag van het CNKi ook duidelijk in strijd zijn met eerdere overeenkomsten die het Instituut met deze instelling had gesloten. Deze casus is een mooi voorbeeld van hoe het Instituut niet alleen op gespannen voet leefde met de lokale volkeren van het NAP maar hoe ook de relatie met bedrijven in de regio en met de Koloniale Administratie vaak gekenmerkt werd door spanningen.²⁴⁴

Midden jaren 1930 probeerde het Instituut bovendien ook om enkele reeds bestaande concessies in het NAP weg te werken (zie voor een andere casus de analyse over ontbossing door commerciële actoren verderop). Zo werd er in 1934 een concessie van 12 hectare in het bos van Nyasheke (midden in de zuidelijke sector van het park, bij vulkaan Nyamuragira) in handen van de Compagnie Immobilière du Nord du Kivu (CIMNOKI) omgeruild voor een recent geannexeerd gebied aan de rand van het park. Dat laatste gebied, eveneens een bebost gebied, zou dan buiten de grenzen van het park vallen en

²⁴⁰ Naast het integraal natuurreservaat van het NAP waren er ook, vanaf de oprichting, verschillende 'territoires-annexés' of 'bijgevoegde grondgebieden' voorzien die als bufferzone moesten dienen tussen de strenge regelgeving in het park en de bewoonde zones buiten het NAP waar die regels niet van toepassing waren. (Van Schuylenbergh en de Koeijer, *Virunga, archieven en collecties*, 27.)

²⁴¹ Vandaag is het koloniaal district Kivu opgesplitst in de provincies Noord-Kivu en Zuid-Kivu en is een groot deel van het oude district Ituri opgenomen in een gelijknamige provincie van de huidige Democratische Republiek Congo.

²⁴² KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 5 (27/10/1930)*: p. 3; KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 5, annex 3 (27/10/1930)*: p. 1-2.

²⁴³ Om bepaalde specifieke plaatsen uit de verslagen van het Instituut te lokaliseren wordt er in deze masterproef enerzijds gebruik gemaakt van een lijst van Gaston-François De Witte (*Liste des localités*, te vinden in de online archieven van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (KBIN): "Archives des Anciens Parcs Nationaux du Congo Belge (APNCB)": 'The Archives', 'Publications', *Mission G. F. De Witte – Fascicule 33: "Liste des localités"*: <http://www.apncb.be/archives>.) en anderzijds van de verschillende kaarten die vanachter in deze masterproef kunnen worden geraadpleegd (zie deeltje '6. Kaarten')

²⁴⁴ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 22 (30/09/1933)*: p. 4-5.

vormt op die manier geen enclave meer in het midden van het park.²⁴⁵ Een jaar later, in 1935, probeert het CIMNOKI via een aanvraag bij zowel de Administratie als het INPBC echter opnieuw toegang te krijgen tot de exploitatie van het bos van Nyasheke. Het Comité reageert hierop dat het noch in haar bevoegdheid ligt (krachtens een artikel uit het oprichtingsdecreet van het INPBC in 1934), noch de wens van het Instituut is om het CIMNOKI deze concessie te verlenen.²⁴⁶

Een ander aspect van de commerciële exploitatie van het NAP was het toerisme dat in het park georganiseerd werd. Dit was in de jaren 1930 echter nog heel beperkt en zou in vergelijking met heel wat andere nationale parken in Afrika ook beperkt blijven, gezien de strikte interpretatie van natuurbescherming die het INPBC verdedigde.²⁴⁷ Dat had enkele concrete gevolgen voor het bestaan van het park: niet alleen zorgde deze beslissing voor spanningen met de Koloniale Administratie die meermaals druk zette op het Instituut om meer toerisme toe te laten, het verzwakte de status van het park in de publieke opinie. Aangezien maar een beperkt aantal mensen ooit zelf in het park waren geweest, was er vaak weinig begrip voor de beschermingsmissie van het Instituut, iets wat dit laatste probeerde te verhelpen door een grootschalig en internationaal propagandabeleid te voeren (onder andere via postkaartjes, documentaires, boeken voor het grote publiek maar ook artikels in kranten zoals *The Times*).²⁴⁸

Vanaf 1933 begint het INPBC met een voorzichtige uitbouw van toerisme in het NAP. Reeds in 1933, op de Internationale Conferentie voor de Bescherming van Flora en Fauna in Londen, gaf prins Leopold een speech waarin hij aankondigde dat het Instituut bepaalde delen van het integraal beschermde natuureservaat zal openstellen.²⁴⁹ Die ambitie kwam er echter pas na enige druk vanuit de Koloniale Administratie. In 1932 gaf Edmond Leplae, directeur-generaal van de Landbouwdienst van het Ministerie van Koloniën, openlijk (in een gepubliceerd artikel) kritiek op het beleid van het Instituut dat volgens hem de toegang tot het NAP voor bezoekers te beperkt hield. De publicatie leidde tot heel wat spanningen. Toenmalig directeur van het NAP Jean-Marie Derscheid stelde dat er – in beperkte mate – wel degelijk al toeristen werden toegelaten. Bovendien betreurde hij het dat Deplae zijn kritiek over een interne kwestie tussen het NAP en het Ministerie van Koloniën openbaar maakte bij een publiek dat niet over de nodige info beschikt om er een juist oordeel over te kunnen vellen.²⁵⁰ In 1933 komen er bovendien ook nog financiële problemen bovenop de spanningen met de Administratie waarna het Comité besloot dat het park zelf inkomsten zou moeten creëren. De meest voor de hand liggende oplossing was bijgevolg dat het Instituut de minder kwestbare delen van het park zou openstellen voor toerisme en bovendien ook een propagandacampagne op zou zetten om dit toerisme

²⁴⁵ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 29 (23/06/1934)*: p. 10-11.

²⁴⁶ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 41 (27/07/1935)*: p. 3-4.

²⁴⁷ De Bont, "A world laboratory," 419.

²⁴⁸ *Ibid.*, 417, 419-20.

²⁴⁹ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 12 (08/03/1935)*: p. 18 (9).

²⁵⁰ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 11 (27/08/1932)*: p. 1-2.

aan te moedigen.²⁵¹ Het zou hier dan wel steeds om strikt gecontroleerd toerisme gaan: zo moest er bijvoorbeeld ten allen tijde begeleiding zijn van een door het Instituut erkende gids.²⁵²

In 1934 wordt dit beleid dan ook effectief in praktijk omgezet. In het reglement dat werd opgesteld om het toerisme in het NAP te reguleren, stond er bijvoorbeeld dat elke bezoeker naast de verplichte aankoop van een vergunning zich ook moest houden aan de regels uit het decreet van 1929, waarbij men onder andere expliciet het verbod op 'het hakken, vernietigen, ontwortelen of wegnemen van ongecultiveerde bomen en planten' vermeldde. Overtredingen zouden worden bestraft met geldboetes tussen de 5000 en 25.000 Belgische frank en eventueel een maximale gevangenisstraf van twee maanden.²⁵³ Ook in het oprichtingsdecreet van het INPCB van dat jaar wordt er expliciet ingegaan op de nieuwe rol die het toerisme vanaf dat jaar zou krijgen in het park.²⁵⁴

Als we kijken naar concrete cijfers over het toerisme in het NAP zien we dat de inkomsten van het park uit deze activiteiten jaar na jaar toenemen. Zo verdiende het Instituut in 1935 bijvoorbeeld 25.000 Belgische frank aan de organisatie van toerisme, wat ongeveer 4,5% is van alle inkomsten die het park dat jaar verwierf.²⁵⁵ In 1936 was dit al meer dan 33.000 frank, in 1937 50.000 frank en tegen 1939 ging het om 76.000 frank.²⁵⁶ De stijging was niet enkel merkbaar op vlak van de winsten die het Instituut maakte maar ook in de cijfers, die echter slechts voor enkele jaren beschikbaar zijn, van het aantal toeristen dat het park bezocht. Terwijl het in 1936 en 1937 nog om respectievelijk 420 en 510 bezoekers ging op jaarbasis liep dit in 1939 op tot 745 bezoekers (en dat in een - volgens het Instituut - 'moeilijk jaar' door de internationale spanningen in de aanloop naar wat later de Tweede Wereldoorlog zou blijken te zijn).²⁵⁷

Interessant is ten slotte ook nog de discussie die het Instituut voerde over hoe het toerisme geregeld zou worden in het NAP. In het midden van de jaren 1930 werd er immers bestudeerd of de organisatie van het toerisme in het park niet zou kunnen worden uitbesteed aan een bedrijf of andere commerciële actor. Daarvoor werden er onder andere gesprekken gevoerd met het CIMNOKI.²⁵⁸ Al

²⁵¹ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 19 (06/05/1933)*: p. 2.

²⁵² KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 23 (12/10/1933)*: p. 4.

²⁵³ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 28 (21/04/1934)*: p. 6.

²⁵⁴ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 12 (08/03/1935)*: p. 19 (10).

²⁵⁵ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 13, annex 1 (21/12/1935)*: p. 1.

²⁵⁶ Voor deze jaren zijn er echter geen gegevens vermeld in de verslagen van de Commissie of het Comité over de totale inkomsten van het park en kan er dus ook niet berekend worden wat het aandeel was van de opbrengsten uit de toeristische activiteiten van het NAP t.o.v. het totale aantal inkomsten.

KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 15 (12/12/1936)*: p. 8-9.; KBIN: ANPCB, "INPCB: Procès verbaux 1937-1938," *Septième rapport annuel de 1937: Jaarverslag 1937*: p. 25, geraadpleegd op 17.03.2021. <http://www.apncb.be/archives>; KBIN: ANPCB, "INPCB: Procès verbal 1939 à 1941," *Neuvième rapport annuel de 1939: Jaarverslag 1939*: p. 25-6, geraadpleegd op 17.03.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

²⁵⁷ KBIN: ANPCB, "INPCB: Procès verbaux 1937-1938," *Septième rapport annuel de 1937: Jaarverslag 1937*: p. 25, geraadpleegd op 17.03.2021. <http://www.apncb.be/archives>; KBIN: ANPCB, "INPCB: Procès verbal 1939 à 1941," *Neuvième rapport annuel de 1939: Jaarverslag 1939*: p. 25, geraadpleegd op 17.03.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

²⁵⁸ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 13 (21/12/1935)*: p. 5.

snel kwam er echter ook kritiek op dit idee, bijvoorbeeld van conservator-adjunct Leon Lippens²⁵⁹, en in 1936 wordt er uiteindelijk besloten om het toerisme niet uit te besteden aan een externe actor maar het zelf te organiseren en stelde het reservecommandant en handelswetenschapper Ernest Hubert aan om de organisatie van het toerisme in het NAP vanaf 1937 op zich te nemen. Het Instituut was immers van mening dat de voorstellen van de private bedrijven die zich kandidaat hadden gesteld niet in overeenstemming waren met de natuurbeschermingsprincipes van het park.²⁶⁰

Het is duidelijk dat ook het NAP, als integraal natuurreservaat en internationaal geprezen natuurbeschermingsproject, niet vrij was van bepaalde commerciële belangen en inmenging. Hoewel het Instituut een redelijk duidelijke positie innam in de gesprekken met de commerciële actoren kon het niet voorkomen dat er bepaalde concessies werden verleend en het park deels moest worden opengesteld voor toerisme, ook al was dat in vergelijking met andere nationale parken in Afrika relatief beperkt. Net als de lokale bevolking en de Administratie vormden deze commerciële actoren bij momenten dus een bron van spanning voor het INPBC. Die spanningen lijken het Instituut bij momenten echter vooral te sterken in haar missie:

“Si personne ne peut blâmer les indigènes ou les colons de modifier la flore existante par leurs pâturages et leurs plantations, et d’exterminer les animaux nuisibles qui les menacent, il est d’autant plus nécessaire que les parcs nationaux soient établis dans des pays vierges et peu habités.”²⁶¹

d) Andere (f)actoren van ontbossing

Zoals eerder aangegeven kan het ontbossingsprobleem in het NAP niet herleid worden tot één specifieke actor of slechts één belangengroep. Niet alleen de lokale bevolking, commerciële bedrijven en de Administratie speelden een rol maar ook actoren zoals missiepaters, wetenschappers en – niet onbelangrijk – het Instituut zelf hadden een invloed op de achteruitgang van de bossen in het park. Ten slotte is het ook interessant om enkele niet-antropogene factoren in beschouwing te nemen, zoals de verschillende vulkaanuitbarstingen in het park.

De missiepaters van het NAP

Een actor met belangen in het NAP die nog niet aan bod kwam, zijn de missiepaters. Reeds van in de jaren 1870 vestigden er zich missionarissen in Congo, aanvankelijk vooral Britten, Amerikanen en Zweden maar later ook veel Belgische paters. Leopold II spoorde deze evolutie actief aan om te voorkomen dat Franse missionarissen de greep van Frankrijk op Centraal-Afrika nog groter zouden

²⁵⁹ Niet te verwarren met zijn zoon Leopold Lippens (tot voor kort burgemeester van Knokke-Heist en bekend politicus in Vlaanderen).

²⁶⁰ KBIN: ANPCB, “INPCB: Procès verbaux 1936,” 53ème séance (Comité de Direction): Procès-verbaal vergadering nr. 53 (18/07/1936): p. 3, geraadpleegd op 28.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>; KBIN: ANPCB, “INPCB: Procès verbaux 1936,” 54ème séance (Comité de Direction): Procès-verbaal vergadering nr. 54 (19/09/1936): p. 3, geraadpleegd op 28.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>; KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” Procès-verbaal vergadering nr. 15 (12/12/1936): p. 6.

²⁶¹ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” Procès-verbaal vergadering nr. 12 (08/03/1935): p. 20 (11).

maken.²⁶² Tegen 1908 waren er al een 335-tal religieuzen actief in Congo, zowel mannen als vrouwen. In 1958, aan het einde van het Belgisch koloniaal bestuur in Congo namen er maar liefst 4607 religieuzen deel aan Congolese missies (waarvan de helft vrouwen).²⁶³ Deze missionarissen richtten over heel Congo missieposten op die in veel gevallen uitgroeiden tot grote complexen met naast een kerk en enkele woningen ook vaak scholen en ziekenposten. Het is mede omwille van die laatste sociale functies van de missieposten dat zoveel Congolezen zich bekeerden tot het christendom. Dat ontging ook het Ministerie van Koloniën niet en dit gaf de organisatie van het onderwijs dan ook bijna volledig in handen van de Belgische, katholieke missionarissen in Congo (protestantse missionarissen daarentegen stonden vaak op gespannen voet met de Belgische overheid en gaven soms openlijk kritiek op het koloniaal bestuur).²⁶⁴

Ook in Oost-Congo waren er heel wat missionarissen aanwezig. De bekendste religieuzen waren hier de 'Witte Paters' van Lulenga. De Witte Paters waren al van in de jaren 1880 actief in Oost-Congo en vormden er een soort eigen 'theocratische staat' met eigen wetgeving en ordemacht (en hoopten vooral te kerstenen via de bekering van lokale leiders).²⁶⁵ Een van hun missieposten in Oost-Congo lag net buiten het NAP: de missie van Tongres-Sainte-Marie in Rugari (bij het zuidelijke deel van het park). Het bestaan van een missiepost zo dicht bij de parkgrenzen vormde een probleem voor het Instituut. De missiepost was namelijk al actief in het gebied voor de oprichting van het park en kon hierdoor niet opgenomen worden binnen de grenzen van het park. Bijgevolg vormde de missie een soort enclave in het park, tussen twee delen van het NAP in, waar het Instituut geen greep op had (zie Kaart 2).

Reeds in de eerste jaren van het NAP wilden de missionarissen van Tongres-Sainte-Marie hun gebied uitbreiden. In 1930 vraagt de missie bijvoorbeeld een vergunning aan om de bossen rond hun missiepost, die in het NAP lagen, te exploiteren. In 'een geest van bemiddeling' stemt het Instituut hiermee in maar wel enkel als de missiepaters aan een hele reeks voorwaarden voldoen. Eerst en vooral wordt het gebied waarin zij aan boskap mogen doen beperkt in ruimte en tijd: de missiepaters krijgen een concessie van 30 hectare voor tien jaar lang (een periode die niet verlengd kan worden). Ten tweede mogen de missiepaters of de andere bewoners van de missiepost enkel bomen kappen waarvan de stam een diameter heeft van meer dan 30 centimeter (gemeten boven 1,5 meter van het grondniveau). Met deze maatregel probeert het Instituut er waarschijnlijk voor te zorgen dat er niet onnodig kleine bomen worden omgekapt die toch niet geschikt zijn voor gebruik (en die later, ook na de periode van tien jaar die hier werd afgesproken, de grote bomen die gekapt werden, kunnen vervangen). Een derde voorwaarde die gesteld werd, was dat een bepaald aantal bomen, die door het Instituut zullen worden aangeduid, niet gekapt mogen worden. Deze bomen moesten immers fungeren als zaadragers om het bos na de tienjarige concessie weer te herstellen. Ten slotte eist het Instituut ook dat er aan herbebossing zou gedaan worden, iets waar later in dit hoofdstuk op wordt teruggekomen.²⁶⁶ Enkele jaren later, in 1934, werd er (zoals ook eerder gebeurde met de concessie van het CIMNOKI in het park) voor gekozen om de boskapconcessie van Tongres-Sainte-Marie in het

²⁶² Idesbald Goddeeris, "Missionarissen: een menselijker dimensie aan kolonisatie?," in *Koloniaal Congo: een geschiedenis in vragen*, eds. Idesbald Goddeeris, Amaldine Lauro en Guy Vantemsche (Kalmthout: Uitgeverij Polis, 2020), 290.

²⁶³ KADOC, *Getuigen van een missie, foto's uit Congo* (Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, 2010), 8.

²⁶⁴ Goddeeris, "Missionarissen," 290, 293.

²⁶⁵ KADOC, *Getuigen van een missie*, 5-6; Goddeeris, "Missionarissen," 291.

²⁶⁶ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 5, annex 3 (27/10/1930)*: p. 2; KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 5(27/10/1930)*: p. 3.

NAP om te ruilen met een gebied in een bufferzone of 'territoire-annexe' van het park.²⁶⁷ Die wissel kan gezien worden binnen een bredere beleidsstrategie waarbij het Instituut midden de jaren 1930 inzette op het wegwerken van de resterende enclaves of concessies binnen het park en het oplossen van de kwestie van de inheemse rechten (cf. supra).

Later in de jaren 1930 komen de missiepaters van Tongres-Sainte-Marie in aanvaring met het Instituut. In het maandrapport van mei 1937 over de werking van het park in de zuidelijke sector wordt immers vermeld dat inwoners van de missiepost bamboe kapten in het park (en dus buiten de grenzen van de missie). De missiepaters zouden hier bovendien van op de hoogte zijn, de inwoners verdedigen en zelfs om extra concessies in het park vragen waar de inwoners aan legale boskap kunnen doen. Het Comité wijst dit voorstel echter meteen af en stelt dat er bij de eerder gegeven concessie voor de inwoners van de missiepost niet voldaan werd aan de gestelde voorwaarden (wat opnieuw iets zegt over de discrepantie tussen het beleid van het Instituut en de realiteit ter plekke in het NAP). Volgens het Instituut zou het schenken van verdere concessies dan ook enkel leiden tot meer van deze 'irrationele verwoestingen' binnen de grenzen van het NAP.²⁶⁸

Het mag duidelijk zijn dat de missiepaters van Tongres-Sainte-Marie op gespannen voet leefden met het Instituut en dat de aanwezigheid van hun missiepost in de nabijheid van het NAP meermaals tot kopzorgen leidde voor de beleidsmakers van het park. Waar het Instituut eerst naar compromissen zocht aan het begin van de jaren 1930, en een vorm van legale boskap voorzag voor de inwoners van de missiepost indien er aan bepaalde voorwaarden voldaan werd, nam het een meer wantrouwende houding aan naar het einde van de jaren 1930 toe en weigerde het in deze periode om nog verdere toegevingen te doen aan de missiepaters.

Boskap voor de wetenschap

Niet alleen de missiepaters maar ook de vele wetenschappers die het NAP bezochten kunnen als actor van boskap beschouwd worden, al was hun bijdrage vaak beperkt. Naast de infrastructuur (onderzoekscentra, wegen, plaatsen om te overnachten, onderzoeksapparaten zoals een pluviometer...) die voor deze wetenschappers aangelegd werd (cf. infra), werden er in de jaren 1930 verschillende aanvragen gedaan voor boskap in functie van wetenschappelijk onderzoek. Meer dan eens keurde het Instituut die aanvragen goed, wat niet verwonderlijk is gezien de sterke nadruk die het Instituut legt op het belang van wetenschappelijk onderzoek, maar telkens mits strenge voorwaarden. Zo werd er bijvoorbeeld in 1936 een aanvraag gedaan door Emile Verleyen, landbouwkundig ingenieur, die voor een studiereis in de Congolese bossen toestemming vroeg om bepaalde stukken hout te verzamelen voor zijn onderzoek. Het Comité ging hiermee akkoord op voorwaarde dat Verleyen geen bomen zou omkappen om het beoogde hout te verzamelen.²⁶⁹ In 1938 geeft het Instituut zelfs haar volledige toestemming, zonder voorwaarden, aan Jean Lebrun, botanist, om enkele exemplaren van de *Catha Edulis* plant (ook wel 'Qat' of 'Mira' genoemd) te mogen

²⁶⁷ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 29 (23/06/1934)*: p. 10-11.

²⁶⁸ KBIN: ANPCB, "INPCB: Procès verbaux 1937-1938," *62ème séance (Comité de Direction): Proces-verbaal vergadering nr. 62 (19/06/1937)*: p. 3, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

²⁶⁹ KBIN: ANPCB, "INPCB: Procès verbaux 1936," *54ème séance (Comité de Direction): Proces-verbaal vergadering nr. 54 (19/09/1936)*: p. 3, geraadpleegd op 28.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>

verzamelen.²⁷⁰ Een mogelijke nuance hier is dat deze boomsoort vaak meer weg heeft van een grote struik dan van een typische, tropische boom wat zou kunnen verklaren waarom het Instituut hier geen voorwaarden bij formuleerde (zie ook het onderscheid dat het Instituut maakte in waarde tussen de verschillende soorten vegetatie van het NAP, cf. infra).

Interessant is ook dat het Instituut deze wetenschappelijke vormen van boskap aan het einde van de jaren 1930 zelfs probeerde te vergemakkelijken. Zo besliste het Comité in maart 1938 dat conservatoren vanaf dan gemachtigd worden om bepaalde planten te verzamelen of aan (beperkte) boskap te doen in functie van wetenschappelijke doeleinden. Voorwaarde is wel dat deze 'oogsten' steeds gemeld worden in de maandelijkse verslagen van de conservatoren.²⁷¹

De aanvragen van wetenschappers werden echter niet altijd goedgekeurd.²⁷² Zo wordt er in 1937 een aanvraag van Jean Houzau de Lehay (een botanist die gespecialiseerd was in de studie van bamboe) voor gratis toegang tot het NAP en de toestemming om bepaalde soorten bamboe te verzamelen deels afgewezen. Van het Comité mocht de onderzoeker dan wel zonder betaling het park betreden, het kappen van bamboe werd hem expliciet geweigerd.²⁷³ Wanneer eind 1937 aan het licht komt dat een andere wetenschapper, landbouwkundig ingenieur Jean Ghesquière, zonder toestemming enkele planten in het NAP heeft gekapt (en heeft opgestuurd naar de Nationale Plantentuin van België en het KMMA) wordt deze niet alleen ter verantwoording geroepen door het Comité (cf. infra) maar ook beboet voor zijn oogsten.²⁷⁴

Het lijkt duidelijk dat het INPBC ook wetenschappers niet zomaar hun gang liet gaan in het NAP. Het was effectief mogelijk om bepaalde 'houtmonsters' of planten te verzamelen voor wetenschappelijk onderzoek maar dit moest steeds, dossier per dossier, goedgekeurd worden door het Comité of vanaf het einde van de jaren 1930 door een van de conservators van het park. Wanneer de wetenschappers toch zonder toestemming bepaalde flora verzamelden in het park werden zij zeker niet vrijgesteld van sancties.

Het Instituut: een hypocriete actor?

Een andere actor die zeker niet kan ontbreken in een overzicht van de boskap in het park is het Instituut zelf. Om een vlotte werking van het parkbeheer te voorzien moest het Instituut immers heel wat infrastructuur voorzien. In de eerste plaats werd er een netwerk aan wegen aangelegd, ook vaak door de beboste gebieden van het NAP. Daarnaast moesten er uiteraard ook woonvertrekken komen voor de conservators, het bewakend personeel en bezoekers (bijvoorbeeld leden van de Commissie en het Comité of wetenschappers die een onderzoeksmissie uitvoerden in het park). Verder werden er ook

²⁷⁰ KBIN: ANPCB, "INPCB: Procès verbaux 1937-1938," *70ème séance (Comité de Direction): Procès-verbaal vergadering nr. 70 (12/02/1938)*: p. 4-5, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

²⁷¹ KBIN: ANPCB, "INPCB: Procès verbaux 1937-1938," *73ème séance (Comité de Direction): Procès-verbaal vergadering nr. 73 (30/04/1938)*: p. 3, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

²⁷² Zie bijvoorbeeld: KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Procès-verbaal vergadering nr. 31 (26/10/1934)*: p. 4.

²⁷³ KBIN: ANPCB, "INPCB: Procès verbaux 1937-1938," *58ème séance (Comité de Direction): Procès-verbaal vergadering nr. 58 (20/02/1937)*: p. 3, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

²⁷⁴ KBIN: ANPCB, "INPCB: Procès verbaux 1937-1938," *66ème séance (Comité de Direction): Procès-verbaal vergadering nr. 66 (16/10/1937)*: p. 5, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>; KBIN: ANPCB, "INPCB: Procès verbaux 1937-1938," *68ème séance (Comité de Direction): Procès-verbaal vergadering nr. 68 (02/12/1937)*: p. 3, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

'stations' gebouwd (een soort centra van waaruit het beheer van het park geregeld werd) en moest er ook in wetenschappelijke infrastructuur voorzien worden.²⁷⁵

Belangrijk is wel om op te merken dat het centrale beheerstation van het NAP werd opgericht in Rutshuru (zie *Kaart 2*), dat buiten de grenzen van het park ligt en waarvoor het Instituut toestemming kreeg van de Koloniale Administratie. Een van de twee andere voorstellen voor de locatie van het centraal station was om het te bouwen binnen de grenzen van het park, in het midden van het bosgebied aan de voet van vulkaan Mikeno en net ten zuiden van de Missie Tongres-Sainte-Marie (het grootste voordeel van deze locatie zou de snelle toegang tot de vulkanen van het NAP zijn).²⁷⁶ Rutshuru werd uiteindelijk gekozen, vooral omdat het zich het gemakkelijkst zou lenen als uitvalbasis voor wetenschappelijk onderzoek en omdat het centraler lag ten opzichte van de noordelijke sector van het park dan de andere voorstellen. Men besliste echter ook meteen dat er zowel in de noordelijke als in de zuidelijke sector 'secundaire posten' zouden worden opgericht, om het centraal station te ondersteunen.²⁷⁷ Het station van de noordelijke sector van het park, gelegen in Mutsora (zie *Kaart 3*), werd in tegenstelling tot het centraal station en het station van de zuidelijke sector (in Rumangabo) wel binnen de grenzen gebouwd en lag bovendien in bebost gebied.²⁷⁸ Daarnaast is het vermeldenswaardig dat er, op voorstel van Jean-Marie Derscheid, eind de jaren 1920 ook even plannen waren om nog heel wat meer faciliteiten te voorzien, zoals een wetenschappelijke bibliotheek en een natuurwetenschappelijk museum.²⁷⁹

Ten slotte moet ook vermeld worden dat er in één verslag van het Comité gesproken wordt over de verkoop van timmerhout door het Instituut aan een dokter in het park (om een staatslaboratorium in Rushuru te bouwen). Het Comité keurde die aanvraag in 1936 ook goed wat er op zou kunnen wijzen dat het Instituut zelf wel aan boskap deed en hout verkocht aan derden.²⁸⁰ Dit is opmerkelijk, zeker gezien de verschillende keren dat het Instituut de doorverkoop van hout door de lokale bevolking in het NAP aan derden buiten het park veroordeelde (cf. supra). Het is echter moeilijk om hier verdere conclusies uit te trekken gezien deze praktijk maar één keer vermeld wordt, al toont het op z'n minst wel iets aan over de dubbele houding van het Instituut als het aankomt op de bescherming van de bossen van het NAP. Bovendien is het duidelijk dat het personeel van het park meer mocht dan de lokale inwoners ervan: in 1938 bijvoorbeeld beslist het Comité dat de bewakers van het Instituut zelf wegen mogen maken met een machete doorheen de wouden van het park opdat ze ook dieper in het park aan controle en patrouillering zouden kunnen doen. Daarnaast zouden ze - als ze toch bezig zijn - volgens het Comité tegelijkertijd de mogelijkheid hebben om bepaalde planten of boomsoorten te

²⁷⁵ Van Schuylenbergh, "De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage," 2: 606; KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 13 (21/12/1935)*: p. 8.

²⁷⁶ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 6 (18/11/1930)*: p. 1-3.

²⁷⁷ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 6 (18/11/1930)*: p. 2; KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 7, annex 1 (09/01/1932)*: p. 3.

²⁷⁸ Op *Kaart 3* zie je dat Mutsora nog net binnen de grenzen van het NAP ligt en in een gebied waarvan het vegetatietype omschreven wordt als 'beboste savanne'. Verder: Van Schuylenbergh, "De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage," 2: 636.

²⁷⁹ Van Schuylenbergh, "De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage," 2: 616-17.

²⁸⁰ KBIN: ANPCB, "INPCB: Procès verbaux 1936," *53ème séance (Comité de Direction): Proces-verbaal vergadering nr. 53 (18/07/1936)*: p. 6-7, geraadpleegd op 28.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

‘oogsten’, al is het niet duidelijk of dit dan voor wetenschappelijke doeleinden is of voor eigen gebruik.²⁸¹

Naast de primaire voorzieningen die werden aangelegd in het NAP begon het park ook vanaf midden jaren 1930, zoals eerder gezegd, met de uitbouw van toeristische faciliteiten. Er werd desondanks lang geaarzeld om ook over te gaan tot de opzet van echte ‘toeristenkampen’. Wanneer de directeur van het ‘Office du Tourisme Réceptif au Congo Belge’ in 1937 bijvoorbeeld een voorstel doet om een kamp op te richten voor toeristen in het NAP, naar voorbeeld van het Krüger Nationaal Park in Zuid-Afrika, weigert het Comité dit voorstel. Het Comité had immers vertrouwen in de aanpak van Ernest Hubert, die de organisatie van het toerisme enkele maanden daarvoor in handen had gekregen (cf. supra).²⁸² Een andere toeristische organisatie, ‘Touring Club de Congo Belge’, deed datzelfde jaar een schenking om een ‘inheemse’ weg te verbeteren die naar vulkaan Nyamuragira leidt. Het Comité is echter niet opgezet met deze schenking: het bedrijf zou immers niet enkel de natuur aantasten door het aanleggen van die weg maar de schenking ook nog eens kunnen aanhalen om later claims te maken op het gebruik ervan of zich het recht toe te eigenen om winst te maken op toerisme in het park.²⁸³

Ondanks de pleidooien van het Instituut in 1933 en 1934 om het park open te zetten voor meer toeristen (wat ook gebeurde, cf. supra) zou het tot de tweede helft van de jaren 1940 duren tot wanneer er ook op grote schaal accommodaties werden gebouwd en het eerste echte toeristenkamp, een kamp in de Rwindi-vlakte (die populair was bij toeristen door de vele grote zoogdieren die er leven zoals leeuwen, olifanten, nijlpaarden...), werd opgericht.²⁸⁴

Enkele nuances dienen zich bovendien aan bij de boskap die het Instituut in de jaren 1930 uitvoerde. Allereerst kan gesteld worden dat een bepaald minimum aan wegen en infrastructuur vanzelfsprekend noodzakelijk is voor een goed beheer van een nationaal park. Het is moeilijk om zicht te krijgen op hoeveel bos er verloren ging bij de aanleg van wegen, beheerstations en onderzoeksinfrastructuur, al is het zeker dat sommige van deze voorzieningen in bebost gebied werden aangelegd (zoals het station van Mutsora en een heel aantal wegen). Ten tweede besliste het Instituut reeds in 1932, op vraag van botanist Emile De Wildeman, dat telkens wanneer er door het koloniaal bestuur aan boskap gedaan zou worden (bijvoorbeeld bij de aanleg van wegen, spoorwegen of andere grote werken) er een uitgebreid rapport over het verlies aan bos dient opgemaakt te worden door bevoegde experts.²⁸⁵ In de verdere verslagen wordt er echter niets vermeld over deze rapporten, die heel interessant zouden zijn voor het onderzoek dat in deze paper wordt gevoerd, en het is ook niet duidelijk of ze effectief steeds werden opgemaakt (laat staan ergens bewaard zijn). De rapporten tonen niet alleen aan dat er heel wat bos verloren ging bij de werkzaamheden van het Instituut maar ook dat het Instituut zich goed bewust was van deze boskap en op de hoogte wou blijven van de schaal van de ontbossing. Er zou kunnen gesteld worden dat het Instituut de boskap op deze manier probeerde te beperken, al is de vraag of dat ook echt lukte gezien het gebrek aan verdere vermelding van de rapporten.

²⁸¹ KBIN: ANPCB, “INPCB: Procès verbaux 1937-1938,” *69ème séance (Comité de Direction): Proces-verbaal vergadering nr. 69 (15/01/1938)*: p. 2, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

²⁸² KBIN: ANPCB, “INPCB: Procès verbaux 1937-1938,” *58ème séance (Comité de Direction): Proces-verbaal vergadering nr. 58 (20/02/1937)*: p. 8, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

²⁸³ KBIN: ANPCB, “INPCB: Procès verbaux 1937-1938,” *59ème séance (Comité de Direction): Proces-verbaal vergadering nr. 59 (17/04/1937)*: p. 8, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

²⁸⁴ Van Schuylenbergh en de Koeijer, *Virunga, archieven en collecties*, 129.

²⁸⁵ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941),” *Proces-verbaal vergadering nr. 3 (30/01/1932)*: p. 3.

Een laatste nuance is dat het Instituut niet de enige actor was die het recht had om infrastructuur te bouwen in of doorheen het NAP. Van Schuylenbergh stelt dat het INPBC dan wel het beheer van het park mocht uitvoeren, de Koloniale Administratie behield het eigendomsrecht op het gebied van het NAP en kon daardoor ook wegen aanleggen of bouwwerken uitvoeren op het gebied.²⁸⁶ Er zijn heel wat verslagen van het Comité en de Commissie waarin er gemeld wordt dat er een weg wordt aangelegd door de Administratie. Meestal wordt hier wel de instemming van het Instituut gevraagd, die de Administratie ook in bijna alle gevallen krijgt (soms met vermelding dat de 'algemene beginselen' van natuurbescherming niet uit het oog mogen worden verloren).²⁸⁷ Toch liet het Instituut meerdere keren haar afkeur blijken voor bepaalde projecten van de Administratie. In 1931 bijvoorbeeld voerde de Administratie grote grond- en waterbouwkundige werken uit in het midden van het NAP die "tot aanzienlijke vernietiging van de bossen hebben geleid". Het Instituut vindt het betreurenswaardig dat de Administratie hier geen overleg over pleegde met de beleidsmakers van het INPBC, terwijl die laatste zich op vraag van de Administratie wel zou inzetten om bijvoorbeeld de schade door grootwild op de plantages van de lokale bevolking aan de rand van het NAP te beperken (en dus wel rekening houdt met de eisen van de Administratie).²⁸⁸ Een ander voorbeeld is de afkeuring van een verzoek in 1939 van de Administratie om een autoweg aan te leggen ten westen van vulkaan Sabinyo (in het zuiden van het park). Het Comité keurde deze aanvraag af omdat deze weg door het "prachtige en ongerepte bamboewoud" van Rurindzargwe en Musule zou lopen.²⁸⁹

Het is moeilijk om een oordeel te vellen over de rol van het INPBC op het vlak van ontbossing in het NAP. Enerzijds lijkt het een heel reeks aan andere actoren te willen beperken in hun gebruik van de bossen van het park en hen consequent te berispen wanneer dat gebruik zonder toestemming verliep. Anderzijds lijkt het zichzelf, en de bewakers van het park, wel enige vrijheid te geven in het kappen van bomen in functie van de aanleg van infrastructuur, het verbeteren van de patrouillewegen in het park of zelfs enige mate van verkoop in hout te organiseren. Er kan met andere woorden zeker over enige hypocrisie in het beleid van het Instituut gesproken worden. Desondanks leek het Instituut de eigen boskap ook beperkt te willen houden, bijvoorbeeld door rapporten op te stellen die het verlies aan bos door het Instituut documenteren, weigerachtig te staan tegenover een te snelle groei aan accommodaties voor toeristen of door het centraal beheerstation buiten de grenzen van het park te vestigen. Bovendien kan ook niet elke vorm van infrastructuur toegewezen worden aan het Instituut en speelde ook de Koloniale Administratie een grote rol.

²⁸⁶ Van Schuylenbergh, "De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage," 2: 609-10.

²⁸⁷ Zie bijvoorbeeld: KBIN: ANPCB, "INPCB: Procès verbaux 1936," *56ème séance (Comité de Direction): Procès-verbaal vergadering nr. 56 (21/11/1936)*: p. 7, geraadpleegd op 28.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>; KBIN: ANPCB, "INPCB: Procès verbaux 1936," *57ème séance (Comité de Direction): Procès-verbaal vergadering nr. 57 (19/12/1936)*: p. 3, geraadpleegd op 28.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

²⁸⁸ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Procès-verbaal vergadering nr. 7 (09/01/1932)*: p. 5-6.

²⁸⁹ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Procès-verbaal vergadering nr. 81 (18/03/1939)*: p. 9; KBIN: ANPCB, "INPCB: Procès verbal 1939 à 1941," *83ème séance (Comité de Direction): Procès-verbaal vergadering nr. 83 (20/05/1939)*: p. 3, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

Niet-antropogene (f)actoren van ontbossing

Tot slot kan er ook nog kort iets gezegd worden over de ontbossing in het park in de jaren 1930 die niet door menselijke actoren werd veroorzaakt en over menselijke ontbossing die werd uitgevoerd ten gevolge van niet-antropogene factoren. Hierbij kan in de eerste plaats gedacht worden aan de vulkaanuitbarstingen die het park (en bij uitbreiding de bevolking van de hele regio) in deze periode meemaakte, niet verwonderlijk gezien het grote aantal vulkanen dat zich binnen het park bevindt. Zeker de vulkanen de Nyiragongo (dichtbij de stad Goma) en de Nyamuragira waren doorheen de geschiedenis van het park, en zijn tot op vandaag,²⁹⁰ heel actieve vulkanen.²⁹¹

Eerder werd al vermeld hoe een voorstel van het CNKi in 1933, om bepaalde gebieden van het NAP open te zetten voor exploitatie, geweigerd werd door het Comité omdat de bossen in deze gebieden de laatste belangrijke restanten zouden zijn van het oude oerbos dat in deze regio lag “voor de recente vulkaanuitbarstingen en de ontbossing door de inheemse bevolking”.²⁹² Het is niet duidelijk of het hier over vulkaanuitbarstingen in de jaren 1920 of 1930 gaat of over eerdere uitbarstingen (er waren immers reeds enkele grote uitbarstingen in 1904, 1907 en 1913) maar het toont in elk geval aan welke schade deze vulkanen aan de bossen van het park kunnen toebrengen.²⁹³ Meer duidelijkheid is er over de vulkaanuitbarsting van de Nyamuragira in januari 1938, die wel met zekerheid plaats heeft gevonden in het NAP tijdens deze periode. De schade van deze uitbarsting lijkt relatief beperkt geweest te zijn, er wordt in elk geval niets over vermeld in de verslagen van het Comité, noch in deze van de Commissie, behalve dat er een wetenschappelijke missie wordt opgezet om de uitbarsting te bestuderen.²⁹⁴ Volgens Van Schuylenbergh zou deze uitbarsting echter wel een belangrijke verkeersweg hebben afgesneden die bovendien in een gebied lag met veel beschermde natuur (aan de voet van de Nyamuragira).²⁹⁵ Indien dit klopt, had de uitbarsting van 1938 dus waarschijnlijk ook gevolgen voor de bossen die rond deze weg liggen.

In vergelijking met de jaren 1940 en de jaren 1950 lijkt de schade door vulkaanuitbarstingen in deze periode wel mee te vallen: vanaf eind de jaren 1940 volgden de uitbarstingen in de regio elkaar immers snel op met respectievelijk grote uitbarstingen in maart 1948, november 1951, februari 1954, augustus

²⁹⁰ In mei 2021, tijdens het schrijven van deze masterproef, vielen er tientallen doden en werden duizenden mensen op slag dakloos in Oost-Congo door een uitbarsting van vulkaan Nyiragongo. De vulkaan die reeds in de periode van Belgisch Congo een bedreiging vormde voor de mensen, dieren en natuur in de regio blijft dus tot op vandaag een acuut gevaar. (Maarten Rabaey, “Na vulkaanuitbarsting nu ook angst voor giftige gasbellen: tienduizenden op de vlucht in Goma,” *De Morgen*, 28.05.2021, geraadpleegd 31/12/2021, <https://www.demorgen.be>.) Bovendien was men bij deze meest recente uitbarsting ook bang voor een ander fenomeen dat reeds eerder voorkwam in Sub-Sahara-Afrika: het ontstaan van giftige gasbellen uit het Kivumeer ten gevolge van de vulkaanuitbarsting, iets wat doet denken aan de natuurramp in 1986 waarbij in de zogenaamde ‘Stikvallei’ bij het Nyosmeer in Kameroen plots duizenden mensen en dieren overleden door het op grote schaal vrijkomen van giftige gassen uit het Nyosmeer (voor meer hierover, zie: Frank Westerman, *Stikvallei* (Amsterdam: Querido Fosfor, 2020)).

²⁹¹ Van Schuylenbergh en de Koeijer, *Virunga, archieven en collecties*, 19.

²⁹² KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941),” *Proces-verbaal vergadering nr. 22 (30/09/1933)*: p. 4-5.

²⁹³ Van Schuylenbergh, “De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage,” 2: 563, 608, 756.

²⁹⁴ KBIN: ANPCB, “INPCB: Procès verbaux 1937-1938,” *70ème séance (Comité de Direction): Proces-verbaal vergadering nr. 70 (12/02/1938)*: p. 2, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

²⁹⁵ Van Schuylenbergh, “De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage,” 2: 725-26.

1957 en augustus 1958.²⁹⁶ Zeker bij de uitbarstingen van 1954 en 1958 zou er veel schade zijn geweest, ook aan de vegetatie van het park.²⁹⁷

Een andere natuurlijke factor die tot ontbossing heeft geleid in deze periode, meer indirect dan bij de vulkaanuitbarstingen, zijn de epizoötiën en epidemieën die de ronde deden in het park tijdens de jaren 1930. Zo wordt er in 1937, op voorstel van vicepresident Jérôme Rodhain, door het Comité besloten om een hele route in het park (die naar Katwe in Oeganda leidt) te ontbossen zodat de tsetseevliegen zich er niet meer kunnen verzamelen. Het Comité stelt dit plan vervolgens voor aan de Minister van Koloniën en hoopt op die manier de slaapziekte, die op dat moment hevig woedt onder de lokale bevolking van het park, tegen te gaan.²⁹⁸

Later in 1937 stelt de Koloniale Administratie voor om rond, en op termijn ook in, het NAP planten te kappen die als gastheer dienen voor de lygus (een soort wants) die de koffiebomen in de regio aantast (één van de belangrijkste gewassen in Kivu, cf. supra). Het Comité stond echter niet te springen voor dit voorstel, zeker omdat het inging tegen de ‘beginzelen van het park’, maar stelt dat het wel een expert wil raadplegen voor er een beslissing genomen wordt.²⁹⁹ Interessant in dit opzicht is het eerder gegeven voorbeeld van landbouwkundig ingenieur Jean Ghesquière die door het Instituut beboet werd nadat hij zonder toestemming enkele planten in het NAP had gekapt. Wanneer Ghesquière om toelichting bij zijn daden gevraagd werd, stelt hij dat hij deze planten kapte om de lyguswants tegen te houden en raadt hij het Instituut aan om op grote schaal hetzelfde te doen. Het Comité is echter van mening dat dit niet nodig is aangezien de lyguswantsen zich volgens hen gewoon zouden aanpassen aan andere planten en men dan uiteindelijk alles zou moeten weggakken. In dit geval ging het Instituut dus niet over tot het kappen van deze planten en werd Ghesquière alsnog beboet.³⁰⁰

Ten slotte kan er ook nog heel wat gezegd worden over bosbranden als zowel natuurlijke, als ook vaak menselijke factor van ontbossing. Omdat de discussies over de ‘feux de brousse’ enorm uitgebreid waren en interessante inzichten verschaffen over hoe de wetenschappers van het Instituut dachten over dit fenomeen, bosbescherming in het algemeen en de land- en bosbouwtradities van de lokale bevolking wordt deze kwestie apart behandeld in het volgende hoofdstuk.

²⁹⁶ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 38 (26/06/1948)*: p. 4-6; KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 45 (15/12/1951)*: p. 5; KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 50 (19/06/1954)*: p. 6-7; KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 57 (21/12/1957)*: p. 11; KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 59 (20/12/1958)*: p. 7; Van Schuylenbergh en de Koeijer, *Virunga, archieven en collecties*, 19.

²⁹⁷ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 50 (19/06/1954)*: p. 6-7; KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 59 (20/12/1958)*: p. 7.

²⁹⁸ KBIN: ANPCB, “INPCB: Procès verbaux 1937-1938,” *61ème séance (Comité de Direction): Proces-verbaal vergadering nr. 61 (15/05/1937)*: p. 3, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

²⁹⁹ KBIN: ANPCB, “INPCB: Procès verbaux 1937-1938,” *63ème séance (Comité de Direction): Proces-verbaal vergadering nr. 63 (17/07/1937)*: p. 8, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

³⁰⁰ KBIN: ANPCB, “INPCB: Procès verbaux 1937-1938,” *68ème séance (Comité de Direction): Proces-verbaal vergadering nr. 68 (02/12/1937)*: p. 3, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

In elk geval tonen bovenstaande analyses van de ontbossing in het NAP tijdens de jaren 1930 aan dat het probleem van de boskap niet herleid kan worden tot één actor. Zowel de lokale bevolking, de Koloniale Administratie, commerciële actoren, missiepaters, wetenschappers en het Instituut zelf deden aan boskap en er kan ook gesproken worden over (een beperkte mate aan) bosverlies door natuurlijke factoren zoals vulkanen, bosbranden en indirect ook door epidemische ziekten. Of de boskap in het park als 'legaal' of 'illegaal' werd gezien, hing af van de leden in beide vergaderingen van het INPBC. Dat het Instituut zichzelf meer rechten toekende op het vlak van boskap, om redenen die voor andere actoren (niet op z'n minst de lokale bevolking van het park) strikt verboden waren, doet vragen rijzen over welk 'algemeen belang' het Instituut wel niet diende. Ook leidde het beleid van het Instituut met betrekking tot de rechten van de lokale bevolking niet alleen tot tegenovergestelde effecten (zoals de doorverkoop van hout uit het NAP aan volkeren die geen recht hadden op boskap in het park) maar ook tot vormen van verzet, zij het in deze periode voornamelijk via 'hidden transcript'. Daarentegen kan er wel met zekerheid gezegd worden dat leden van het Instituut over het algemeen veel waarde hechtten aan het tegengaan van ontbossing en de bescherming van de bossen van het NAP. Zo blijkt ook uit het discours dat gevoerd werd in enkele belangrijke speeches door de voornaamste vertegenwoordigers van het Instituut. Ook de pogingen om de eigen boskap te limiteren, kunnen binnen dit beleidskader geïnterpreteerd worden.

4.1.3. Bosbranden: een wetenschappelijk dilemma

Er zijn weinig kwesties die in de jaren 1930 tot meer interne discussies, debatten en onenigheid hebben geleid tussen de wetenschappers van het Instituut dan de kwestie van de (antropogene) bosbranden. Waar sommige wetenschappers vreesden dat de bosbranden in het park de vegetatie beschadigen en de diversiteit aan flora bedreigen, waren anderen vooral bang voor de effecten van een verbod op bosbranden voor het grootwild in het park. Nog andere wetenschappers en beleidsmakers ontkenden dan weer de link tussen bosbranden en grootwild of zochten een tussenoplossing in het toelaten van gecontroleerde branden. Omdat de leden van het Comité en de Commissie het over andere onderwerpen meestal eens zijn met elkaar valt de verdeeldheid over dit thema des te meer op. Bovendien vertellen de debatten en beleidskeuzes ook iets over hoe men naar de gebruiken en de kennis van de lokale bevolking van de regio keek en is het interessant om te zien hoe de Koloniale Administratie ook over de kwestie van de bosbranden verschilt in beleidskeuzes van het Instituut (en hoe dit – opnieuw- tot spanningen leidt tussen de twee actoren).

Om een goed inzicht te geven in waarom de kwestie van de bosbranden tot zoveel controverses leidde in de jaren 1930 (en in mindere mate ook nog daarna) volgt er eerst een inleiding over de verschillende soorten bosbranden en in welke mate deze voorkwamen. Vervolgens wordt ingegaan op de wetenschappelijke debatten die rond de kwestie werden gevoerd. In die bespreking wordt ook de nodige aandacht beschouwd aan de afwezigheid van lokale kennis en expertise in de debatten van het Instituut en de risico's die inter-imperiale samenwerking en uitwisseling van informatie inhouden. Ten slotte wordt er gekeken naar welke beleidskeuzes er uiteindelijk gemaakt werden door het Instituut en hoe deze contrasteerden met het beleid van de Administratie.

a) Het 'probleem'

Volgens de verslagen van het Comité en de Commissie zijn naast boskap de bosbranden of 'feux de brousse' de grootste factor van bosverlies in het NAP. Die bosbranden kunnen zowel door mensen veroorzaakt worden, 'antropogene branden' (bijvoorbeeld als landbouwtechniek om de grond vruchtbaarder te maken maar ook accidentele branden), als door natuurlijke factoren (bijvoorbeeld door blikseminslagen of extreme droogte), de 'natuurbranden'. Beide soorten branden kwamen voor in het NAP tijdens de jaren 1930 (en erna). Toch zijn het vooral die eerste branden die het voorwerp van discussie waren tijdens de vergaderingen van het Instituut. Jaarlijks werden er in het park immers branden aangestoken door de lokale bevolking, in de eerste plaats als 'traditionele' veeteelttechniek.

Door de verbranding van struikgewas in steppe- en savannegebied tijdens het droge seizoen van het jaar zorgt de lokale bevolking er immers voor dat het oude en droge gras vervangen wordt door nieuw, groen gras. De bodem wordt namelijk vruchtbaarder, onder andere doordat de voedingsstoffen uit het verbrande gras en struikgewas weer vrijkomen in de grond. Die nieuwe grassen zijn dan weer voordelig voor het vee van de lokale bevolking als hernieuwde bron van voeding.³⁰¹ Verder zouden deze branden, paradoxaal genoeg, ook de bebossing van het steppe- en savannegebied bevorderen. Deze gebieden, waar in normale omstandigheden weinig bebossing voorkomt, krijgen door de jaarlijkse branden te maken met het ontstaan van 'boseilanden'.³⁰² Het is niet helemaal duidelijk waardoor die bouseilanden ontstaan maar dit zou opnieuw te maken kunnen hebben met de grond die vruchtbaarder wordt. Deze bouseilanden worden dan weer door de lokale bevolking gebruikt als plaats om zich te vestigen. Een laatste reden voor de traditie van bosbranden in deze gebieden zou ook nog eens de bestrijding van bepaalde (vee)ziekten zijn. Zo stelt historicus Gregory H. Maddox dat de struikgewassen in deze gebieden vaak ziektedragende insecten huisvesten, denk bijvoorbeeld aan de runderteek (die tot op vandaag een probleem vormt voor veel veehouders wereldwijd).³⁰³

In welke mate en op welke schaal deze bosbranden in het NAP voorkwamen, is moeilijker te achterhalen. Joseph Nzabandora stelt in zijn doctoraat dat deze branden jaarlijks voorkwamen in de steppe- en savannegebieden van het NAP maar dat bepaalde jaren er bovendien staken. Zo verwoestten in 1939 vier grote branden het hele steppe- en savannegebied tussen het Edwardmeer en Mutsora, ook wel de Hoge Laagvlakte van de Semliki genoemd. Daarbij kwamen de branden tot in de buurt van het Mutsora-station van waaruit de noordelijke sector van het NAP werd beheerd. In datzelfde jaar werden ook honderden hectaren struikgewas verwoest in de Rutshuru-Rwindivlakte ten zuiden van het Edwardmeer (voor beide gebieden: zie *Kaart 4*). In 1940 ontstonden er volgens Nzabandora opnieuw 'talrijke' branden in de Hoge Laagvlakte van de Semliki, dat bovendien een meer bebost gebied vormt dan de Rutshuru-Rwindivlakte. Het lijkt er met andere woorden op dat deze door de mens veroorzaakte bosbranden zich jaarlijks voordeden in het droge seizoen, in sommige jaren meer dan andere, en vooral plaatsvonden in de steppe- en savannegebieden van het park.³⁰⁴

³⁰¹ Ross, *Ecology and power*, 272.

³⁰² James Fairhead en Melissa Leach, "False forest history, complicit social analysis: rethinking some West African environmental narratives," *World Development* 23, nr. 6 (1995): 1026.

³⁰³ Gregory H. Maddox, "Africa and environmental history," in *A companion to African history*, eds. William H. Worger, Charles Ambler en Nwando Achebe (Hoboken, NJ: Wiley Blackwell, 2019): 298-99; H. R. Blanford en E. P. Stebbing, "Commission set up to study deforestation and erosion in tropical countries under the auspices of the Royal African Society: part II," *Journal of the Royal African Society* 42, nr. 166 (1943): 26.

³⁰⁴ Nzabandora, "Histoire de conserver," 1: 165-66.

Dat er in de vergaderingen van het Instituut doorheen de jaren 1930 (en later) voortdurend gediscussieerd wordt over de kwestie toont aan hoe de bosbranden als een groot probleem voor de natuurbescherming gezien werden en dat er tegelijk ook weinig eensgezindheid was over de oorzaken en effecten van en de oplossingen voor de bosbranden. Bovendien zegt het feit dat er steeds gesproken wordt over ‘het probleem’ van de bosbranden ook al veel over de uitgangspositie van het Instituut: bosbranden zijn a priori een bedreiging voor de beschermingsmissie van het INPBC.³⁰⁵ Zo verwijst Van Straelen in zijn speech bij de oprichting van het INPBC in 1934 naar het fenomeen met de woorden: “*Je touche ici à un problème justement qualifié de brûlant, la question des feux de brousse...*”.³⁰⁶

De framing van de bosbranden als een probleem is echter niet onschuldig. Zo stellen enkele sociale historici (Lis, Soly en De Swaan) dat de problematisering van een bepaald fenomeen in de samenleving al als een eerste politieke interventie kan gezien worden, nog voor er beleidskeuzes gemaakt worden, en dit dus geen neutraal gegeven is.³⁰⁷ Deze bevinding lijkt ook voor de bosbranden in het NAP te gelden. De bosbranden in de regio vonden immers al eeuwen voor de oprichting van het nationaal park plaats. Het is maar omdat de Europese wetenschappers en de Koloniale Administratie de bosbranden gaan zien als een probleem dat het ook echt als een uitdaging gezien werd voor het parkbestuur, terwijl (een groot deel van) de lokale bevolking deze bosbranden waarschijnlijk niet als een probleem ervoer.

Een van de belangrijkste redenen waarom het Instituut de bosbranden problematiseerde was dan ook de overtuiging dat de bosbranden een relatief recent gegeven waren. Dat de bevolking in Oost-Congo bosbranden gebruikte als traditionele veeteeltmethode werd pas in 1889 bekend in wetenschappelijke en koloniale kringen na een expeditie van Edouard Dupont. Dupont stelde echter dat de lokale bevolking deze traditie niet heeft uitgevonden, en dat ook de “meer ontwikkelde naties” van de methode gebruik maken, maar dat ‘de Europeanen’ meer pragmatisch te werk zouden gaan en aan rationeel beheer doen terwijl ‘de Afrikanen’ de methode vooral ondoordacht en inconsequent toepassen.³⁰⁸ Toch zien de beleidsmakers van het NAP de bosbranden als een ‘nieuw’ probleem stelt Corey Ross. In de meeste wetenschappelijke en koloniale netwerken van dat moment was er immers een consensus dat de landschappen in de Afrikaanse kolonies nog veel meer ‘onaangeraakt’ waren dan deze van Europa, net zoals eerder ook W. Adams dit al zei (cf. supra), waardoor de agency van de lokale bevolking steevast werd geminimaliseerd.³⁰⁹ Ook milieuhistoricus William Cronon wijst op het problematische karakter van dergelijk discours: het is ironisch dat Europeanen en Amerikanen de natuur zoals ze die aantreffen in tropische gebieden steeds willen beschermen tegen de plaatselijke

³⁰⁵ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 13 (21/12/1935)*: p. 10; KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 15 (12/12/1936)*: p. 11; KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941),” *Proces-verbaal vergadering nr. 44 (19/10/1935)*: p. 5.

³⁰⁶ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 12 (08/03/1935)*: p. 26 (17).

³⁰⁷ Catharina Lis, Hugo Soly en Dirk Van Damme, *Op vrije voeten? Sociale politiek in West-Europa (1450-1914)* (Leuven: Kritak uitgeverij en verspreidingscentrum, 1985), 12-3.

³⁰⁸ Van Schuylenbergh, “De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage,” 2: 702.

³⁰⁹ Ross, *Ecology and power*, 272.

volkeren, terwijl het net die volkeren zijn die al eeuwen of zelfs millennia lang het uitzicht van die natuurgebieden mee beïnvloeden.³¹⁰

Sociaal antropologen Fairhead en Leach analyseerden het koloniaal discours rond bosbranden in Sub-Sahara-Afrika in hun artikel "False forest history, complicit social analysis" (1995). Wetenschappers en beleidsmakers zagen volgens hen bijvoorbeeld de 'boseilanden' die in de savanne bestonden als restanten van een oorspronkelijk veel meer uitgebreide, vochtige en dichte bosbedekking. De lokale bevolking heeft er, met hun landbouw- en veeteelttradities, echter voor gezorgd dat die bosbedekking verdween en vervangen werd door savanne. Enkel de bossen rond hun eigen nederzettingen zouden ze hebben laten staan. Deze theorie werd ondersteund door het argument dat het toenmalige klimaat in de regio, zonder menselijke ingrepen, er vanzelf voor zou moeten zorgen dat er bossen ontstaan in deze gebieden. Fairhead en Leach tonen in hun artikel vervolgens aan, aan de hand van geschreven bronnen uit de 18de en 19de eeuw, dat er in de eeuwen voorheen helemaal geen grote bossen lagen in de regio. Integendeel: militaire documenten en reisverslagen uit die periode beschrijven niet alleen een droge savanne maar ook de bijna complete afwezigheid van bomen. Een belangrijke nuance hier is echter wel dat het onderzoek van Fairhead en Leach zich vooral toelegt op West-Afrika en vanzelfsprekend niet zomaar als waarheid kan aangenomen worden voor de situatie in Oost-Congo. Toch zegt het iets over de gangbare ideeën in de koloniale en wetenschappelijke kringen aan het begin van de 20ste eeuw.³¹¹ Het doet bovendien ook denken aan het eerder vermelde onderzoek van Diana Davis over de bossen in Noord-Afrika (cf. supra): observaties en kennis worden verdraaid en geïnstrumentaliseerd in een discours dat vooral de kolonisten zelf uitkwam.

Ten slotte dient er vermeld te worden dat, ondanks het beleid van het Instituut waarbij de bosbranden lange tijd verboden werden, niet alle wetenschappers in de Commissie en het Comité de bosbranden in eenzelfde mate problematiseerden. Zo zien we in veel vergaderingen min of meer een tweespalt tussen enerzijds botanici, die de bosbranden helemaal willen verbieden, en anderzijds zoölogen, die de bosbranden juist als een noodzakelijk fenomeen zien. Omdat deze debatten uitgebreid aan bod kwamen in de vergaderingen van het Instituut is het interessant om even dieper in te gaan op de argumenten die deze wetenschappers gebruikten en de evoluties die zich voordoen doorheen de discussies. Niet op z'n minst om aan te tonen dat ook binnen het Instituut niet iedereen steeds op dezelfde lijn stond.

b) De wetenschappelijke debatten

De kwestie van de bosbranden in het NAP werd voor het eerst op de agenda van de Administratieve Commissie geplaatst in 1932. Doorheen de rest van de jaren 1930 zou het de vergaderingen van het Instituut blijven domineren. Heel wat actoren, van wetenschappers en beleidsmakers tot 'deskundigen' uit andere Europese kolonies en de Koloniale Administratie, hebben er hun (verschillende) mening over en weerhouden zich er niet van om deze te delen met het Comité of de Commissie. Bijgevolg blijft de kwestie een bron van twijfel en discussie, ondanks dat de bosbranden reeds vanaf 1929 onderdrukt en vanaf eind 1935 verboden werden in het park (cf. supra).

³¹⁰ William Cronon, "The trouble with wilderness; or, getting back to the wrong nature," in *Uncommon ground: rethinking the human place in nature*, eds. William Cronon (New York: W. W. Norton & Co., 1995), 79.

³¹¹ Fairhead en Leach, "False forest history," 1024-26.

Botanici vs. zoölogen

De duidelijkste breuklijn doorheen de debatten van de Commissie en het Comité is deze tussen enerzijds de botanici en anderzijds de zoölogen die deelnemen aan de vergaderingen.³¹² Zo stelt Emile De Wildeman (botanist, gespecialiseerd in de Congolese flora en toenmalig directeur van de Nationale Plantentuin van België) in 1932 dat de bosbranden “*sont de façon générale au Congo Belge l'agent le plus important des destructions de végétation, non seulement par leur action directe sur la flore, mais aussi en modifiant la nature du sol et en favorisant peut-être la 'latérisation'*.”³¹³ Volgens hem vormen de bosbranden dus niet enkel een direct gevaar voor de flora in het park maar ook voor de bodem door bodemerosie en laterisatie (waarbij er een verzuring van de bodem optreedt, herkenbaar aan de rode kleur die de bodem dan krijgt). Hij krijgt echter wel meteen kritiek op die laatste bewering door geoloog Alfred Schoep die stelt dat laterisatie niet veroorzaakt wordt door bosbranden. Jean-Marie Derscheid (zoöloog) daarentegen stelt in diezelfde vergadering juist dat de ‘periodieke’ bosbranden normaal en zelfs noodzakelijk zijn. De bosbranden komen volgens hem elk droog seizoen voor en verjongen de kruidachtige vegetatie, wat de hoefdieren van het park (herbivoren zoals antilopen) te goede komt, en voorkomen de ontwikkeling van dicht en oninteressant struikgewas. In plaats van de bosbranden te verbieden, stelt hij voor om ze te onderzoeken via experimenten waarbij de flora en fauna gedurende vijf jaar lang worden geobserveerd.³¹⁴

De bijna volledig tegenovergestelde posities die De Wildeman en Derscheid hier innemen, zeggen veel over de ontbrekende consensus binnen het Instituut en over hoe ver de botanisten en zoölogen van elkaar staan in dit debat. Over het algemeen benadrukken de botanisten het belang van de zeldzame soorten flora in het park waarvoor de branden een bedreiging vormen. Om de diversiteit aan planten en bomen in het park te beschermen moet er een totaal verbod op bosbranden komen volgens hen. Sommige botanisten, zoals Jean-Henri Humbert, gaan zelfs verder. Volgens Humbert moeten de branden niet alleen volledig onderdrukt worden in de nationale parken maar moeten er volgens hem ook brandgangen worden aangelegd om de nog niet aangetaste, zeldzame planten te beschermen voor de branden die toch nog (illegaal) worden aangestoken of voor natuurbranden. Ook Raymond Bouillenne, botanist aan de ULiège, steunt het idee van Humbert om brandgangen aan te leggen in de nationale parken.³¹⁵ Opvallend is dat Humbert, net als zoöloog Derscheid, zich wel kan vinden in het voorstel om de bosbranden verder te onderzoeken om de evolutie van de vegetatie in de gebieden waar de bosbranden onderdrukt worden te kunnen waarnemen en analyseren.³¹⁶ Dat er meer onderzoek moet gebeuren naar het fenomeen lijkt dan ook het enige punt waarop beide kampen elkaar kunnen vinden.

³¹² Voor het opzoeken en bepalen welke wetenschappelijke expertise de leden van het Comité en de Commissie hebben in functie van onderstaand betoog, werd er gebruik gemaakt van het ‘*Biografisch woordenboek van de Belgen overzee*’, aangeboden door de Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen (KAOW): http://www.kaowarsom.be/nl/biografisch_woordenboek_belgen_overzee.

³¹³ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 8 (08/10/1932)*: p. 10.

³¹⁴ Ibid.

³¹⁵ Bij de aanleg van een brandgang worden er bomen gekapt of wordt de vegetatie in een bepaalde strook verwijderd om een mogelijke brand te vertragen of tegen te houden.

³¹⁶ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 15 (12/12/1936)*: p. 11.

Onder de zoölogen van het Instituut vinden we nog Leon Lippens. Lippens ziet het probleem net als Derscheid niet in de bosbranden zelf maar in de onderdrukking ervan. Volgens Lippens vormt de onderdrukking van de bosbranden immers in de eerste plaats een gevaar voor het natuurlijk evenwicht in het NAP.³¹⁷ Zoöloog Paul Brien stelt zich dan weer minder uitgesproken op dan Derscheid en Lippens en legt vooral de nadruk op het belang van het onderzoek en de snelle vooruitgang ervan.³¹⁸ Volgens Frans Cornelis van Heurn, die als Nederlands zoöloog actief was in Java (een deel van het huidige Indonesië), zouden de branden niet eens nadelig zijn voor de flora van het park. Hoewel hij niet ontkent dat bosbranden voor bepaalde planten en bomen een bedreiging vormen, stelt hij dat branden in Java ervoor zorgden dat enkele soorten, zoals orchideeën, zich zelfs beter voortplanten na een periode van bosbranden.³¹⁹

Ten slotte is vooral de positie die Van Straelen opneemt opvallend. Waar Van Straelen het aanvankelijk eens was met de zoölogen dat het gevaarlijk is om in te grijpen in de kwestie van de bosbranden aangezien het natuurlijk evenwicht in de regio hierdoor verstoord kan worden, lijkt hij vanaf het midden van de jaren 1930 het gebrek aan consensus in de vergaderingen te belichamen. Zo roept ook hij steeds op tot nieuw onderzoek, benadrukt hij de tweespalt in het debat en verdedigt hij het beleid van het Instituut (met andere woorden het verbod op bosbranden dat op dat moment geldt in de nationale parken) door te stellen dat hij tegen elke vorm van antropogene inmenging is. Hij sluit zich daarentegen wel weer aan bij de stelling van Van Heurn dat niet alle planten afzien van de bosbranden. Volgens Van Straelen zijn er immers ook heel wat planten die georganiseerd zijn om vuur te weren, bijvoorbeeld via wortelstokken en andere ondergrondse organen, waardoor deze zich juist beter gaan voortplanten bij bosbranden.³²⁰

Interessant voor de visie van het Instituut op de bossen van het NAP is bovendien het onderscheid dat tijdens deze discussies wordt gemaakt tussen 'primaire' en 'secundaire' vegetatie. Zo komt er in 1933 bijvoorbeeld kritiek van botanisten Bouillenne en Robyns op een verslag van de Administratie over de bosbranden in Belgisch Congo. Volgens de twee botanisten mag er niet te veel waarde aan het verslag toegekend worden aangezien er geen onderscheid in wordt gemaakt tussen de verschillende soorten vegetatie die het park kent. Zo beslist het Comité om de Administratie aan te raden een officiële ingenieur-bosbouwer aan te stellen die een onderscheid kan maken tussen enerzijds het 'forêt véritable et primitive' (de oorspronkelijke bossen of het zogenaamde 'oerwoud') en anderzijds de 'brousse secondaire' (het struikgewas, weidegronden en de minder interessante bossen). Waar de eerste categorie aan vegetatie als enorm waardevol wordt beschouwd voor wetenschappelijk onderzoek, stelt het Comité dat de secundaire vegetatie echter geen enkele wetenschappelijk waarde inhoudt.³²¹ Bovendien gebruikte het Instituut dit verschil eerder al in 1933 om, na een periode van

³¹⁷ KBIN: ANPCB, "INPCB: Procès verbaux 1936," 53ème séance (Comité de Direction): *Proces-verbaal vergadering nr. 53 (18/07/1936)*: p. 2, geraadpleegd op 28.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

³¹⁸ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 18 (09/07/1938)*: p. 2-3.

³¹⁹ *Ibid.*, 2.

³²⁰ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 8 (08/10/1932)*: p. 10; KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 10 (21/04/1934)*: p. 2-3; KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 13 (21/12/1935)*: p. 10; KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 18 (09/07/1938)*: p. 3.

³²¹ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 24 (28/10/1933)*: p. 2.

financiële problemen, te beslissen welke gebieden van het NAP het Instituut kan opgeven om op de uitgaven te besparen. Ook hier koos het Instituut om de gebieden met primaire vegetatie wel te beschermen en voornamelijk gebieden met secundaire vegetatie op te geven.³²²

Daarnaast moet ook de strikte tweedeling tussen botanisten en zoölogen in deze debatten genuanceerd worden. Hoewel de lijnen van het debat bijna volstrekt gescheiden langs deze twee wetenschappelijke kampen liepen, kwam het wel tot een hevige discussie tussen botanisten Humbert en Robyns waarbij Humbert het onderzoek dat werd uitgevoerd naar de bosbranden door Robyns bekritiseerde. Volgens Humbert minimaliseert Robyns namelijk de effecten van de bosbranden op de vegetatie van het park, hanteert hij een andere (bredere) definitie van de termen 'bos' en 'savanne' dan Humbert zelf en negeert hij bovendien de rol die het klimaat speelt bij de vorming van savanne en bossen in de regio (naast een hele reeks van andere wetenschappelijke kritieken op het onderzoek van Robyns).³²³ Interessant, in het opzicht van het onderzoek van Fairhead en Leach (cf. supra), is bovendien dat Humbert verder in zijn verslag ook insinueert dat de regio van het NAP vroeger een veel meer bebost gebied was, voor de "*l'intrusion d'hommes appartenant à des races qui pratiquent l'élevage et l'agriculture extensifs.*"³²⁴

Het grootste probleem van de bovengenoemde wetenschappers in de discussies over de bosbranden in het NAP lijkt te zijn dat ze andere belangen verdedigen. Waar de botanisten vooral vrezen voor het verdwijnen van zeldzame soorten planten en bomen die ze willen onderzoeken, zijn de zoölogen vooral bezorgd over de toestand van de hoefdieren (en meer in het algemeen het grootwild) in het park die belang hebben bij de vernieuwing van de grassen door bosbranden in de steppes en savannes van het NAP. Hierdoor verlopen de discussies niet alleen moeizaam, beide kampen halen steeds dezelfde argumenten aan in plaats van echt in te gaan op elkaars argumenten (op enkele uitzonderingen na), maar blijft een definitieve consensus over de kwestie ook lang uit.

De afname van het grootwild in het park

In de tweede helft van de jaren 1930 komt er een tweede discussie op gang die te maken heeft met de bosbranden: de vraag of het grootwild, waaronder in de eerste plaats de hoefdieren, in het park afneemt of niet. Met andere woorden: zijn de voorspellingen van de zoölogen met betrekking tot het onderdrukken van de bosbranden in het park uitgekomen of is de afname van het grootwild (ten gevolge van een veranderingen in de vegetatie van het park) slechts een illusie? De eerste vermelding van een mogelijke afname zien we in 1934. Nadat de Administratie de bosbranden eind 1933 verbodde over heel Belgisch Congo (een besluit dat echter niet gold voor het Nationaal Albert Park) stelt Van Straelen dat hij met veel interesse uitkijkt naar de gevolgen van dit beleid. Ook benadrukt hij dat, hoewel bosbranden op dit moment nog niet verboden waren in het NAP, de onderdrukking van bosbranden sinds 1929 echter wel al heeft geleid tot een langzame vervanging van de 'kruidrijke vegetatie' in het park door 'doornig struikgewas'. Het volgens Van Straelen "ongelukkige" gevolg hiervan is dat het wild, dat nu geen voedsel meer vindt, uit het park wegtrekt waarbij hij de antilopen van het Bwito-district in de Rutshuru-Rwindivlakte als voorbeeld geeft. Meteen wordt zijn stelling

³²² KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 19 (06/05/1933)*: p. 2.

³²³ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 19 (10/12/1938)*: p. 10-13.

³²⁴ *Ibid.*, 13.

echter al in twijfel getrokken door Jérôme Rodhain (zelf een specialist in de tropische geneeskunde), met het argument dat het sterk zou zijn dat er zich in een periode van enkele jaren tijd zulke grote veranderingen voordoen als Van Straelen beweert.³²⁵

Wanneer in 1935 de bosbranden in het park verboden worden (cf. infra), wordt dit in de eerste plaats vanuit een botanisch standpunt beslist (vooral om de bodem te beschermen). Niet iedereen in het Comité was het eens met het besluit maar aangezien er nog geen onderzoek verricht zou zijn in Belgisch Congo of de aangrenzende kolonies naar de impact van de bosbranden op het grootwild lijken die argumenten minder door te wegen. Wel wordt er beslist dat indien na enkele jaren observatie zou blijken dat bepaalde herbivoren in het park bedreigd worden door de achteruitgang van de weidegronden (ten gevolge van dit verbod op bosbranden) er uitzonderingsmaatregelen zouden komen om het grootwild te beschermen.³²⁶ Nog datzelfde jaar echter vraagt het Ministerie van Koloniën het Instituut al om een onderzoek te beginnen naar de effecten van de onderdrukking van de bosbranden in het NAP aangezien bepaalde soorten antilopen uit het park zouden zijn geëmigreerd.³²⁷ Eind 1936 zouden ook de conservatoren van het park melden dat enkele populaties 'herbivoor-grootwild' zouden lijden onder het beleid van het Instituut.³²⁸

In 1938 echter barst de discussie los na een rel in de Belgische en buitenlandse media over het beleid van het NAP. Zowel in de media als in verschillende wetenschappelijke kringen is er verontwaardiging ontstaan over de sterke afname van het grootwild in het park sinds de bosbranden er verboden werden. Zowel botanist Robyns als de Commissie zelf verdedigen het beleid van het NAP ten opzichte van deze beweringen, al doen ze dat met andere argumenten. Robyns stelt immers dat de afname van het grootwild meer te maken heeft met een natuurlijk proces dat al langer aan de gang is in de vlakte van het Edwardmeer waarbij de savanne zich uitbreidt ten koste van de open vlaktes in de regio. Robyns erkent hierbij dat de antilopenpopulaties in het park afnemen maar benadrukt ook meteen de toename van buffels en olifanten die er volgens hem in de laatste jaren kan opgemerkt worden. De Commissie stelt dan weer dat het probleem niet bij het beleid van het park ligt omdat de rol van de antropogene bosbranden in het park minder dan verwacht zou zijn. Dit beweren ze omdat er zich heel wat meer natuurbranden zouden voordoen dan eerder geschat en de impact van het verbod op antropogene branden daarom relatief gezien niet zo heel groot zou kunnen zijn want er zijn nog steeds een heel aantal branden (diezelfde vergadering nog werd er meegedeeld dat een grote natuurbrand, ten gevolge van een blikseminslag, het hele gebied in het NAP ten westen van Rutshuru (zie: *Kaart 2*) zou hebben verwoest).³²⁹

In 1939 worden de bevindingen over de daling van de antilopenpopulaties in het park ook door het Comité bevestigd. Er zou bovendien niet enkel een afname van antilopen zijn in het park maar ook van kolganzen, topi's, waterbokken en leeuwen (die laatste gezien hun belangrijkste prooidier, de

³²⁵ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 10 (21/03/1939)*: p. 2-3.

³²⁶ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 37 (23/03/1935)*: p. 2-3.

³²⁷ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 13 (21/12/1935)*: p. 10.

³²⁸ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 15 (12/12/1936)*: p. 7.

³²⁹ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 18 (09/07/1938)*: p. 10-11.

hoefdieren zoals de antilopen, uit het park verdwijnt). Desondanks blijven leden van het Comité de link met de bosbranden in twijfel trekken. Volgens Van Straelen is het vegetatiedek in de afgelopen zes jaar immers niet aanzienlijk veranderd en is de vlakte van het Edwardmeer in de afgelopen vier jaar minimaal twee keer afgebrand geweest (waardoor er dus niet kan gesproken worden van een totale afwezigheid van bosbranden in het park). Van Straelen ziet het probleem eerder bij de toename van de toeristen die de linkeroever van het Edwardmeer bezoeken waardoor de dieren zich verplaatst zouden hebben naar de rechteroever waar ze minder gestoord worden.³³⁰ Het is opvallend dat Van Straelen hier het toerisme aanhaalt als mogelijke oorzaak. Hij heeft zich altijd al uitgesproken tegen een te snelle groei van het toerisme in het park (tot dat de druk van de Administratie en de publieke opinie het Instituut ertoe aanzetten om meer toeristen toe te laten, cf. supra) en lijkt ook hier die kaart te trekken om het Instituut te verdedigen.³³¹

Wanneer er later dat jaar opnieuw door ‘verschillende waarnemers’ wordt opgemerkt dat de antilopen- en leeuwenpopulaties in het park afnemen (in tegenstelling tot de grote herbivoren zoals olifanten, buffels en nijlpaarden en de kleinere fauna zoals wilde honden en hyena’s waarvan de populaties allemaal toenemen) laait de discussie opnieuw op. Al deze waarnemers schrijven deze situatie bovendien uitsluitend toe aan het verbod op bosbranden van het Instituut. Opnieuw roept Van Straelen op tot voorzichtigheid en hij lijkt zich hiervoor deze keer te baseren op de argumenten die botanist Robyns ook eerder aanbracht over een natuurlijk proces dat al veel langer aan de gang zou zijn waarbij antilopen worden teruggedrongen ten gunste van andere dieren in het park (en dus niet gevoelig zouden zijn menselijke invloeden zoals het wel of niet voorkomen van antropogene bosbranden). Ook botanist Humbert verklaart dat hij het volledig eens is met de nuances die Van Straelen hier aanbrengt.³³²

Het is echter opmerkelijk dat Van Straelen en de botanisten van het Instituut het beleid blijven verdedigen ondanks de reeks aan verklaringen door zowel de conservatoren van het park als externe waarnemers. Zeker het feit dat Van Straelen aanvankelijk, in het begin van de jaren 1930, zelf tegen een verbod op bosbranden was en meer oor had voor de argumenten van de botanisten (zo stelde hij in 1932 nog dat ‘periodieke branden’ normaal en zelfs noodzakelijk zijn) doet vraagtekens oproepen.³³³ Meer dan zijn eigen visie op het probleem te uiten, lijkt Van Straelen immers het beleid van het Instituut tot het uiterste te verdedigen. Waar hij voor het verbod op bosbranden van het Instituut twijfels heeft bij de noodzaak aan een verbod en de nood aan bosbranden benadrukt, kiest hij na 1935 resoluut voor een defensieve houding in het debat en probeert hij elke kritiek te weerleggen. Aangezien het verbod er voornamelijk kwam uit bezorgdheden over de flora van het park is het niet verwonderlijk dat botanisten als Robyns en Humbert hem hierin steunen.

³³⁰ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941),” *Proces-verbaal vergadering nr. 81 (18/03/1939)*: p. 6-7.

³³¹ De Bont, “A world laboratory,” 417.

³³² KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 20 (17/06/1939)*: p. 4.

³³³ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 8 (08/10/1932)*: p. 10.

De afwezigheid van lokale kennis: een wetenschappelijke kolonisatie?

Enige reflectie op de debatten die de wetenschappers en beleidsmakers van het Instituut over de bosbranden voerden, dient zich aan. Doorheen de verschillende discussies, of het nu over de impact van de branden op flora of fauna ging, of over de afname (of geen afname) van het grootwild, blijft er een constante zichtbaar: de complete afwezigheid van personen die al langer in de regio van het park leven en zelf brand gebruiken als een techniek voor veeteelt of landbouw en de afwezigheid van elke vorm van lokale kennis. In plaats van te steunen op decennia, misschien wel eeuwen aan ervaring met het fenomeen van de bosbranden en informatie over wat men ermee tracht te bereiken, de mogelijke impact die deze branden kunnen hebben en op welke manieren ze gecontroleerd kunnen worden, kiest het INPBC ervoor om te rekenen op de wetenschappers van het Instituut zelf en wetenschappelijk onderzoek uit de andere Europese kolonies. Het gevaar dat hierin schuilt is dat er, net zoals we eerder zagen in het onderzoek van Diana Davis of ook Fairhead en Leach in hun artikel bespraken, een discours de bovenhand haalt dat eerder steunt op een selectieve of zelfs foutieve mix van ideeën die – bewust of onbewust - vooral het koloniale project en de eigen belangen of opvattingen van het Instituut lijken te steunen.

Of we met betrekking tot het van INPBC ook kunnen spreken over een dergelijk geval van ‘wetenschappelijk koloniseren’ is geen gemakkelijk vraagstuk. Zoals eerder vermeld wordt het Instituut wel grotendeels gefinancierd door het Belgisch Ministerie van Koloniën en kunnen we dus van een echt ‘wetenschapsbeleid’ spreken dat door de Belgische staat werd gevoerd. Hierbij gaat de staat “op een systematische en gecoördineerde manier onderwijs en onderzoek gaan bevorderen met het oog op een bijdrage van deze instellingen tot de verwezelijking van de economische, sociale en culturele doelstellingen.”³³⁴ Op zich hoeft zo’n wetenschapsbeleid niet problematisch te zijn, integendeel: het gebruiken en toepassen van wetenschappelijke inzichten in het beleid kan juist een voorwaarde zijn voor een rationeel, doordacht en rechtvaardig beleid. Toch kan de vraag gesteld worden in welke mate die wetenschap objectief kan blijven als zij zo afhankelijk is van de staat. Zeker in koloniale context werden de belangen van de staat en de wetenschap wel vaker vermengd. Jan Vandersmissen stelt zo bijvoorbeeld dat wetenschappers onder Leopold II, in de periode van Congo-Vrijstaat (1885-1908), hun wetenschappelijk onderzoek vaak uitvoerden in het kielzog van militaire missies die in de kolonie werden gevoerd en onder exclusieve controle van Congo-Vrijstaat. Vaak werd hun onderzoek in de eerste plaats verricht ten dienste van de kolonie en konden hun inzichten ook de zoektocht naar natuurlijke rijkdommen ten goede komen (wat het belangrijkste doel was van Leopolds koloniale project).³³⁵

Zeker na de Eerste Wereldoorlog reisden heel wat Belgische, maar ook andere, wetenschappers naar Belgisch Congo, dat een steeds stabielere omgeving vormde voor wetenschappelijk onderzoek. Hierdoor nam de verstrengeling van wetenschap en het koloniale project alleen maar verder toe.³³⁶ In deze periode namen bovendien, met de overgang van Congo-Vrijstaat naar Belgisch Congo, de

³³⁴ Robert Halleux, *Tant qu’il y aura des chercheurs: science et politique en Belgique de 1772 à 2015* (Brussel: Luc Pire, 2015), 8.

³³⁵ Jan Vandersmissen, “De wetenschappelijke exploratie,” in *Geschiedenis van de wetenschappen in België 1815-2000*, eds. R. Halleux, J. Vandersmissen, A. Despy-Meyer en G. Vanpaemel (Brussel: Dexia bank, 2001), 1: 237-39.

³³⁶ Ruben Mantels, “Wetenschap: de handlangers van het Belgische kolonialisme?,” in *Koloniaal Congo: een geschiedenis in vragen*, eds. Idesbald Goddeeris, Amaldine Lauro en Guy Vantemsche (Kalmthout: Uitgeverij Polis, 2020), 342, 347.

opeenvolgende regeringen van België en zeker Albert I en zijn entourage de ontwikkeling van de koloniale wetenschappen over van Leopold II. Opvallend is hoe het koningshuis dus nauw betrokken bleef bij het Belgisch (koloniaal) wetenschapsbeleid. Ook het INPBC werd in die periode en context opgericht.³³⁷ Voor een groot deel kan het Instituut dus zeker beschouwd worden als deel, of zelfs product, van de verstrengeling tussen het koloniaal project en de wetenschap. Toch zien we dat de wetenschappers van het Instituut, zeker enkele prominente figuren als Van Straelen, Derscheid of Jean-Paul Harroy, niet bang waren om kritiek te uiten op het koloniaal project en zeker op de bijna destructieve exploitatie van de natuurlijke grondstoffen die in Belgisch Congo werd uitgevoerd.³³⁸ In die zin passen ze beter in de evolutie die Ruben Mantels in een bijdrage (2020) beschrijft waarbij wetenschappers na de Tweede Wereldoorlog zich geleidelijk aan losmaakten van de koloniale agenda. Belangrijk volgens Mantels is wel dat die emancipatie niet impliceert dat de wetenschap die in deze periode gepubliceerd werd waarde vrij of volledig onafhankelijk was. De wetenschappers, zeker deze van het INPBC, fungeerden immers nog steeds binnen een koloniale context.³³⁹

Dat de wetenschappers van het Instituut binnen een dergelijke koloniale context werken, verklaart ook grotendeels de eenzijdige aandacht voor de westerse wetenschap en de afwezigheid van lokale kennis, ervaring of wetenschap in de debatten over de bosbranden: in het koloniaal discours waren de lokale bevolkingen immers vooral 'ondoordacht' en 'inconsequent' (cf. supra). Zo stelt Van Schuylenbergh, in een gelijkaardig voorbeeld over de jacht in het NAP, dat de algemene opvatting leeft bij de beleidsmakers en wetenschappers van het Instituut dat de lokale bevolking steeds de 'eerste' vernietigers zijn van hun eigen natuurlijke hulpbronnen. Dit doen ze via het uitvoeren van een reeks traditionale praktijken die niet in overeenstemming zijn met de door de koloniatoren ingevoerde kennis.³⁴⁰ Beinart, Brown en Gilfoyle stellen dan weer in een artikel uit 2009, "Experts and expertise in colonial Africa reconsidered", dat wetenschappers en andere experts in koloniaal Afrika wel vaker grote beleidsprojecten uitvoerden op basis van weinig onderzoek en bovendien ook weinig verantwoording moesten afleggen. Toch nuanceren ze ook: historici zoeken al lang te veel naar de het politieke karakter en de zwaktes van de wetenschappers die in een koloniale context werkten en zitten volgens Beinart en Brown dan ook "trapped in a critique of science".³⁴¹ Het moet volgens de auteurs echter duidelijk zijn dat niet alle wetenschappers de koloniale belangen dienden en dat onafhankelijk onderzoek zeker mogelijk was (de wetenschappers mogen met andere woorden niet zomaar vereenzelvigd worden met het koloniaal project). Bovendien is het volgens Beinart en Brown juist opvallend hoeveel kennis deze wetenschappers en experts verzamelden op zo'n korte tijd. Als voorbeeld geven ze de belangrijke inzichten die in de koloniale periode en context werden ontwikkeld over epizoötiën, de entomologie (studie van insecten) en de parasitologie.³⁴²

Ook voor de wetenschappers van het Instituut kunnen we eenzelfde nuance maken. Zoals uit de analyse hierboven blijkt, waren heel wat wetenschappers wel degelijk op de hoogte van hoe de branden de grond vruchtbaarder konden maken en bijvoorbeeld droog struikgewas in nieuw gras konden omzetten. Ook zagen niet alle wetenschappers in het Instituut de bosbranden als een relatief

³³⁷ Halleux, *Tant qu'il aura des chercheurs*, 55.

³³⁸ De Bont, "A world laboratory," 419.

³³⁹ Mantels, "Wetenschap," 347.

³⁴⁰ Van Schuylenbergh, "De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage," 2: 702.

³⁴¹ William Beinart, Karen Brown en Daniel Gilfoyle, "Experts and expertise in colonial Africa reconsidered: science and the interpretation of knowledge," *African Affairs* 108, nr. 342 (2009): 433.

³⁴² Beinart, Brown en Gilfoyle, "Experts and expertise," 422, 424.

recent fenomeen. Zo stelt Jean-Henri Humbert in 1938 dat het gebied van het NAP reeds voor de oprichting van het park niet ongerept was, waarmee hij het koloniaal discours rond de ‘onaangeraakte tropische natuur’ in vraag stelt, omdat het gebied al langer onderhevig is aan de veeteelt en landbouw van de lokale bevolking. Daardoor is er volgens hem al heel wat ‘oorspronkelijke’ vegetatie verloren gegaan. Typisch is dan weer dat Humbert hieruit besluit dat het om deze reden nog belangrijker is om de ‘echte’ oorspronkelijke vegetatie – welke dit volgens hem ook mag zijn – nu nóg beter te gaan beschermen.³⁴³ Het moet verschillende beleidsmakers en wetenschappers van het Instituut bovendien ook meegegeven worden dat ze tot de meest vocale milieu- of natuuractivisten van hun tijd kunnen gerekend worden. Het beschermen van de natuur in de parken tegen onder andere commerciële actoren en de Koloniale Administratie is meteen ook een kritiek op de onverbredelde exploitatie die België uitvoerde in Congo. Bij hoe die bescherming er in praktijk uitzag, kunnen er dan weer wel terecht heel wat vragen gesteld worden (niet in de laatste plaats in verband met de sociale rechtvaardigheid voor de lokale bevolking van het park en de koloniale context waarin de beleidsmakers ageerden).

De risico's van inter-imperiale samenwerking

Ten slotte, als laatste reflectie over de debatten van het Instituut, kan er ook nog een opmerking gemaakt worden over het gevaar dat een te nauwe samenwerking binnen de transnationale of trans-imperiale ‘epistemic community’ van het koloniaal natuurbehoud met zich meebrengt. Op meerdere momenten wordt er in de vergaderingen van het Instituut immers advies ingewonnen van ‘experten’ uit andere Europese kolonies elders uit de wereld of worden er documenten gelezen over de impact van bosbranden in die kolonies. Dit bij gebrek aan onderzoek over de bosbranden en bijvoorbeeld de impact van een verbod op bosbranden in Belgisch Congo zelf. Hierboven werd al het voorbeeld aangehaald van Frans Cornelis Van Heurn die in 1938, vanuit zijn ervaringen uit zoologisch onderzoek in Java, stelde dat bosbranden niet voor alle flora nadelig zijn en sommige soorten er zich zelfs beter door voortplanten (cf. supra). Een ander voorbeeld is Charles Pitman, een Brits koloniaal, die in 1935 op een vergadering van het Comité stelt dat er in Brits India geen negatieve gevolgen zouden zijn geweest van een verbod op bosbranden voor het grootwild in de kolonie.³⁴⁴ Ten slotte kan ook nog vermeld worden dat het Comité in 1934 de mening vroeg van zes ‘experts’ uit andere kolonies in Oost-Congo: zowel kolonisten uit het Brits Protectoraat Oeganda, als uit Kenia en Tanganyika (andere Britse gebieden) over de kwestie van de bosbranden. Over de inhoud van de antwoorden van die experts wordt echter niets vermeld in de verslagen van het Comité.³⁴⁵

Vanzelfsprekend kan je je meteen vragen stellen bij de mate waarin dergelijke uitspraken of onderzoeken over bosbranden in Indonesië en India toepasbaar zijn op Oost-Congo, waar het probleem zich vooral stelt in de steppes en savannes. Niet alleen is er een groot verschil in de soorten fauna en flora tussen de verschillende kolonies maar ook de samenstelling van de bodem en het klimaat zijn – uiteraard – meestal niet hetzelfde. Bovendien kan een mogelijk ander nadeel van zo’n ‘epistemic community’ zijn dat deze werken als een soort echoput waarin wetenschappers elkaar

³⁴³ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 19 (10/12/1938)*: p. 13.

³⁴⁴ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941),” *Proces-verbaal vergadering nr. 37 (23/03/1935)*: p. 3.

³⁴⁵ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941),” *Proces-verbaal vergadering nr. 31 (26/10/1934)*: p. 6.

voortdurend bevestigen in hun gedeelde inzichten en nieuwe inzichten of bronnen van kennis, zoals Afrikaanse kennis of gebruiken, slechts moeilijk hun intrede vinden.

Het is opvallend dat de wetenschappers van het Instituut eerder oor hebben naar studies over bosbranden in Europese kolonies in andere continenten en het toepassen van wetenschappelijke kennis die zich in een Europese of westerse context vormde dan dat ze de kennis, expertise en ervaring van de lokale bevolking willen gebruiken. Hoewel er niet van alle wetenschappers in het Instituut kan gezegd worden dat ze het koloniaal discours actief ondersteunen of deelnemen aan het 'wetenschappelijk koloniseren' van Congo is het wel duidelijk dat ze allen in een uitgesproken koloniale context werken en dat dit hun inzichten, debatten en het daaruitvolgende beleid sterk beïnvloedt. Bovendien kiest het Instituut om in haar beleid rond de bosbranden (cf. supra), net zoals bij de maatregelen die het neemt tegen de boskap in het park, vooral te handelen in functie van haar eigen belangen – het beschermen van de Congolese natuur – en daarbij geen rekening te houden met de tradities en levenswijze van lokale volkeren die al veel langer in het gebied leven.

c) Het beleid

Om het hoofdstuk over bosbranden af te sluiten, wordt er nog een beknopt overzicht gegeven van het effectieve beleid dat gevoerd werd met betrekking tot de bosbranden in het park, en de evoluties in dat beleid, dat uiteindelijk uit de vele discussies van het Instituut voortvloeide. Daarbij wordt er ook aandacht geschonken aan het beleid van de Koloniale Administratie en op welke manier dit beleid verschilt met dat van het Instituut.

Doorheen de volledige periode van de jaren 1930 werden de bosbranden, zoals eerder vermeld, onderdrukt.³⁴⁶ Dit terwijl de wetenschappers van het park het allesbehalve eens waren over het te hanteren beleid. Wanneer de Koloniale Administratie eind 1933 wel een duidelijk standpunt inneemt en de bosbranden over heel Belgisch Congo verbiedt (met uitzondering van het NAP) lijkt het Instituut hier niet in mee te gaan. Enkel wordt er vermeld dat het 'interessant' zal zijn om de gevolgen van het beleid van de Administratie doorheen de volgende jaren waar te nemen.³⁴⁷

In 1935 echter lijken de botanisten door te wegen in de wetenschappelijke discussies die binnen het Instituut werden gevoerd over de bosbranden, zeker Van Straelen lijkt zijn aanvankelijke weerstand tegen een verbod te laten vallen (en spreekt zich niet meer duidelijk uit over de kwestie). Met het argument dat het Instituut tegen "elke vorm van antropogene inmenging is", wordt het aansteken van bosbranden in maart 1935 verboden over het gehele grondgebied van het NAP. Verder betekent dit ook het begin van een hele reeks aan onderzoeken die door de wetenschappers van het Instituut zouden worden verricht naar de kwestie. Professor Robyns, niet toevallig een van de botanisten van de Commissie, krijgt de opdracht op een lijst te maken met alle onderzoeken die hiervoor nodig zijn. Zoals eerder vermeld, stelt de Commissie hier wel een voorwaarde aan het opgelegde verbod: indien na enkele jaren zou blijken dat er toch een impact is op het grootwild (in de eerste plaats de herbivoren) zouden er uitzonderingsmaatregelen genomen worden om hen te

³⁴⁶ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 10 (21/03/1939)*: p. 3.

³⁴⁷ Ibid., 2-3.

beschermen en de staat van de weidegronden ‘kunstmatig’ in stand te houden.³⁴⁸ Deze garantie lijkt een duidelijke toegeving te zijn aan de zoölogen van het Instituut, die ook na het verbod nog bleven hameren op de negatieve effecten van de onderdrukking van de branden.

Opvallend is dat het Instituut, ondanks dit verbod, in de tweede helft van de jaren 1930 zelf wel een aantal branden sticht. In 1935 wordt reeds vermeld dat de onderzoeken die moeten worden verricht naar de bosbranden ‘experimenteel’ van aard mogen zijn.³⁴⁹ In 1937 wordt de daad dan ook echt bij het woord gevoerd wanneer Lebrun toestemming vraagt om bosbranden aan te steken in het park (iets dat volgens het Comité reeds voorzien was in het programma van zijn missie). Voorwaarde is wel dat deze bosbranden enkel gebeuren in de gebieden waarvan Lebrun ook een ‘botanische inventaris’ van heeft opgemaakt.³⁵⁰ Ook in Nationaal Park Garamba (het NPG, cf. supra) kiest het Instituut ervoor om gecontroleerde branden uit te voeren in 1939. Hier gebeurt dit niet uit wetenschappelijke motieven maar om brandgangen aan te leggen tussen het park en de grens van Belgisch Congo met Anglo-Egyptisch Soedan. De bosbranden werden uitgevoerd over een breedte van twee tot, op sommige plekken, 300 meter en worden door het Instituut beschouwd als ‘preventieve’ maatregelen om de natuur van het NPG te beschermen. Op het Soedanees grondgebied zouden zich immers regelmatig ‘antropogene’ bosbranden voordoen.³⁵¹

Dat is echter nog niet alles. In de zomer van 1935, reeds na het verbod, besliste het Comité om de ‘brousse van Mukengo’ (het valt niet meteen uit het verslag, noch uit een van de gebruikte kaarten, af te leiden waar dit ligt) in brand te steken. Dit zou op vraag zijn van de Koloniale Administratie die sprinkhaanplagen in de regio probeert te voorkomen. Door het gebied in brand te steken hoopt de Administratie de sprinkhaanlarven, die zich in het struikgewas verschuilen, te bestrijden.³⁵² Ten slotte kan er ook nog worden vermeld dat het op enkele plaatsen in het NAP toegelaten was voor bezoekers van het park om een kamp- of houtvuur te maken. Dat die plaatsen specifiek opgelijst worden, moet misschien eerder gezien worden als een maatregel om incidentele branden in het park te voorkomen dan om een privilege dat aan de bezoekers van het Instituut zou worden toegekend.³⁵³

In tegenstelling tot het beleid van het Instituut, dat in de tweede helft van de jaren 1930 constant blijft in het verbieden van de bosbranden, lijkt de Koloniale Administratie vanaf 1935 de effectiviteit van zo’n verbod juist in twijfel te trekken. Zo vraagt het Ministerie van Koloniën het Instituut eind 1935 om de kwestie van de bosbranden in het park te beginnen bestuderen aangezien bepaalde soorten antilopen uit het park zouden zijn geëmigreerd (cf. supra).³⁵⁴ Eind 1936 zou ook het beleid van de

³⁴⁸ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941),” *Proces-verbaal vergadering nr. 37 (23/03/1935)*: p. 3.

³⁴⁹ Ibid.

³⁵⁰ KBIN: ANPCB, “INPCB: Procès verbaux 1937 à 1938,” *64ème séance (Comité de Direction): Proces-verbaal vergadering nr. 64 (20/08/1937)*: p. 4, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

³⁵¹ KBIN: ANPCB, “INPCB: Procès verbal 1939 à 1941,” *80ème séance (Comité de Direction): Proces-verbaal vergadering nr. 80 (28/01/1939)*: p. 3, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>; KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 20 (17/06/1939)*: p. 3.

³⁵² KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941),” *Proces-verbaal vergadering nr. 41 (27/07/1935)*: p. 3.

³⁵³ KBIN: ANPCB, “INPCB: Procès verbal 1939 à 1941,” *80ème séance (Comité de Direction): Proces-verbaal vergadering nr. 80 (28/01/1939)*: p. 5, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

³⁵⁴ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 13 (21/12/1935)*: p. 10.

Administratie voor het eerst gaan veranderen: in de provincie Costermansville (waartoe ook het district Kivu behoorde) zou er nieuwe wetgeving in gang treden waarbij het toegestaan zou zijn om in bepaalde gebieden en onder specifieke voorwaarden weer bosbranden toe te laten.³⁵⁵ Hierna lijkt het snel te gaan: in augustus 1937 bijvoorbeeld stuurt gouverneur-generaal van Belgisch Congo Pierre Ryckmans een heel dossier naar het Ministerie van Koloniën (dat later bezorgd wordt aan het Instituut) waarin hij allemaal redenen opsomt waarom de bosbranden in het NAP weer zouden moeten worden toegestaan. Het Comité weigert hier echter naar te luisteren en verwijt Ryckmans zijn dossier opgemaakt te hebben op basis van ‘eenzijdige’ informatie. Bovendien zou Van Straelen ook nog een formele reactie opstellen om de argumenten van de gouverneur-generaal te weerleggen.³⁵⁶

Naast de vaststelling dat ook de kwestie van de bosbranden voor spanningen zorgde in de relatie tussen het Instituut en de Administratie, is de shift die hierboven wordt beschreven niet onbelangrijk. In de jaren 1940, bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, neemt de Administratie het beheer van het NAP immers over van het Instituut. Bijgevolg wordt het beleid van de Administratie in de rest van de kolonie ook geïmplementeerd in het park en is het aansteken van bosbranden in de jaren 1940 dus weer volledig toegestaan, iets waar ook Corey Ross in zijn werk ‘Ecology and power in the age of empire’ (2017) op alludeert: “*To ensure sufficient fodder for herds, park authorities soon reinvented the traditional African practice of burning.*”³⁵⁷ Al waren het niet Van Straelen en zijn collega’s die daarvoor instonden.

Het hoofdstuk over (antropogene) bosbranden in de jaren 1930 toont aan dat er ook binnen het Instituut zelf soms hevige discussies werden gevoerd en dat de wetenschappers lang niet altijd op dezelfde lijn zaten. Dat de botanisten uiteindelijk de bovenhand haalden in het beleid van het Instituut (reeds sinds 1929 met de onderdrukking van de bosbranden en vanaf 1935 met een algemeen verbod op de praktijk) zegt misschien ook iets over het grote aandeel botanische wetenschappers dat zich in het Comité en de Commissie bevindt en vooral over hoe het beschermen van de fauna van het park zeker niet altijd primeerde op de bescherming van de flora van het NAP. Niet op zijn minst tonen de debatten aan dat de de bescherming van het grootwild en de bescherming van de bossen in het park soms moeilijk te vereenzelvigen zijn.

Daarnaast moet ook gezegd worden dat er binnen de debatten van het Instituut een duidelijke bias op te merken valt voor westerse vormen van kennis en de ervaringen van andere kolonisten met antropogene bosbranden (zelfs uit kolonies in Azië). De expertise en kennis van de lokale bevolking wordt daarbij volkomen genegeerd. Wanneer er vanaf het midden van de jaren 1930 een verbod geldt op het aansteken van bosbranden in het NAP lijkt dit bovendien ook nog eens meer van toepassing te zijn op de lokale volkeren in de regio dan op de wetenschappers en het personeel van het Instituut zelf. Zowel om wetenschappelijke redenen, als om plagen te bestrijden of het overwaaien van branden uit naburige kolonies te vermijden, worden er door het Instituut toegestaan om bosbranden aan te steken. Ten slotte kan opgemerkt worden dat er ook rond de kwestie van de bosbranden spanningen ontstaan met de Administratie, die opnieuw voor andere beleidskeuzes gaat dan deze van het Instituut.

³⁵⁵ KBIN: ANPCB, “INPCB: Procès verbaux 1936,” 55ème séance (Comité de Direction): Procès-verbaal vergadering nr. 55 (17/10/1936): p. 3, geraadpleegd op 28.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

³⁵⁶ KBIN: ANPCB, “INPCB: Procès verbaux 1937 à 1938,” 64ème séance (Comité de Direction): Procès-verbaal vergadering nr. 64 (20/08/1937): p. 4, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

³⁵⁷ Ross, *Ecology and power*, 272.

4.1.4. *Herbebossing: vroege pogingen tot natuurrestauratie*

Nu we het hebben gehad over de verschillende oorzaken van bosverlies (en schade aan de flora van het park in het algemeen), waarbij zowel de boskap als de bosbranden aan bod kwamen, moet er ook nog iets gezegd worden over het 'restauratie'-beleid in de jaren 1930. In de eerste plaats slaat dit restauratiebeleid op de (al dan niet gelukte) pogingen van het INPBC om bepaalde gebieden in het park te gaan herbebossen. Omdat het thema echter veel minder aan bod komt in de vergaderingen van het Instituut dan de boskap en de bosbranden zal de bespreking hieronder op veel vlakken beperkt of onvolledig blijven en worden ook het beleid van de Administratie en dat van andere Europese kolonies in Afrika in de analyse betrokken.

Eerder zagen we al dat het voeren van een degelijk restauratiebeleid niet gemakkelijk is: niet alleen moet men beschikken over de juiste expertise of wetenschappelijke inzichten om de natuur te kunnen voorspellen en vervolgens ook te kunnen controleren. Ook kan er op verschillende manieren aan restauratiebeleid gedaan worden. Men kan focussen op het herstellen van specifieke onderdelen van een ecosysteem, zoals het heraanplanten van bomen, of op het herstellen van het ecosysteem in zijn geheel door de natuur zijn vrije gang te laten gaan in een bepaald gebied (zonder enige menselijke tussenkomst). Het Instituut lijkt in te zetten op beide methoden. Enerzijds wordt het hele NAP beschouwd als een 'integraal natuurreservaat' waar antropogene invloeden zoveel mogelijk geweerd moeten worden (ook al lijkt het Instituut daar, zoals hierboven al meermaals aangetoond, niet altijd in te slagen). Anderzijds wordt er op specifieke locaties aan herbebossing gedaan. Die herbebossingsprojecten van het Instituut, en bij uitbreiding van de Koloniale Administratie, worden hieronder verder in beschouwing genomen.

Niet alleen wordt er in dit deel ook aandacht gewijd aan de keuze voor de boomsoorten die worden gebruikt in de herbebossingsprojecten, er wordt ook uitgebreid stilgestaan bij de uitheemse soorten flora die in de jaren 1930 in het NAP worden geïntroduceerd (bijvoorbeeld als deel van de afbakening van het park).

a) Herbebossing in de jaren 1930

Zoals eerder aangehaald in de theoretische inleiding over soorten natuurbeleid (preservatie, conservatie en restauratie) begonnen Europese kolonisten al in de 18de eeuw met het uitvoeren van herbebossingsexperimenten, bijvoorbeeld in de Britse kolonie in Sint-Helena, die echter vaak tot mislukkingen leidden. Ook op het Afrikaanse continent werd er geëxperimenteerd met herbebossing als onderdeel van het koloniaal natuurbeleid (denk onder andere aan de noodzaak die veel kolonisten zagen in de bescherming van de bossen om het koloniaal klimaat leefbaar te houden, cf. supra). Zo werd er in heel wat Franse kolonies aan ontbossing gedaan door de koloniale overheid, bijvoorbeeld in Frans Algerije waar deze experimenten al begonnen aan het einde van de 19de eeuw in de berggebieden van de kolonie. In een artikel (2008) gewijd aan deze Frans-koloniale herbebossingsprojecten stelt historica Caroline Ford dat de grootste drijfveer voor deze projecten in Frans Algerije de vrees was dat de voorspellingen van de desiccationist-theorieën zouden uitkomen.³⁵⁸ Ook in Frans-West-Afrika en Frans Kameroen werden reservaten aangelegd waar men vooral zou inzetten op het aanplanten van bomen, waaronder ook exotische boomsoorten zoals Australische pijnbomen of eucalyptus. Die boomsoorten, die bekend staan om hun snelle groei, werden niet

³⁵⁸ Ford, "Reforestation," 341-42; 356-57.

toevallig gekozen: de reservaten moesten immers dienst doen om de productie en export van hout uit de Franse kolonies te bevorderen.³⁵⁹

Ook in de Britse kolonies op het Afrikaanse continent werd er aan herbebossing gedaan. Zo blijkt bijvoorbeeld uit de eerderevermelde studiereis die door leden van de Commissie ondernomen werd naar enkele Britse kolonies: *“Les questions de protection des forêts et du reboisement, qui se présentent au Kenya dans des conditions fort semblables à celles que l'on rencontre dans les régions montagneuses du Congo Oriental et du Ruanda-Urundi, reçurent une attention toute particulière.”*³⁶⁰ In Zuid-Afrika zou het Brits koloniaal bestuur volgens historicus Gregory Barton dan weer duizenden vierkante kilometers gebied herbebost hebben.³⁶¹

In Belgisch Congo lijkt een herbebossingsbeleid echter lang uit te blijven, tot in de jaren 1930. Zo klaagde Jean-Marie Derscheid in 1932 nog over hoe Belgisch Congo volgens hem de enige kolonie was die tot op heden geen “adequate bosbouwwetgeving en speciale bosbouwdiensten” had (iets wat er in 1935 dan ook kwam).³⁶² Datzelfde jaar, op het Tweede Congres voor Natuurbescherming in Parijs, werd België, net als enkele andere koloniale machten, erop gewezen dat het noodzakelijk is om cursussen ecologie te voorzien voor ambtenaren van de bosbouwdiensten in de tropische koloniën (die België dus op dat moment, als we op Derscheids claim kunnen vertrouwen, nog niet had). Enkel via dit soort cursussen en verder onderzoek in de botanische geografie en ecologiestudies kan er volgens de leden van dit congres (waaronder Emile De Wildeman) tot een degelijk herbebossingsbeleid worden overgegaan.³⁶³

In het NAP zelf zien we een eerste vermelding van enige vorm van herbebossing in het park bij de eerder aangehaalde casus van de missiepost Tongres-Sainte-Marie. Hierboven werd al besproken hoe de missiepaters in 1930 een concessie kregen om aan boskap te doen (door en voor de inwoners van de missiepost) indien ze aan een hele reeks voorwaarden zouden voldoen: de concessie werd beperkt in ruimte en tijd en niet alle bomen mochten worden gekapt waarbij er specifiek werd vermeld door het INPBC welke bomen de missiepaters moesten laten staan. Zoals vermeld was een andere voorwaarde van het parkbestuur dat er aan herbebossing werd gedaan door de inwoners van de missiepost. Ook deze eis werd verder gespecificeerd door het Instituut. Zo moesten er bomen aangeplant worden over heel het terrein dat ontbost werd en moest de herbebossing gebeuren met “dezelfde inheemse boomsoorten” als deze die er voorheen gekapt werden. Daarnaast moesten de missiepaters ook een boomkwekerij oprichten in hun missiepost in Rugari (buiten het park), opnieuw met die inheemse boomsoorten, waarvan een deel van die bomen ter beschikking gesteld zou worden aan het Instituut.³⁶⁴

Dat het Instituut op die manier hout probeert te verwerven zou enige zaken kunnen verklaren. Eventueel zou dit de bron van het hout kunnen geweest zijn dat in 1936 werd verkocht aan een dokter in het park (zie het hoofdstuk over ontbossing in de jaren 1930). Daarnaast kan het hout misschien ook gediend hebben als constructiehout voor de woningen of beheerstations die in het NAP werden gebouwd. Toch kunnen we hier niet verder gaan dan het stellen van enkele hypothesen. Zoals later, in

³⁵⁹ Bergeret, “Discours et politiques forestières coloniales, 34-6; Becker, “Seeing green in Mali’s woods,” 508.

³⁶⁰ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 5, annex 1 (27/10/1930)*: p. 1-2.

³⁶¹ Barton, *Empire forestry*, 2.

³⁶² Van Schuylenbergh, “De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage,” 2: 537-39.

³⁶³ Ibid.

³⁶⁴ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 5, annex 3 (27/10/1930)*: p. 2.

1937, zou blijken, hebben de missiepaters en de inwoners van de missie immers helemaal niet voldaan aan de door het Instituut gestelde voorwaarden. De grond die vrijkwam door de ontbossing werd door de inwoners van de missie namelijk gebruikt als landbouwgrond en de enkele inwoners die het gebied probeerden te herbebossen, slaagden niet in die opdracht.³⁶⁵

Nog in 1930 vraagt lid van de Commissie Achille-Léon Sallée dat de inheemse stamhoofden van het Rwandese deel van het park verplicht worden door het Instituut om de door hun onderdanen ontboste gronden opnieuw te beplanten en dat voortaan de plaatsen worden aangegeven waar er hout mag worden gekapt.³⁶⁶

De andere keren dat er in de vergaderingen van het Instituut over herbebossing wordt gesproken in de jaren 1930, is dit steeds in relatie tot beleidsbeslissingen van of adviezen aan de Koloniale Administratie. Zo raadt het Comité het Ministerie van Koloniën in 1934 aan om een ‘territoire-annexe’ van het park dat recent werd opgeheven (en dus verlaten) door het Instituut te herbebossen gezien de illegale ontbossing die in de periode ervoor plaatsvond in dat gebied. Ook stuurt het Comité een kopie toe aan het Ministerie met de specifieke maatregelen die volgens botanisten Bouillenne en Robyns moeten genomen worden om die herbebossing tot een goed einde te brengen (waarvan er helaas niets over de inhoud van die adviezen te vinden is in het verslag van deze zitting van het Comité).³⁶⁷

Later dat jaar worden de resultaten van het onderzoek dat door een ingenieur-bosbouwer werd verricht naar hoe de bossen van het NAP het best beschermd kunnen worden, op vraag van de Minister van Koloniën, bekend gemaakt. De conclusie van dit onderzoek luidt dat een herbebossingsbeleid rond de inheemse dorpen in en nabij het park de enige manier is om de ontbossing door de lokale bevolking terug te dringen, waarna er onder andere een korte discussie volgt over of dit de opmars van de tsetseevlieg echter niet verder zou doen escaleren. Bovendien zou de regering in het licht van die bevindingen al stappen hebben genomen om die herbebossingsprojecten ook echt tot realisatie te brengen. Ook Congolees historicus Joseph Nzabandora (die eerder al werd aangehaald bij het hoofdstuk over de bosbranden in het NAP) bevestigt dat dit beleid effectief werd uitgevoerd door de Administratie. Hij stelt in zijn doctoraat immers dat er in de jaren 1930 en 1940 bamboeplanten uit het NAP werden gehaald om onder de plaatselijke bevolking te verdelen, die er individuele plantages mee konden aanleggen. Op die manier hoopten het Instituut en de Administratie het aantal incidenten met boskap in het park te verminderen.³⁶⁸ Verder in dit deel van zijn doctoraat bespreekt hij zowel de positieve als negatieve gevolgen van dit beleid voor de lokale bevolking.³⁶⁹

In 1937 ten slotte keurt gouverneur-generaal Pierre Ryckmans een wet goed die ervoor zorgt dat inheemse districten ertoe kunnen worden verplicht om herbebossingswerkzaamheden uit te voeren voor de kolonie.³⁷⁰ Die wet zou, zo blijkt uit de verslagen van een onderzoekscommissie van de Royal

³⁶⁵ KBIN: ANPCB, “INPCB: Procès verbaux 1937-1938,” *62ème séance (Comité de Direction): Procès-verbaal vergadering nr. 62 (19/06/1937)*: p. 3, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

³⁶⁶ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Procès-verbaal vergadering nr. 6 (18/11/1930)*: p. 5.

³⁶⁷ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941),” *Procès-verbaal vergadering nr. 27 (03/03/1934)*: p. 14.

³⁶⁸ Nzabandora, “Histoire de conserver,” 2: 235.

³⁶⁹ Ibid., 234-39.

³⁷⁰ KBIN: ANPCB, “INPCB: Procès verbaux 1937-1938,” *58ème séance (Comité de Direction): Procès-verbaal vergadering nr. 58 (20/02/1937)*: p. 8, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

African Society (RAS) begin de jaren 1940 (die ontbossing en bodemerosie in de Afrikaanse kolonies onderzocht),³⁷¹ ook werkelijk zijn toegepast. De verslagen van deze onderzoekscommissie stellen dat deze wet de bevolking in een bepaald district kan verplichten om tot 60 dagen per jaar deel te nemen aan herbebossingsprojecten van de kolonie. Nergens, noch in de verslagen van het Comité, noch in deze van de RAS, wordt vermeld dat dit tegen betaling zou gebeuren (wat echter ook niet uitsluit dat dit wel gebeurde, cf. infra). Bovendien stelt deze onderzoekscommissie dat de Koloniale Administratie op dat moment, tegen 1943, al duizenden hectaren natuurgebied in Kivu en Rwanda-Urundi had herbebossed. Opvallend is ook dat er in deze verslagen gesproken wordt over het gebruik van exotische boomsoorten door de Administratie, zoals eucalyptus en cipressen (die bekend staan om hun snelle groei), naast andere, inheemse boomsoorten voor deze herbebossingsprojecten.³⁷²

Of de door de onderzoekscommissie van het RAS beschreven herbebossing ook in het NAP werd uitgevoerd, valt moeilijk af te leiden. Verspreid over Belgisch Congo, en zeker in de omgeving van het NAP, bevonden zich volgens Van Schuylenbergh tegen het einde van de jaren 1940 immers meer dan 146 bosreservaten waar de Administratie aan bosbescherming of herbebossing deed (zie *Kaart 5*, waarop er zelfs meer bosreservaten te zien zijn dan Van Schuylenbergh in haar doctoraat aangeeft).³⁷³ Hoewel er geen cijfers te vinden zijn van het aantal bosreservaten voor de jaren 1940, lijkt het aannemelijk dat er ook toen al bosreservaten in Oost-Congo bestonden, omdat er reeds in 1935 een korps van Congolese boswachters opgericht werd om de bosreservaten van de kolonie te bewaken.³⁷⁴ Bovendien wordt in een verslag van een vergadering van de Commissie in maart 1935 vermeld dat de Koloniale Administratie beslist heeft om een bosreservaat op te richten in Kahuzi³⁷⁵ (bosreservaat 80 op *Kaart 6*) en uit een verslag van het Comité blijkt dat de plannen voor de oprichting van dit bosreservaat reeds in 1934 waren aangevat.³⁷⁶ Met andere woorden: het is zeker mogelijk dat de herbebossing met onder andere enkele exotische boomsoorten waar de onderzoekscommissie van de Royal African Society het over heeft zich (grotendeels) buiten het gebied van het NAP bevindt.

Hoewel er dus weldegelijk enkele herbebossingsprojecten plaatsvonden in het NAP gedurende de jaren 1930 is het opvallend dat deze steeds worden uitgevoerd door andere actoren dan het Instituut zelf. In de eerste plaats wordt de lokale bevolking hiertoe verplicht maar ook de missiepaters in het park en de Koloniale Administratie worden door het INPBC gevraagd om aan herbebossing te doen. In geen enkel geanalyseerd verslag wordt er echter gesproken over herbebossing door het Instituut zelf. Opnieuw zien we dus een beleid van twee maten en twee gewichten bij het herbebossingsbeleid van het Instituut, net als bij de bestrijding van boskap en bosbranden in het park. Daarnaast lijkt de herbebossing die door de Koloniale Administratie wordt georganiseerd veel meer verregaand te zijn. De uitvoering van die projecten komt echter opnieuw op de schouders van de Congolese bevolking terecht en of dit tegen betaling gebeurde is niet duidelijk. Ten slotte zien we dat er zowel in Belgisch

³⁷¹ H. R. Blanford en E. P. Stebbing, "Commission set up to study deforestation and erosion in tropical countries under the auspices of the Royal African Society," *Empire Forestry Journal* 21, nr. 2 (1942): 101-5.

³⁷² Blanford en Stebbing, "Commission set up to study deforestation: part II," 25-6.

³⁷³ Van Schuylenbergh, "De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage," 2: 537.

³⁷⁴ *Ibid.*, 538.

³⁷⁵ Later, na de Congolese Onafhankelijkheid, zou hier door de DRC het 'Nationaal Park Park Kahuzi-Biega' worden opgericht dat tot op vandaag bestaat en beheerd wordt door het L'Institut Congolais pour la Conservation de la Nature (ICCN).

³⁷⁶ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)," *Proces-verbaal vergadering nr. 12 (08/03/1935)*: p. 6; KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 29 (23/06/1934)*: p. 2.

Congo, als in heel wat andere Europese kolonies op het Afrikaanse continent, wordt bebost met exotische boomsoorten zoals eucalyptus en cipressen. Wanneer het Instituut betrokken is bij de organisatie van bebossingsprojecten (niet te verwarren met de uitvoering ervan) lijkt het wel steeds te kiezen voor inheemse boomsoorten om de herbebossing mee te verwezelijken. Uit onderstaande analyse over de introductie van uitheemse flora in het NAP blijkt echter dat het Instituut niet op elk vlak zo voorzichtig omging met (de gevaren van) exotische planten en bomen in het park.

b) De introductie van uitheemse flora

De introductie van bepaalde exotische soorten in het NAP tijdens de koloniale periode kan tot op vandaag gevolgen hebben voor de staat van de inheemse flora en de verschillende ecosystemen in de regio. Hoewel het hier niet de bedoeling is om de precieze ecologische impact van de koloniale periode op te meten, noch om te achterhalen in welke mate de huidige Congolese natuur getekend is door de decennia aan Belgisch bestuur (beide overigens uitermate interessante vraagstukken) zegt het beleid dat met betrekking tot de introductie van exotische flora gevoerd werd in het park wel iets over hoe de wetenschappers en beleidsmakers van het Instituut naar deze kwestie keken. Ook kan het iets weggeven over op welke schaal dit gebeurde (al is het bronnenmateriaal dat hier gebruikt wordt zeker niet gedetailleerd, noch volledig genoeg om hier verregaande conclusies uit te trekken).

De relatie tussen kolonialisme en de introductie van exotische flora is zeker niet nieuw. In zijn gekende werk "Ecological imperialism" (2004) toont milieuhistoricus Alfred W. Crosby aan hoe Europeanen honderden soorten Europese flora met zich meebrachten naar de kolonies in Noord- en Zuid-Amerika, Australië en Nieuw-Zeeland (nog lang voor Belgisch Congo werd opgericht).³⁷⁷ Zo groeide de artisjokplant bijna uit tot een plaag in Chili, Argentinië en Uruguay, tekende witte klaver de graslanden van zowel de Verenigde Staten als Peru en werden perzikkbomen een wijdverspreid fenomeen in het zuidoosten van de Verenigde Staten (denk aan Georgia dat vandaag bekend staat als "The Peach State").³⁷⁸ Waar het betoog van Crosby ophoudt, aan het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw, begint het verhaal van Belgisch Congo en het NAP. De introductie van uitheemse planten in Belgisch Congo gaat echter nog een stap verder dan waarover Crosby het heeft: in de context van het NAP gaat het immers niet om de introductie van planten uit Europa in Belgisch Congo maar werden er planten uit andere (voormalige) Europese kolonies, bijvoorbeeld uit Azië of Zuid-Amerika, geïntroduceerd.

Het oprichtingsdecreet en het discours van het Instituut zouden echter anders doen vermoeden. Reeds in 1929, bij de oprichting, werd vastgelegd dat het in het park verboden is "*d'introduire n'importe quelle espèce d'animal ou de plante*".³⁷⁹ Hiermee vormt het weren van exotische invloeden in de flora van het NAP een van de basisbeginselen van het natuurbeschermingsproject van het Instituut. Enkele jaren later, in een speech van prins Leopold (enkele jaren voor hij koning Leopold III werd) bij zijn eerste zitting als voorzitter van de Commissie van het INPBC wordt het volgende betoogd:

³⁷⁷ Alfred W. Crosby, *Ecological imperialism: the biological expansion of Europe, 900-1900* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 145-170.

³⁷⁸ Crosby, *Ecological imperialism*, 155-157, 160.

³⁷⁹ KMMA: HA.02.0009, Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)," *Proces-verbaal vergadering nr. 30 (29/09/1934)*: p. 6.

“Il apparaît que la première exigence qui doit être réalisée est de maintenir l’intégrité du parc; intégrité territoriale, hydrographique, faunastique, floristique, géologique, ce qui implique non seulement l’exclusion de tout élément étranger à la faune et à la flore indigènes, mais aussi que l’on évitera avec le plus grand soin, tout acte de nature à altérer l’équilibre naturel.”³⁸⁰

Niet alleen ziet voorzitter Leopold met andere woorden het beschermen van de integriteit van de Oost-Congolese flora als de belangrijkste opdracht aan het begin van zijn termijn, ook moet hiervoor elke vorm van uitheemse flora uit het park gehouden worden.

Toch blijkt het Instituut zich niet aan die eigen doelstellingen te kunnen houden. Vooral wanneer het gaat om de keuze van de natuurlijke omheining die het Instituut wil aanleggen in bepaalde delen van het park lijken uitheemse elementen hun intrede te doen. In 1932 bijvoorbeeld stellen Jean-Marie Derscheid en Raymond Bouillenne (zoals eerder vermeld respectievelijk zoöloog en botanist) voor om als antwoord op de verschillende epizoötieën in het park een afscheiding of afsluiting te maken tussen de gebieden waar er veel grootwild leeft en de gebieden waar het vee van de lokale bevolking graast. Bovendien zou zo de bewaking in het park hierdoor niet alleen gemakkelijker verlopen maar zou het Instituut ook aan de eis van de Administratie tegemoetkomen om de landbouwvelden van de lokale bevolking tegen schade door het grootwild van het park te beschermen. Omdat een metalen afsluiting heel wat nadelen inhoudt, onder andere de hoge kostprijs van de aanleg ervan, opteren de twee wetenschappers voor een ‘vegetatieve omheining’ om deze afsluiting mee te creëren.³⁸¹

Als plant voor de afsluiting in de zuidelijke sector (de ‘regio van de vulkanen’) stellen de wetenschappers voor om de ‘*Erythrina tomentosa*’ (ook wel bekend als de ‘*Erythrina abyssinica*’), een inheemse soort, te gebruiken die in een dubbele rij over de nodige lengte van de afscheiding zou worden geplant. Dit zou een geschikte plant zijn volgens Derscheid en Bouillenne omdat de “doornige boom” reeds veel in de regio voorkomt en bovendien ook zeer snel groeit. In de noordelijke sector echter, en vooral in de vlakten van het Edwardmeer, ligt de keuze van een geschikte plant veel moeilijker volgens de wetenschappers. De bodem is hier armer dan in het zuidelijk deel van het park en het klimaat is er droger. Bovendien moet er ook rekening gehouden worden met de verschillende herbivorenpopulaties die hier leven en de planten die zij eten. Daarom ligt de geschikte keuze volgens hen bij het aanplanten van vijf tot acht rijen, opnieuw over de gehele lengte van de afsluiting, van de ‘*Agave sisalana*’ (of de sisal).³⁸² Deze plant is echter, in tegenstelling tot de *Erythrina tomentosa*, geen inheemse plant maar vindt zijn oorsprong in Mexico.³⁸³

De wetenschappers van de Commissie waren zich desondanks goed bewust van het uitheemse karakter van de agava sisal:

“Au point de vue des principes régissant les réserves naturelles, le sisal présente l’inconvénient d’être d’origine exotique; cet inconvénient est neutralisé par le fait qu’on ne risque nullement de la voir prendre un

³⁸⁰ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 7 (09/01/1932)*: p. 2.

³⁸¹ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 9 (23/12/1932)*: p. 4 (5).

³⁸² Ibid., p. 5 (6).

³⁸³ Voor het bepalen, hier en verder in dit hoofdstuk, van de oorspronkelijke leefgebieden van uitheemse planten in het Nationaal Albert Park wordt gebruik gemaakt van het ‘*Invasive Species Compendium*’, aangeboden door het Centre for Agriculture and Bioscience International (CABI International): <https://www.cabi.org/isc>.

*développement trop envahissant en raison même de son mode tout particulier de multiplication, il suffit pour enrayer sa dispersion, de faire abattre tout [sic] les trois mois les hampes florales des plantes adultes.*³⁸⁴

De gevaren die het uitheemse karakter van deze plant zouden bieden, worden volgens Derscheid en Bouillene tenietgedaan door de bijzondere manier van voortplanting die deze plant kent (verder in het verslag wordt immers gesteld dat de plant zich niet kan vermenigvuldigen via zaden en dat ook de wortelstokken van de plant door ‘algemene degeneratie’ ervan (door het gebruiken van soorten die aan aseksuele reproductie doen) geen gevaar vormen. Daarom volstaat het volgens de wetenschappers om de bloeistengels van deze planten elke drie maanden af te knippen. Bovendien zouden de voordelen van de plant blijken uit enerzijds observaties uit Kenya en Tanganyika waar omheining met de plant (van vijf meter breedte) reeds vier jaar na de aanplanting een onoverkomelijk obstakel werd voor grootwild. Uit experimenten die de afgelopen vijftien jaar in Rutshuru werden uitgevoerd, zou ook blijken dat de plant het goed doet in de regio en een snelle groei kent.³⁸⁵ Op basis van die informatie neemt de Commissie de voorstellen aan en zullen ze in beleid worden omgezet; aan het Comité wordt de opdracht gegeven om hier middelen voor te zoeken of vrij te maken.³⁸⁶

Dat de Commissie dit voorstel goedkeurt, is echter opvallend, zeker gezien het feit dat de leden ervan in andere gevallen wel altijd hameren op het respecteren van de “basisbeginselen van de natuurbescherming in het park” die werden opgesomd in het oprichtingsdecreet en in de bovengenoemde speech van voorzitter, prins Leopold. De uitzondering wordt hier toegestaan omdat het Instituut de verspreiding van de plant zou kunnen tegenhouden, niet omdat de plant geen gevaar zou vormen voor de andere flora van het NAP. Er kunnen dan ook meteen vragen gesteld worden bij deze legitimering van de introductie van de sisal. Op welke manier garandeert het Instituut dat die bloeistengels ooks steeds zullen worden afgeknipt? het Instituut zal immers niet altijd in staat zijn om het beheer naar eigen wil en kunnen uit te voeren, bijvoorbeeld in de periode van de Tweede Wereldoorlog en de nasleep ervan. Ook in de jaren net voor de Congolese Onafhankelijkheid lijkt de controle in het park ver zoek te zijn.³⁸⁷ Na de Congolese onafhankelijkheid wordt het Instituut zelfs ontbonden en vervangen door het ‘Institut congolais pour la Conservation de la Nature’ (ICCN), waar desondanks ook enkele Belgen, zoals Jacques Verschuere, een belangrijke rol in spelen.³⁸⁸ Of bovengestelde garanties met andere woorden steeds werden uitgevoerd, is dus nog maar de vraag.

Een laatste kanttekening die gemaakt moet worden bij de kwestie van de natuurlijke omheining in het park is de sociale dimensie ervan. Uit het verslag van deze vergaderingen van de Commissie blijkt immers dat het Instituut plant om de omheiningswerken in de zuidelijke sector (met de inheemse *Erythrina tomentosa*) te laten uitvoeren door Afrikaanse arbeiders. De totaalprijs van de omheiningswerken zou minstens één frank per meter bedragen, “gebaseerd op de huidige lonen van zwarte arbeiders van Kivu”.³⁸⁹ Hieruit kunnen we afleiden dat de lokale bevolking waarschijnlijk minder verdiende dan één frank per meter die werd aangelegd (zeker aangezien het genoemde bedrag de

³⁸⁴ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 9 (23/12/1932)*: p. 5 (6).

³⁸⁵ Ibid.

³⁸⁶ Ibid., 6 (7).

³⁸⁷ Deze bevindingen zijn gebaseerd op een uitgebreide analyse die ik uitvoerde op heel wat verslagen van zowel het Comité als de Commissie voor de jaren 1940 en 1950 (zie ook “Toelichting bij het schrijfproces”).

³⁸⁸ Van Schuylenbergh en de Koeijer, *Virunga, archieven en collecties*, 37.

³⁸⁹ KMMA: HA.02.0009, Doos: “PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958),” *Proces-verbaal vergadering nr. 9 (23/12/1932)*: p. 6 (7).

totaalprijs bedraagt en de aanvoer van zaden of exemplaren van de plant hier ook inbegrepen zijn alsook dat er bij elke meter aanleg misschien meerdere personen betrokken zijn).

Daarnaast duidt de verwijzing naar ‘zwarte’ arbeiders op het onderscheid dat gemaakt werd in de verloning van witte en zwarte arbeiders in Belgisch Congo, iets wat menig koloniaal historicus niet verrast maar net daarom zeker niet vergeten mag worden. Donatien Dibwe Dia Mwembu stelt in een bijdrage over de leef- en arbeidsomstandigheden van Congolese arbeiders van de Union Minière du Haute-Katagna (UMHK, zie ook deel 2.2.) dat de gemiddelde Congolese arbeider in 1910 wel 26 keer minder loon ontving dan een Europees arbeider die hetzelfde werk verrichtte. Tegen 1950 liep dit verschil nog sterker op en verdienden Afrikaanse werknemers wel 65 keer minder dan Europeanen, om tegen 1957 weer af te nemen naar een coëfficiënt van 33 keer minder loon.³⁹⁰ Ook het Instituut nam dus zeker deel aan deze vorm van geïnstitutionaliseerd racisme waar omzeggens alle Congolese inwoners tijdens en na de koloniale periode mee geconfronteerd zijn geweest.

Toch kiest het Instituut niet in elke situatie voor exotische planten in het park en hamert het, zeker in de tweede helft van de jaren 1930, wel weer op het belang van het beschermen van de ‘natuurlijke integriteit’ van het park. Zo wordt er in 1937 weer op zoek gegaan naar een geschikte plant voor omheiningswerken, nu om de grenzen van het park mee af te bakenen. De plantentuin van Eala (in Congo) zou in het licht van die onderneming zaden opgestuurd hebben aan het Instituut van de ‘Phitecellobium dulce’ (ookwel de ‘Manila Tamarind’ genoemd), een plant die afkomstig is uit Centraal-Amerika en het noorden van Zuid-Amerika. Aangezien deze plant exotisch is van afkomst wordt er gevraagd aan botanist Jean Lebrun om eerst na te gaan of er geen inheemse alternatieven zijn.³⁹¹

Later dat jaar komt de kwestie opnieuw aan bod bij een aanvraag van de ‘Société Anonyme Belge d'Exploitation de la Navigation Aérienne’ (SABENA) om drie landingsbanen aan te leggen in het NAP, in het kader van de bevordering van het toerisme in het park (een aanvraag die ook in het licht van de boskap door commerciële actoren in het park interessant is). Nadat het Instituut eerder al de specifieke plaatsen had uitgekozen waar de vliegmaatschappij haar landingsbanen mocht vestigen, wou het ook een zeg in welke plantensoorten SABENA zou gebruiken om de landingsbanen mee te beplanten. De vliegmaatschappij was immers van plan om deze banen te beplanten met soorten van de ‘paspalum’- en ‘cynodon’-planten die niet inheems zijn aan het Nationaal Albert Park. Daarom verplicht het Comité SABENA om op zoek te gaan naar andere, inheemse soorten gras om te gebruiken want de door het bedrijf voorgestelde soorten zouden anders, door snelle verspreiding, grote veranderingen kunnen aanbrengen aan de flora van het park, niet op z’n minst door het ontstaan van ‘hybriden’ (kruisingen) met andere planten.³⁹² Opnieuw zien we dat het Instituut weer strenger is voor de activiteiten van andere actoren, zoals de commerciële actoren, in het park dan voor haar eigen beleid.

In 1940 daarentegen stemt het Instituut dan weer wel in met het beleid van de Administratie met betrekking tot de introductie van exotische planten in Oost-Congo. Het departement van landbouw in Kivu zou immers een aantal verschillende uitheemse bamboesoorten invoeren in het district om de lokale bevolking te voorzien van brand- en constructiehout. Botanisten en leden van de Commissie Raymond Bouillenne, Walter Robyns en Lucien Lauman stellen dat dit soort ‘experimenten’, zelfs zo dicht bij de grenzen van de strikte reservaten in het district (waarmee ze het hoogstwaarschijnlijk,

³⁹⁰ Dibwe Dia Mwembu, “Hoe leefden de Congolese arbeiders?,” 150-51.

³⁹¹ KBIN: ANPCB, “INPCB: Procès verbaux 1937-1938,” 58ème séance (Comité de Direction): Procès-verbaal vergadering nr. 58 (20/02/1937): p. 5, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

³⁹² KBIN: ANPCB, “INPCB: Procès verbaux 1937-1938,” 67ème séance (Comité de Direction): Procès-verbaal vergadering nr. 67 (20/11/1937): p. 2-4, geraadpleegd op 29.01.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

onder andere, ook over het NAP hebben), geen gevaar inhouden voor de inheemse bamboesoorten in de nationale parken. Het Comité hoopt wel dat de Administratie op voorhand bestudeert hoe deze bamboesoorten zich voortplanten om een ongecontroleerde opmars van een van de soorten te vermijden.³⁹³

Om het hoofdstuk over uitheemse planten in het NAP af te sluiten, en een eindbalans te kunnen opmaken over de schaal waarop uitheemse planten hun weg vonden in het park, is een opmerking van Van Straelen tijdens een vergadering van het Comité in 1939 het vermelden waard. De toenmalige voorzitter van het Comité stelde immers dat er steeds meer exotische planten waren in het park die er door menselijke handeling zijn geïntroduceerd, bijvoorbeeld flora die aanvankelijk in de kampen en faciliteiten van het Instituut was aangeplant en zich doorheen de jaren heeft verspreid buiten de grenzen van die gebieden. Voorbeelden van zo'n planten zijn *bidens* (ook wel 'tandzaad' genoemd), *cacia's* en papjabomen. Van Straelen benadrukt dat de introductie van deze planten vaak onbewust gebeurd is, bijvoorbeeld door vertegenwoordigers van het Instituut die zich niet bewust waren van de grenzen van de kampen of faciliteiten, maar dat er desondanks wel actie moet genomen worden om de verspreiding van deze exoten een halt toe te roepen.

Het mag dus duidelijk zijn dat het beleid van het Instituut om exotische planten uit het park te weren allesbehalve geslaagd is, niet op z'n minst door de eigen activiteiten in het park. De enkele keren dat er wel wordt opgetreden tegen de introductie van uitheemse soorten zien we opnieuw dat het vooral gaat om andere actoren dan het Instituut zelf.

³⁹³ KBIN: ANPCB, "INPCB: Procès verbal 1939 à 1941," 89ème séance (Comité de Direction): Procès-verbaal vergadering nr. 89 (17/02/1940): 3-4.

5. Besluit

5.1. Enkele conclusies over het bosbeleid van het NAP in de jaren 1930

Doorheen de bespreking van het beleid van het Instituut met betrekking tot de ontbossing, bosbranden en herbebossing in het Nationaal Albert Park (NAP) in de jaren 1930 vallen **een aantal tendenzen** op. Eerst en vooral lijkt het beleid in de jaren 1930 getekend te zijn door het gebrek aan controle dat het Instituut had om haar beleidsdoelen te doen naleven. Noch op de boskap, noch op de bosbranden, noch op de introductie van uitheemse soorten in het park lijkt het parkbestuur een volledige greep te krijgen. Er kan met andere woorden meer geleerd worden uit deze analyse over de wetenschappelijke ideeën en redeneringen die aan de basis van het beleid lagen, zoals bij de discussie over de bosbranden in het park, of over de zorgen en belangen van het Instituut dan over de werkelijke situatie ter plekke. Een tweede tendens die opvalt is dat het beleid van het Instituut er één is van twee maten en twee gewichten. Waar er streng wordt opgetreden tegen de lokale bevolking, commerciële actoren, de missiepaters of de Administratie als het aankomt op het verrichten van boskap, het aansteken van bosbranden of het introduceren van uitheemse flora in het park, lijkt het Instituut zichzelf heel wat meer uitzonderingen toe te staan. Van het aanleggen van infrastructuur, beheerstations of toeristische faciliteiten in bosrijke gebieden tot de eventuele verkoop van hout uit het park, het aansteken van bosbranden in het kader van beleidsexperimenten en om bepaalde plagen te voorkomen, tot het gebruiken van exotische plantensoorten om afbakeningswerken in het park mee uit te voeren: steeds deed het Instituut – op kleine of grote schaal – wat het de andere actoren in de regio verbood.

Bovendien komt de last van het beleid meermaals op de schouders van de lokale bevolking terecht, die bijvoorbeeld verplicht worden om deel te nemen aan herbebossingsprojecten of te helpen bij de afbakening van het park, al dan niet tegen een – in verhouding met Europese arbeiders – laag loon. Het Instituut toont hiermee niet alleen aan dat het getekend wordt door de koloniale context waarbinnen het ageert maar neemt ook deel aan het geïstitutionaliseerd racisme van Belgisch Congo. Dat ze bovendien een deel van de lokale bevolking als onderdeel van de te beschermen natuur beschouwen, leidt niet alleen tot schade voor de betreffende bevolkingsgroepen maar ook tot schade voor het beleid van het Instituut zelf. Ook valt op dat lokale kennis en expertise volledig afwezig waren bij het uittekenen van het beleid: zelfs ervaringen op basis van Europese kolonies in Azië (een van de meer negatieve gevolgen van de sterke ‘epistemic community’ die er bestond rond koloniaal natuurbehoud in deze periode) kregen voorrang op de kennis van de plaatselijke bevolking in en rond het park.

Die lokale bevolking kan desondanks niet als een passieve actor worden afgeschilderd, die het beleid van het Instituut slechts zou ondergaan. Op heel wat verschillende manieren lijkt de bevolking de beperkingen door en maatregelen van het Instituut te ontwijken of zelfs gewoonweg te negeren. Dat de lokale volkeren, ondanks het verbod op boskap, toch vaak bleven ontbossen in het NAP en de ‘traditionele’ volkeren van het park hout doorverkochten aan de ‘niet-traditionele’ volkeren buiten het park kunnen bovendien ook als vormen van verzet beschouwd worden. Aan de hand van het analysekader van James C. Scott zien we dat dit soort verzetsdaden eerder aansluiten bij verzet via ‘hidden transcript’ dan via ‘public transcript’. Dat staat in schril contrast met de verzetsdaden in de jaren 1940 en 1950 die juist veel minder discreet en anoniem zouden worden, waarbij openlijk geweld tegen de bewakers van het park geen uitzondering meer vormt.

Overigens kan er ook nog iets gezegd worden over de spanningen die zich intern of extern bij het Instituut voordeden in de jaren 1930. Zo zagen we dat, zeker in de context van de bosbranden, de wetenschappers en beleidsmakers niet altijd op dezelfde lijn stonden (en tevens ook niet altijd dezelfde belangen verdedigden). Zeker tussen botanisten en zoölogen lijken de verschillen groot te zijn geweest. De spanningen die in deze periode onstonden tussen het Instituut enerzijds en actoren zoals de missiepaters van het park, Europese bedrijven in de regio, de lokale bevolking van het park en de Koloniale Administratie van Belgisch Congo anderzijds, waren echter nog van een ander niveau. Zo durfde het Instituut in verschillende gevallen kritiek te uiten op het beleid van de Administratie, bijvoorbeeld wanneer die laatste onderhoudswerken uitvoert in het NAP of wegen wilt aanleggen door de bosrijke gebieden van het park, of in het algemeen op het extreem exploitatieve karakter van de koloniale onderneming. Daarentegen zien we dat de Administratie het in verschillende gevallen opneemt voor de belangen van de lokale bevolking van de regio en het Instituut vraagt, of dwingt, om haar beleid aan te passen. Ook op het vlak van het toerisme in het park lijkt de Administratie enige druk te zetten op het Instituut om meer toeristen toe te laten binnen de parkgrenzen. Het beleid dat de Administratie voerde op vlak van bosbranden stond bovendien op verschillende momenten haaks op het beleid van het Instituut, wat opnieuw tot de nodige spanningen leidde.

Doorheen de analyses van het NAP in de jaren 1930 moeten er echter ook **enkele nuances** gemaakt worden met betrekking tot kritiek die kan geuit worden op het INPBC. Niet alleen moet erkend worden dat er, zeker op het vlak van boskap, wel degelijk inspanningen werden gedaan om het bosverlies door activiteiten van het Instituut tot een minimum te beperken en er bijvoorbeeld voor inheemse boomsoorten werd gekozen wanneer het over herbebossing ging. Ook kunnen de intenties van een groot deel van de wetenschappers in het Instituut om de flora en (of) fauna van het NAP te beschermen zeker serieus genomen worden. Het is bovendien ook verwonderlijk tot welke inzichten verschillende van deze wetenschappers kwamen op zo'n korte termijn. Dat gezegd zijnde, betekent dit niet dat deze intenties zich ook stevast in goed beleid vertaalden (zoals uit bovenstaand betoog blijkt) en zeker op sociaal vlak lijkt het Instituut zich weinig aan te trekken van de impact van haar beleid op de lokale bevolking in en rond het park.

Tot slot, om **een antwoord te bieden op de centrale onderzoeksvraag** in deze masterproef, kan er geconcludeerd worden dat het Instituut in de jaren 1930 effectief maatregelen nam om de bossen van het Nationaal Albert Park te beschermen. Niet alleen door strenge regels op te leggen in het park met betrekking tot boskap, het aansteken van bosbranden of het introduceren van uitheemse plantensoorten in het park (die allen, op enkele uitzonderingen na, totaal verboden werden) maar ook door (in beperkte mate) in te zetten op herbebossingsprojecten en dus op natuur-‘restauratie’. Toch blijkt dat beleid niet heel effectief te zijn geweest. Dit zowel door een gebrek aan controle als door het verzet van de lokale bevolking en de reeks aan uitzonderingen die het Instituut aan zichzelf, en soms anderen, toekende. Bovendien moet ook vermeld worden dat het Instituut, ondanks haar eigen ambities om het NAP als integraal natuurreservaat te beheren en elke vorm van antropogene invloed te vermijden, eerder een conservatiebeleid voerde dan een preservatiebeleid. Niet alleen werd het park immers doorheen de jaren 1930 – langzaam aan – opengesteld voor toerisme, ook lijken er wel degelijk heel wat antropogene invloeden te zijn geweest die de bossen (en bij uitbreiding de gehele natuur) van het park in deze periode hebben getekend.

5.2. Pistes voor verder onderzoek

5.2.1. *Inhoudelijke suggesties*

Eerst en vooral wil ik benadrukken dat het onderzoek dat ik in deze paper voerde alles behalve volledig is. Zowel op inhoudelijk vlak als op methodologisch vlak kan er nog heel wat meer gedaan worden. Bijgevolg bied ik in onderstaand overzicht een selectie van opties voor verdere onderzoekspistes en geef ik ook enkele bronnen en archiefinstellingen aan die nuttig zouden kunnen zijn in het kader van verder onderzoek naar het bosbeleid dat gevoerd werd in Belgisch Congo.

Allereerst lijkt het evident om de initiële opzet van deze masterproef, om ook de jaren 1940 en 1950 te analyseren, aan te geven als onderzoekspiste voor verdere studies. Uit mijn bronnenanalyse van de verslagen van het Instituut in deze periodes kon ik opmaken dat er niet alleen veel tendenzen zijn uit de jaren 1930 die zich in deze latere periodes herhalen maar dat er ook enkele opvallende verschillen zijn. Zo werden de beleidsmakers van het Instituut tijdens de Tweede Wereldoorlog afgesneden van het personeel ter plekke in het Nationaal Albert Park (en in de andere nationale parken) en kwam het parkbestuur in handen van de Koloniale Administratie. In de jaren na de Tweede Wereldoorlog zou blijken dat de Administratie een veel lakser beleid voerde dan het Instituut in de jaren 1930 en dat zowel de lokale bevolking als commerciële actoren meer toegang vonden tot de natuurlijke rijkdommen van het park. Zeker op het vlak van de (bestrijding van de) bosbranden in het park lijkt de Tweede Wereldoorlog een scharniermoment te zijn: de Administratie liet de praktijk namelijk weer toe. In de tweede helft van de jaren 1940 leidt het beleid dat de Administratie in het park voerde tijdens de oorlogsjaren tot heel wat spanningen met het Instituut. Meer dan eens komt het tot heuse beschuldigingen en heftige woordwisselingen waarbij het Instituut de Administratie beschuldigd van 'opzettelijk kwaad opzet', alcoholisme en het inzetten van de ondergang van het Nationaal Albert Park. In de jaren 1950 (het Instituut kreeg de controle terug in handen in 1947) zouden de spanningen dan weer gaan liggen en lijken er zich andere, grotere uitdagingen te stellen voor het voortbestaan van het park. In de aanloop naar de Congolese onafhankelijkheid (1960) zien we immers heel wat meer overtredingen van de natuurbeschermingsmaatregelen door de lokale bevolking in en rond het park. Het verzet van de lokale bevolkingen wordt bovendien steeds minder discreet en leidt tot verschillende geweldadige en zelfs dodelijke incidenten (met andere woorden tot een toename van het verzet in 'public transcript'). Uiteindelijk, in de jaren 1960, zou het Nationaal Albert Park het 'Virunga Nationaal Park' worden en werd het Instituut opgeheven en vervangen door een andere instelling, het 'Institut Congolais pour la Conservation de la Nature' (ICCN). Ook hier bleven Belgische wetenschappers en beleidsmakers echter een rol in spelen.

Ondanks de tendenzen die ik hier heb opgesomd, zou het interessant zijn om een uitgewerkte analyse van het bosbeleid in deze periodes op papier te zetten. Voor de periode waarin het NAP in de handen van de Administratie viel zou het interessant zijn om na te gaan op welke punten de Administratie het beleid anders uittekende dan het Instituut, of de Administratie er in slaagde om meer controle uit te oefenen op het gehanteerde beleid en welke (wetenschappelijke) discussies er in deze periode werden gevoerd over kwesties als de bosbranden of het openzetten van het park voor meer toerisme. Ook een grondige analyse van de discussies en verwijten tussen het Instituut en de Administratie in de jaren 1930 zou interessante inzichten kunnen opleveren. Een analyse van de periode van de jaren 1950 zou dan weer heel wat meer kunnen zeggen over de sociale impact die het INPBC had op de bevolking in en rond het park en over de agency van die volkeren, bijvoorbeeld op

het vlak van verzet. Ten slotte zou een analyse van het bosbeleid dat na de onafhankelijkheid werd gevoerd in het park heel waardevol kunnen zijn: werd er na de onafhankelijkheid evenveel belang gehecht aan de bescherming van de bossen van het NAP? Werd er meer rekening gehouden met de bevolking die in en rond het park leefde? Stond het beleid toen wel open voor lokale kennis en expertise op het vlak van bosbeheer? En in welke mate bleven Belgische wetenschappers en actoren betrokken bij de bescherming van het park?

Naast deze suggesties op chronologisch vlak, zou er ook geopteerd kunnen worden om een andere casus te onderzoeken dan het NAP. Niet alleen de andere nationale parken (Kagera, Garamba en Upemba) zijn in dit opzicht interessant maar ook de meer dan honderd bosreservaten die de Administratie in de koloniale periode heeft opgericht. Daarnaast zou het natuur- en bosbeleid buiten de afgebakende natuurbeschermingsgebieden (de nationale parken en reservaten) onderzocht kunnen worden om de these te toetsen dat de resterende bossen in veel gevallen het terrein van exploitatie werden. Bovendien kunnen ook andere 'soorten' natuurbescherming onderzocht worden, zoals de maatregelen die werden genomen tegen bodemerosie of tegen (door dieren overdraagbare) ziektes en de bescherming van de wateren (meren en rivieren) van het park. Ook over de bescherming van het grootwild en het jachtbeleid in het NAP, en bij uitbreiding in Belgisch Congo, kan er – ondanks dat er reeds enkele pionierswerken over verschenen – nog veel worden geschreven.

Een andere piste die in overweging genomen kan worden is om meer te focussen op het 'beheer' van het park dan op het beleid ervan. Zo zou het interessant zijn om te onderzoeken of bosbranden in het NAP, en bij uitbreiding in heel Oost-Congo, effectief hebben geleid tot een afname van het aantal bossen in de steppe- en savannegebieden van het park (waarbij er uiteraard wel een verschil gemaakt moet worden tussen de hoeveelheid aan bos en de diversiteit aan boomsoorten) of tot een afname van het aantal veeziektes onder het vee van de lokale bevolking. Dezelfde denkoefening kan ook gemaakt worden voor de impact van het verbod op bosbranden en de link met de populaties van herbivoren en andere grootwild in het park.

In die optiek zou er ook interdisciplinair gewerkt kunnen worden, bijvoorbeeld met paleoecologische, biologische of klimatologische inzichten over Congo in de koloniale periode en erna. Op die manier zouden we een zicht kunnen krijgen van de impact van het in Belgisch Congo gevoerde bos- en natuurbeleid op de Congolese natuur. In dit opzicht is ook de 'klimaattoren' die onderzoekers van de UGent midden in het Congolese regenwoud plaatsten, interessant. Het zou in elk geval een mooi onderzoek vormen om naast de sociale, economische en politieke impact van de kolonisatie nu ook de ecologische impact van de kolonisatie te kunnen bepalen.

Tot slot is het belangrijk dat het onderzoek dat hier gevoerd werd ook vanuit andere invalshoeken wordt benaderd dan deze van het Instituut. Er kan nog veel meer gezegd worden over de sociale impact van de bosbeschermingsmaatregelen die in het NAP golden en over de manieren waarop de lokale bevolking in deze regio aan bosbeheer deed en/of doet. Daarnaast zou het beleid ook vanuit het standpunt van de Koloniale Administratie geanalyseerd kunnen worden: welke belangen diende de Administratie in deze periode? Op welke manieren zette de Administratie het INPBC onder druk? Of hoe verliep de samenwerking? En hoe keken de beleidsmakers binnen de Administratie naar het natuurbeschermingsproject van het NAP? Een laatste invalshoek die gehanteerd kan worden is de inter-imperiale invalshoek: op welke manieren gelijkt of verschilt het bosbeleid in het NAP (en bij uitbreiding in Belgisch Congo) op het bosbeleid dat bijvoorbeeld in Franse, Engelse of Nederlandse kolonies werd gevoerd? En hoe wordt er in andere koloniale kringen gekeken naar het

natuurbeschermingsbeleid dat in het NAP werd gevoerd?. Bovendien zou ook een netwerkanalyse van de leden van het Instituut of de 'epistemic community' waar veel van deze leden deel van waren waardevolle informatie kunnen opleveren.

5.2.2. Methodologische suggesties

Om mijn masterproef af te sluiten zou ik ook graag nog enkele bronnen en vindplaatsen van die bronnen willen aanhalen die, bij het voeren van verder onderzoek naar het onderwerp, relevant kunnen zijn. Op de website '<http://www.apncb.be>' van het KBIN zien we dat er onder 'reports and letters' verslagen van de werking van het park ter plekke ("IPNCB Rapports de terrain de 1957 à 1961") beschikbaar zijn voor de jaren 1957-1961. Dit zijn de maandelijkse rapporten die door de conservateurs van het NAP werden opgesteld en aan het Instituut werden toegezonden om (bijna dag per dag) de activiteiten van de conservateurs en het personeel ter plekke mee te delen. Ook wordt er steeds een overzicht gegeven van alle 'overtredingen' die die maand gebeurden in het park (zelfs het exacte aantal omgekapt bomen per sector) en de manier waarop de daders werden bestraft (bijvoorbeeld met een geldboete). Verder wordt er ook informatie gegeven over het wetenschappelijk onderzoek dat in het park werd gevoerd en worden de meteorologische gegevens van het park meegedeeld (temperaturen, neerslag, vochtigheid...). Stel dat deze rapporten ook voor andere jaartallen beschikbaar zijn dan zouden dit de ideale bronnen zijn om het beleid dat het INPBC voerde in het NAP te toetsen aan of te vergelijken met het effectieve beheer van het park.

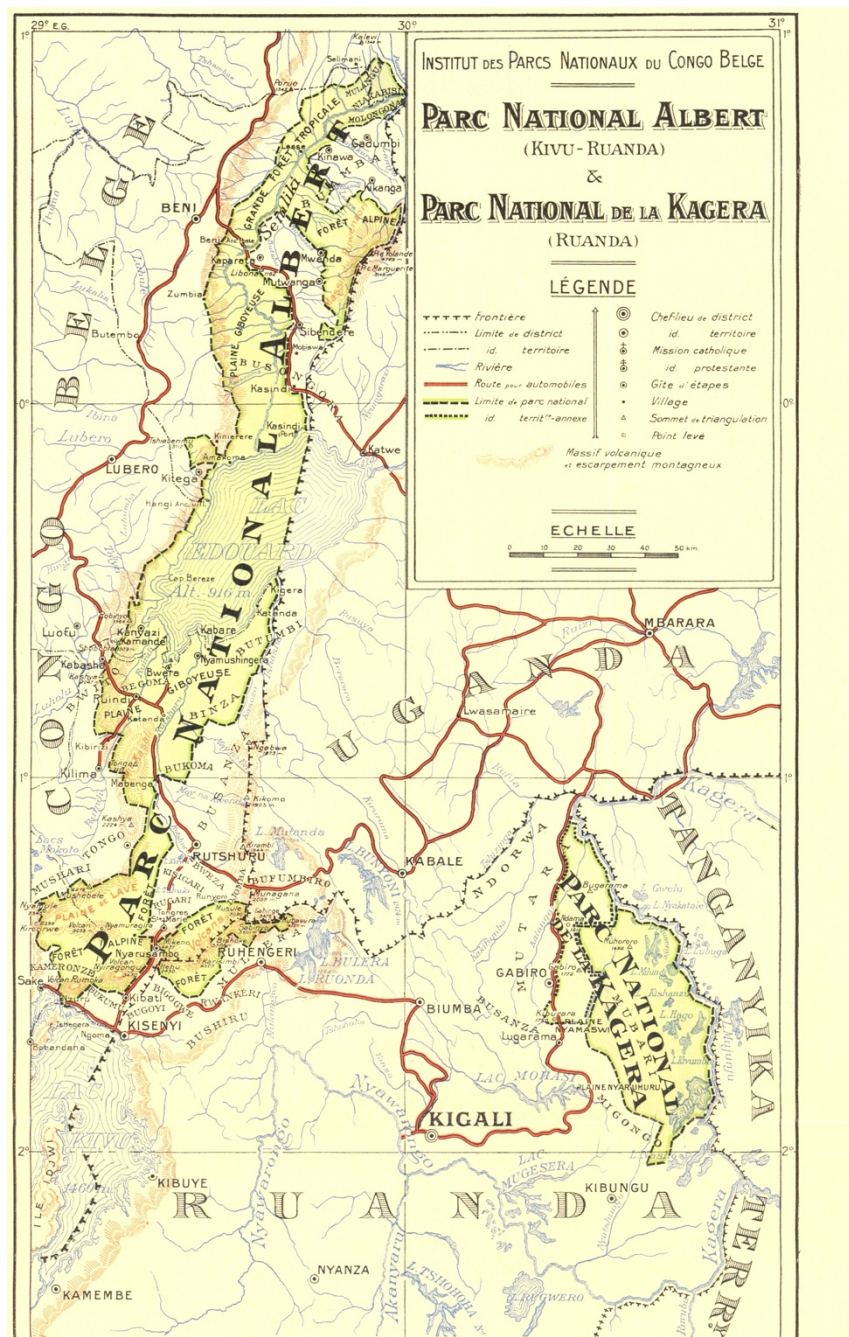
Ook de archieven van het KMMA bieden nog heel wat mogelijkheden, zeker indien deze archieven volledig ontsloten zouden worden. Er zitten heel wat bronnen in dit archief die bijvoorbeeld iets meer zouden kunnen zeggen over de contacten en spanningen tussen het Instituut en de Administratie of de spanningen binnenin het Instituut (zoals bijvoorbeeld de documenten die onder "correspondentie van de directie" vallen in dit archief). Ook de "toezichtrapporten", het "Dossier inheems beleid" en de "talrijke dossiers met documentatie over diverse thema's zoals natuurbescherming, diersoorten, toerisme, enz..." die in de archieven van het KMMA worden bewaard, zouden nuttig kunnen zijn bij het voeren van verder onderzoek.

Een derde instelling waar gezocht kan worden, is de archiefdienst van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Zeker het 'Afrika-archief' dat hier bewaard wordt, waaronder zowel de archieven van het Ministerie van Koloniën als de archieven van de Koloniale Administratie vallen, kan relevant zijn voor verder onderzoek naar het bos- en natuurbeleid dat in Belgisch Congo gevoerd werd. Zeker voor de natuurbescherming in de zogenaamde 'bosreservaten' zouden deze bronnen waardevol kunnen zijn. Een groot deel van het 'Afrika-archief' werd in de afgelopen jaren echter naar het Rijksarchief (Algemeen Rijksarchief 2 – Depot Joseph Cuvelier) in Brussel gebracht. Ook een bezoek aan deze instelling zou dus iets kunnen opleveren.

Ten slotte zou er ook gewerkt kunnen worden met persoonlijke archieven, bijvoorbeeld de archieven van Jean-Marie Derscheid of Victor Van Straelen. Een hindernis bij het vinden van informatie over Van Straelen is echter dat een groot deel van zijn persoonlijke archief na zijn overlijden vernietigd werd op vraag van zijn weduwe. Veel andere persoonlijke archieven van de beleidsmakers zijn echter wel nog bewaard, bijvoorbeeld in het KMMA. Een analyse van deze archieven zou ons meer kunnen leren over hoe de beleidsmakers van het Instituut naar (het belang van) natuurbescherming keken en met welke andere wetenschappers of koloniale bestuurders zij nauwe relaties onderhielden. Ook de communicatie tussen de verschillende leden van het Instituut kan in beschouwing genomen worden.

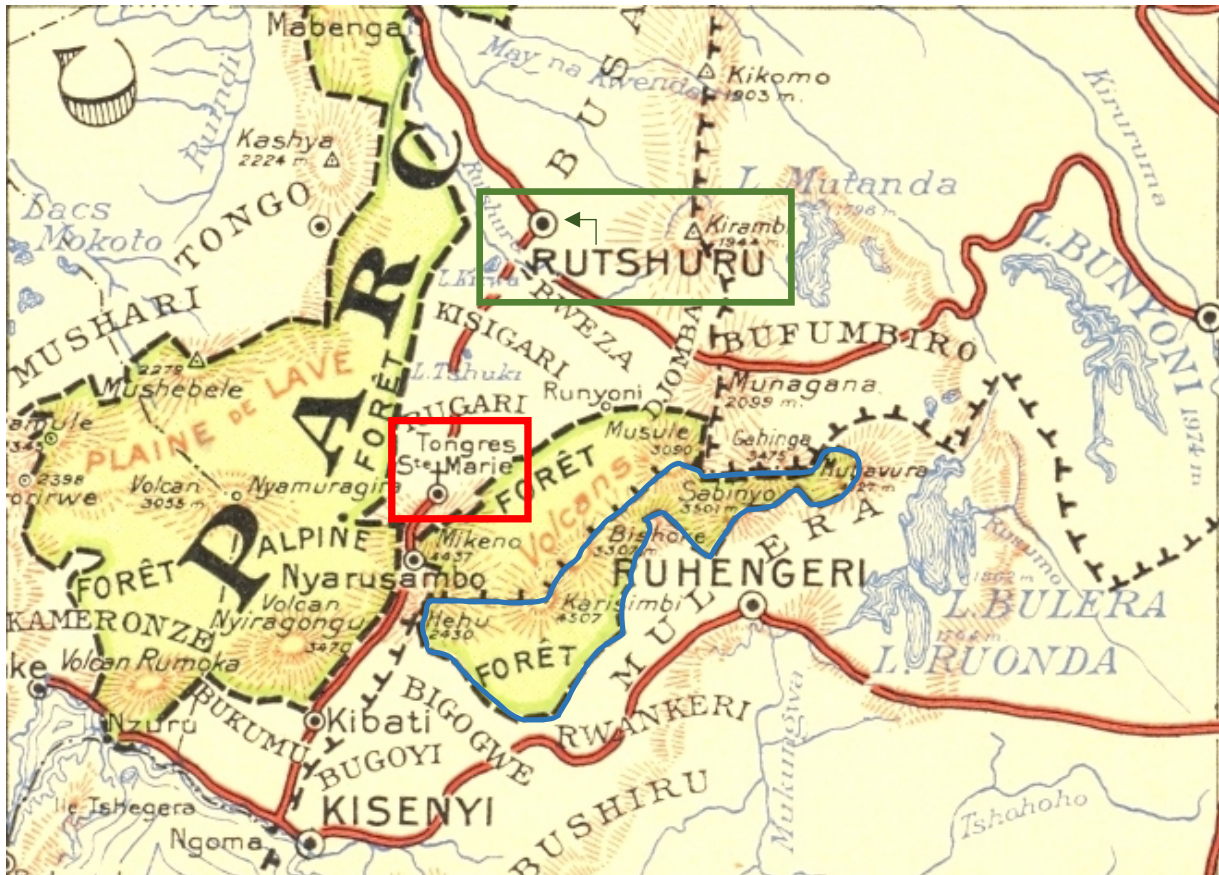
6. Kaarten

Kaart 1 - Kaart van het grondgebied van het Nationaal Albert Park (NAP) en het Nationaal Park van Kagera (NPK) in 1935 (bron: De Bont, Raf. "Internationalism in the Heart of Africa? The Albert National Park / Virunga National Park." *Arcadia: Explorations in Environmental History* nr. 16. (2018). Geraadpleegd op 12.12.2021. [https://www.environmentandsociety.org/arcadia/internationalism-heart-africa-albert-national-park-virunga-national-park.](https://www.environmentandsociety.org/arcadia/internationalism-heart-africa-albert-national-park-virunga-national-park))

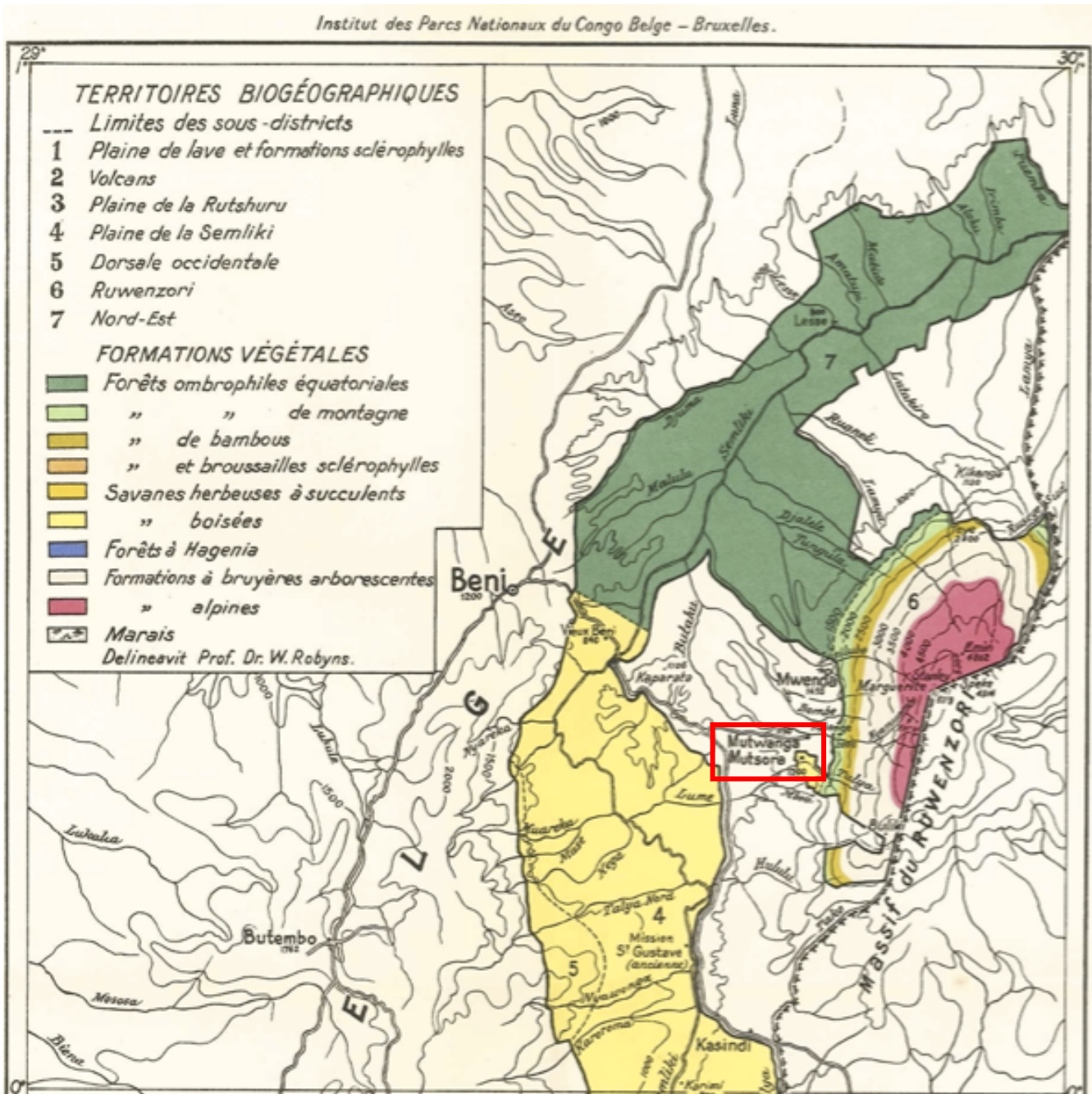
Links op bovenstaande kaart (Kaart 1): het Nationaal Albert Park (NAP) zoals de grenzen er in 1935 uitzagen (de kaart werd geüpload in hoge resolutie, dus inzoomen op bepaalde delen van de kaart is mogelijk).

Kaart 2 - Detail uit kaart van het grondgebied van het Nationaal Albert Park (NAP) in 1935 – Detail: de zuidelijke sectoren (bron: De Bont, Raf. "Internationalism in the Heart of Africa? The Albert National Park / Virunga National Park." *Arcadia: Explorations in Environmental History* nr. 16. (2018). Geraadpleegd op 12.12.2021. <https://www.environmentandsociety.org/arcadia/internationalism-heart-africa-albert-national-park-virunga-national-park>.)

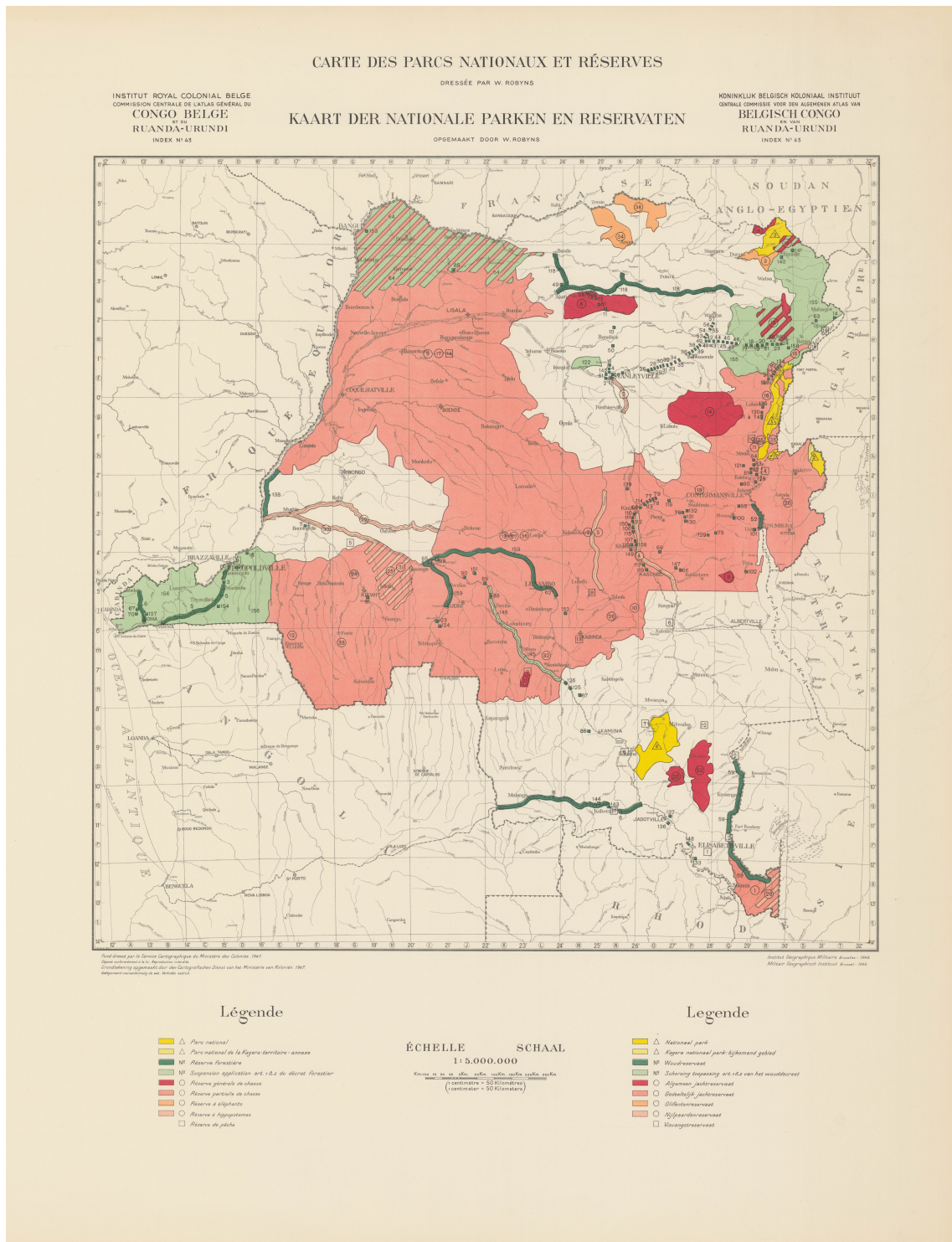
Staan aangeduid op bovenstaande kaart (Kaart 2): de katholieke missie Tongres-Sainte-Marie (in het rode vierkant), Rutshuru waar het centraal station van het NAP ligt (in het groene vierkant) en het Rwandees deel van het park (met blauw omlijnd).

Kaart 3 - Detail uit “Les territoires biogéographiques du parc national Albert”: biogeografische kaart van het Nationaal Albert Park (NAP) in 1948, opgemaakt door W. Robyns – Detail: de noordelijke sector van het park (bron: Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (KBIN). Online archieven: ‘Archives des Anciens Parcs Nationaux du Congo Belge’ (ANPCB), “Publications: exploration of National Park Albert,” Publication “Hors-series”, 1948 *Les territoires biogéographiques du parc national Albert (carte)*. Geraadpleegd op 12.12.2021. <http://www.apncb.be/archives>.)

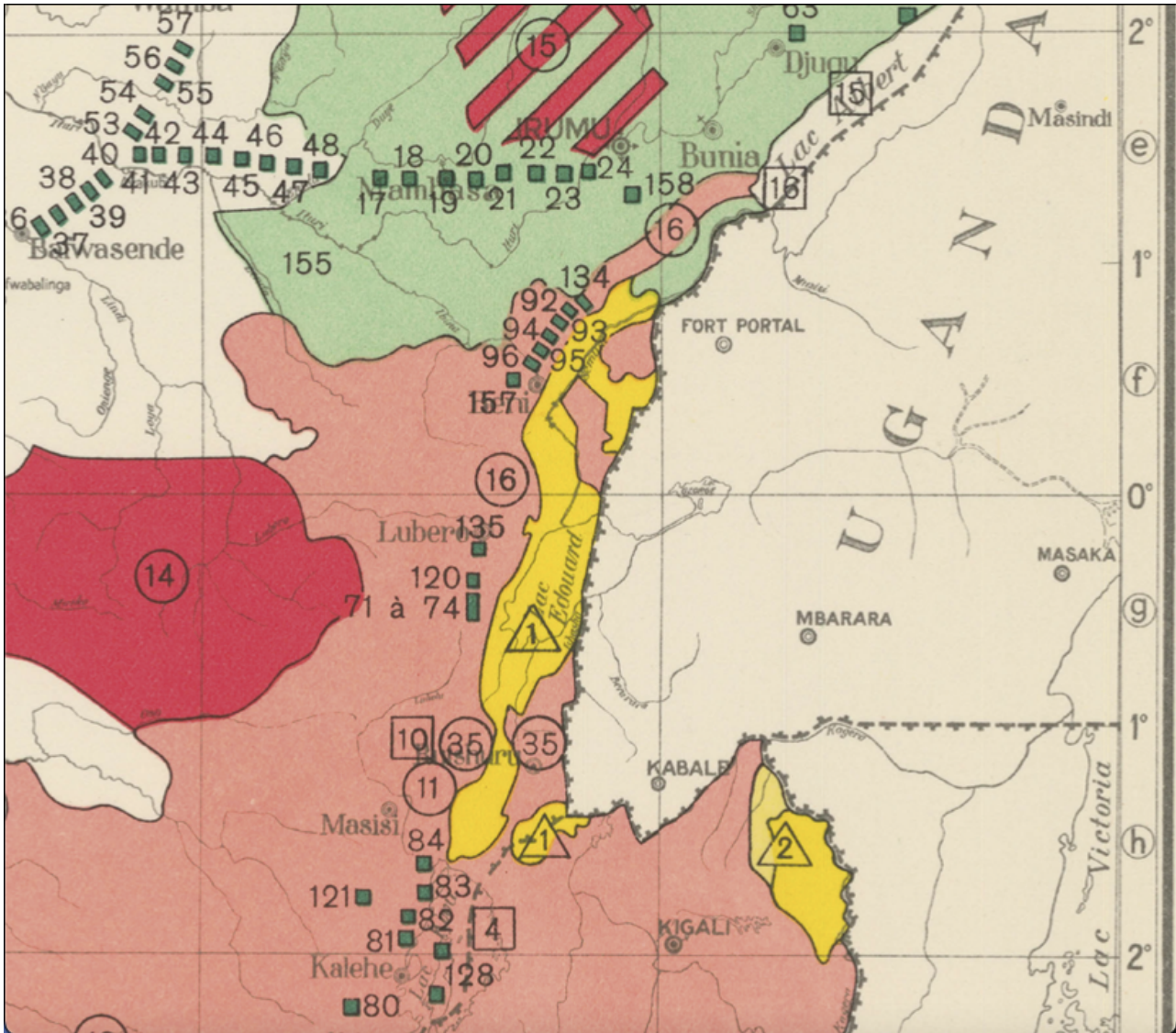
Staat aangeduid op bovenstaande kaart (Kaart 3): het station in Mutsora (het station van de noordelijke sector van het NAP).

Kaart 5 – “Kaart der nationale parken en reservaten” van Belgisch Congo en Rwanda-Urundi, opgemaakt door Walter Robyns (botanist en lid van het Comité van het INPBC) (bron: Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen (KAOW), *Atlas général du Congo - Algemene atlas van Congo* 43. “Carte des Parcs Nationaux et réserves/ Kaart van de Nationale Parken en reservaten door ROBYNS, Walter.” Bruxelles : IRCB / KBKI, 1948.)

Op bovenstaande kaart (Kaart 5) zie je alle nationale parken, bos- en jachtreservaten van Belgisch Congo en Rwanda-Urundi in 1947.

Kaart 6 – Detail uit “Kaart der nationale parken en reservaten” van Belgisch Congo en Rwanda-Urundi, opgemaakt door Walter Robyns (botanist en lid van het Comité van het INPBC) – Detail: de (bos)reservaten in de omgeving van Nationaal Albert Park (NAP) (bron: Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen (KAOW), *Atlas général du Congo - Algemene atlas van Congo* 43. “Carte des Parcs Nationaux et réserves/ Kaart van de Nationale Parken en reservaten door ROBYNS, Walter.” Bruxelles : IRCB / KBKI, 1948.)

Aangeduid op bovenstaande kaart (Kaart 6): “1”- het Nationaal Albert Park (NAP), centraal gelegen op de kaart, “2” – het Nationaal Park Kagera (NPK) in huidig Rwanda en “80” – het bosreservaat in Kahuzi (zie Kaart 5 voor bijhorende legende).

7. BIBLIOGRAFIE

7.1. Bibliografische werkinstrumenten

Biografisch woordenboek van de Belgen overzee, aangeboden door de ‘Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen’ (KAOW):

http://www.kaowarsom.be/nl/biografisch_woordenboek_belgen_overzee.

Invasive Species Compendium, aangeboden door het ‘Centre for Agriculture and Bioscience International’ (CAB International): <https://www.cabi.org/isc>.

Liste des localités, te vinden in de online archieven van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (KBIN): “Archives des Anciens Parcs Nationaux du Congo Belge (APNCB)”: ‘The Archives’, ‘Publications’, *Mission G. F. De Witte – Fascicule 33: “Liste des localités”*: <http://www.apncb.be/archives>.

7.2. Kaarten

Kaart 1 - Kaart van het grondgebied van het Nationaal Albert Park (NAP) en het Nationaal Park van Kagera (NPK) in 1935. Bron: De Bont, Raf. “Internationalism in the Heart of Africa? The Albert National Park / Virunga National Park.” *Arcadia: Explorations in Environmental History* nr. 16. (2018). Geraadpleegd op 12.12.2021.

<https://www.environmentandsociety.org/arcadia/internationalism-heart-africa-albert-national-park-virunga-national-park>.

Kaart 2 - Detail uit kaart van het grondgebied van het Nationaal Albert Park (NAP) in 1935 – Detail: de zuidelijke sectoren. Bron: De Bont, Raf. “Internationalism in the Heart of Africa? The Albert National Park / Virunga National Park.” *Arcadia: Explorations in Environmental History* nr. 16. (2018). Geraadpleegd op 12.12.2021.

<https://www.environmentandsociety.org/arcadia/internationalism-heart-africa-albert-national-park-virunga-national-park>.

Kaart 3 - Detail uit “Les territoires biogéographiques du parc national Albert”: biogeografische kaart van het Nationaal Albert Park (NAP) in 1948, opgemaakt door W. Robyns – Detail: de noordelijke sector van het park. Bron: Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (KBIN). Online archieven: ‘Archives des Anciens Parcs Nationaux du Congo Belge’ (ANPCB), “Publications: exploration of National Park Albert,” *Publication “Hors-series”, 1948 Les territoires biogéographiques du parc national Albert (carte)*. Geraadpleegd op 12.12.2021. <http://www.apncb.be/archives>.

Kaart 4 – Kaart met de verschillende vegetatietypes van het Nationaal Albert Park (NAP). Bron: Tracy Philipps. “The Natural Sciences in Africa: The Belgian National Parks.” *The Geographical Journal* 115, nr. 1-3 (1950): p. 60.

Kaart 5 – “Kaart der nationale parken en reservaten” van Belgisch Congo en Rwanda-Urundi, opgemaakt door Walter Robyns (botanist en lid van het Comité van het INPBC). Bron: Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen (KAOW), *Atlas général du Congo - Algèbre atlas van*

Congo 43. “Carte des Parcs Nationaux et réserves/ Kaart van de Nationale Parken en reservaten door Robyns, Walter.” Bruxelles : IRCB / KBKI, 1948.

Kaart 6 – Detail uit “Kaart der nationale parken en reservaten” van Belgisch Congo en Rwanda-Urundi, opgemaakt door Walter Robyns (botanist en lid van het Comité van het INPBC) – Detail: de (bos)reservaten in de omgeving van Nationaal Albert Park (NAP). Bron: Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen (KAOW), *Atlas général du Congo - Algemene atlas van Congo* 43. “Carte des Parcs Nationaux et réserves/ Kaart van de Nationale Parken en reservaten door Robyns, Walter.” Bruxelles: IRCB / KBKI, 1948.

7.3. Literatuur

Adams, William M. “Nature and the colonial mind.” In *Decolonizing nature. Strategies for conservation in a post-colonial era*, uitgegeven door William M. Adams en Martin Mulligan, 16-50. Londen: Earthscan Publications Ltd, 2003.

Adams, William M. “When nature won’t stay still: conservation, equilibrium and control.” In *Decolonizing nature: strategies for conservation in a post-colonial era*, uitgegeven door William M. Adams en Martin Mulligan, 238-39. Londen: Earthscan Publications Ltd, 2003.

Baratay, Éric. *Le point de vue animal. Une autre version de l’histoire*. Parijs: Seuil, 2012.

Barton, Gregory A. *Empire forestry and the origins of environmentalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Becker, Laurence C. “Seeing green in Mali’s woods: colonial legacy, forest use, and local control,” *Annals of the Association of American Geographers* 91, nr. 3 (2001): 504-26.

Beckert, Sven, Ulbe Bosma, Mindi Schneider en Eric Vanhaute. “Commodity frontiers and the transformation of the global countryside: a research agenda.” *Journal of Global History* (forthcoming): 1-33.

Beinart, William, Karen Brown en Daniel Gilfoyle. “Experts and expertise in colonial Africa reconsidered: science and the interpretation of knowledge.” *African Affairs* 108, nr. 342 (2009): 413-33.

Bergeret, Anne. “Discours et politiques forestières coloniales en Afrique et à Madagascar.” *Revue française d’histoire d’outre-mer* 80, nr. 298 (1993): 23-47.

Berkes, Fikret. *Sacred ecology. Traditional ecological knowledge and resource management*. Philadelphia: Taylor & Francis, 1999.

Boeykens, Nell. “De okapi als inzet van en voor de koloniale machtsstructuur. Een sociaaleconomische geschiedenis van dierenconservatie in koloniaal Congo (1885-1960).” Masterproef, Universiteit Gent, 2019.

Boutefeu, Benoît. “L’aménagement forestier en France: à la recherche d’une gestion durable à travers l’histoire.” *Vertigo – La revue électronique en sciences de l’environnement* 6, nr. 2 (2005): 1-8.

Brion, René en Jean-Louis Moreau. *Van mijnbouw tot mars. De ontstaansgeschiedenis van Umicore*. Tielt: Uitgeverij Lannoo, 2006.

Buckley, G. P. Voorwoord in *Ecology and management of coppice woodlands*, uitgegeven door G. P. Buckley, xi-xii. Dordrecht: Springer, 1992.

Buelens, Frans. "De grote conglomeraten: hoe werd de kapitalistische economie in Congo ingeplant?" In *Koloniaal Congo: een geschiedenis in vragen*, uitgegeven door Idesbald Goddeeris, Amaldine Lauro en Guy Vantemsche, 118-30. Kalmthout: Uitgeverij Polis, 2020.

Charruadas, Paulo en Chloé Deligne. "Cities hiding the forests: wood supply, hinterlands and urban agency in the Southern Low Countries, thirteenth to eighteenth centuries." In *Urbanizing nature: actors and agency (dis)connecting cities and nature since 1500*, uitgegeven door Tim Soens, Dieter Schott, Michael Toyka-Seid en Bert De Munck, 112-35. New York: Routledge, 2019.

Clement, Piet. "Agricultural policies and practices in the Belgian Congo. The origins and implementation of the "Indigenous Peasantry" Scheme (1917-1959)." In *The Belgian Congo between the two world wars*, uitgegeven door Jacques Vanderlinden, 251-86. Brussel: Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen (KAOW), 2019.

Cronon, William. "The trouble with wilderness; or, getting back to the wrong nature." In *Uncommon ground: rethinking the human place in nature*, uitgegeven door William Cronon, 69-90. New York: W. W. Norton & Co., 1995.

Crosby, Alfred W. *Ecological imperialism: the biological expansion of Europe, 900-1900*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Danga Kassa, Jeannôt Mokili. *Politiques agricoles et promotion rurale au Congo-Zaïre (1885-1997)*. Parijs: L'Harmattan, 1998.

De Bont, Raf. "A world laboratory: framing the Albert National Park." *Environmental History* 22, nr. 3 (2017): 404-32.

De Bont, Raf. "Dieren zonder grenzen: over wetenschap en internationale natuurbescherming, 1890-1940." *Tijdschrift voor Geschiedenis* 125, nr. 4 (2013): 520-35.

De Bont, Raf. "'Primitives' and protected areas: international conservation and the 'naturalization' of indigenous people, ca.1910-1975." *Journal of the History of Ideas* 76, nr. 2 (2015): 215-36.

De Bont, Raf, Simone Schleper en Hans Schouwenburg. "Conservation conferences and expert networks in the short twentieth century." *Environment and History* 23 (2017): 569-99.

De Meersman, Nick. "Natuur is eigendom van de staat. Gebruik van natuurlijke bronnen en wilde dieren in de koloniale wereld." Masterproef, Universiteit Gent, 2013.

De Mello, Louise Cardoso en Sven Van Melkebeke. "From the Amazon tot the Congo valley: a comparative study on the violent commodification of labour during the rubber boom (1870s-1910s)." In *Commodity frontiers and global capitalist expansion. Social, ecological and political implications from the nineteenth century to the present day*, uitgegeven door Sabrina Joseph, 137-82. Londen: Palgrave Macmillan, 2019.

De Moor, Martina, Leigh Shaw-Taylor en Paul Warde. "Comparing the historical commons of north west Europe: an introduction." In *The management of common land in north west Europe, c. 1500-1850*, uitgegeven door Martina De Moor, Leigh Shaw-Taylor en Paul Warde, 15-32. Turnhout: Brepols Publishers, 2002.

Declercq, Robrecht. "Red fever: natural resource companies and the global copper mining frontier 1890-1939." In *Commodity frontiers and global capitalist expansion. Social, ecological and political implications from the nineteenth century to the present day*, uitgegeven door Sabrina Joseph, 215-54. Londen: Palgrave Macmillan, 2019.

Diagre-Vanderpelen, Denis. *Le jardin botanique de Bruxelles, 1826-1912: reflet de la Belgique, enfant de l'Afrique*. Bruxelles: Classe des Sciences, Academie Royale de Belgique, 2012.

Dibwe dia Mwembu, Donatien. "Hoe leefden de Congolese arbeiders? Het voorbeeld van de Union Minière du Haut-Katanga." In *Koloniaal Congo: een geschiedenis in vragen*, uitgegeven door Idesbald Goddeeris, Amaldine Lauro en Guy Vantemsche, 145-56. Kalmthout: Uitgeverij Polis, 2020).

Du Pisani, Jacobus A. "Sustainable development: historical roots of the concept." *Environmental Sciences* 3, nr. 2 (2006): 85-6.

Ford, Caroline. "Nature, culture and conservation in France and her colonies (1840-1940)." *Past & Present* 183 (2004): 173-98.

Ford, Caroline. "Reforestation, landscape conservation, and the anxieties of empire in French Colonial Algeria." *The American Historical Review* 113, nr. 2 (2008): 341-62.

Fairhead en Leach. "False forest history, complicit social analysis: rethinking some West African environmental narratives." *World Development* 23, nr. 6 (1995): 1023-1035.

Gerritse, Theo. *Van constitutioneel monarch tot roofridder. Rood rubber: de exploitatie door Leopold II van de Kongo Vrijstaat (1885-1908)*. Soesterberg: Aspekt, 2007.

Gissibl, Bernhard, Sabine Höhler en Patrick Kupper. "Towards a global history of national parks." In *Civilizing nature: national parks in global historical perspective*, uitgegeven door Bernhard Gissibl, Sabine Höhler en Patrick Kupper, 1-27. New York: Berghahn books, 2012.

Goddeeris, Idesbald. "Missionarissen: een menselijker dimensie aan kolonisatie?." In *Koloniaal Congo: een geschiedenis in vragen*, uitgegeven door Idesbald Goddeeris, Amaldine Lauro en Guy Vantemsche, 289-304. Kalmthout: Uitgeverij Polis, 2020.

Goddeeris, Idesbald en Sidani E. Kiangu. "Congomania in academia: recent historical research on the Belgian colonial past." *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 126, nr. 4 (2011): 54-73.

Grewe, Bernd-Stefan en Richard Hölzl. "Forestry in Germany, c. 1550-2000." In *Managing Northern Europe's forests: histories from the age of improvement to the age of ecology*, uitgegeven door K. Jan Oosthoek en Richard Hölzl, 15-65. New York: Berghahn Books, 2018.

Grove, Richard H. *Green imperialism. Colonial expansion, tropical island Edens and the origins of environmentalism, 1600-1860*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

Haas, Peter M. "Epistemic communities and international policy coordination." *International Organization* 46, nr. 1 (1992): 1-35.

Halleux, Robert. *Tant qu'il y aura des chercheurs: science et politique en Belgique de 1772 à 2015*. Brussel: Luc Pire, 2015.

Harroy, Jean-Paul. "Contribution à l'histoire jusque 1934 de la création de l'institut des parcs nationaux du Congo Belge." *Civilisations* 41 (1993): 427-42.

Hoste, Ivan en Denis Diagre-Vanderpelen. "Belgian botany in the nineteenth and early twentieth centuries: from plant hunting to nascent nature conservation." *Journal for the History of Environment and Society* 1 (2016): 37-63.

Hoste, Ivan en Denis Diagre-Vanderpelen. "Omgaan met floravervalsing en exoten in de 19de eeuw. Van natuurstudie naar natuurbehoud." *Natuur Focus* 12, nr. 3 (2013): 103-8.

Jones, Karen. "Unpacking Yellowstone: the American national park in global perspective." In *Civilizing nature: national parks in global historical perspective*, uitgegeven door Bernhard Gissibl, Sabine Höhler en Patrick Kupper, 31-49. New York: Berghahn books, 2012.

Lis, Catharina, Hugo Soly en Dirk Van Damme. *Op vrije voeten? Sociale politiek in West-Europa (1450-1914)*. Leuven: Kritak uitgeverij en verspreidingscentrum, 1985.

Maddox, Gregory H. "Africa and environmental history." In *A companion to African history*, uitgegeven door William H. Worger, Charles Ambler en Nwando Achebe, 289-306. Hoboken, NJ: Wiley Blackwell, 2019.

Magome, Hector en James Murombedzi. "Sharing South African national parks: community land and conservation in a democratic South Africa." In *Decolonizing nature. Strategies for conservation in a post-colonial era*, uitgegeven door William M. Adams en Martin Mulligan, 108-34. Londen: Earthscan Publications Ltd, 2003.

Mantels, Ruben. "Wetenschap: de handlangers van het Belgische kolonialisme?." In *Koloniaal Congo: een geschiedenis in vragen*, uitgegeven door Idesbald Goddeeris, Amaldine Lauro en Guy Vantemsche, 338-49. Kalmthout: Uitgeverij Polis, 2020.

Marijnen, Esther. "Public authority and conservation in areas of armed conflict: Virunga National Park as a 'state within a state' in Eastern Congo." *Development and Change* 49, nr. 3 (2018): 790-814.

Matagne, Patrick. "The politics of conservation in France in the 19th century." *Environment and History* 4 (1998): 359-67.

Meadows, Michael E. "Soil erosion in the Swartland, Western Cape Province, South Africa: implications of past and present policy and practice," *Environmental Science & Policy* 6, nr. 1 (2003): 17-28

Michiels, Sarah. "Virunga in de mist. Het behoud van een natuurpark in conflictgebied." Masterproef, Universiteit Gent, 2011.

Musowa, W. Baitsura. "Impact du PNVi sur la population de la zone de Beni (1935-1978)." PhD diss., L'Institut supérieur pédagogique de Bukavu, 1982.

Neumann, Roderick P. *Imposing wilderness. Struggles over livelihood and nature preservation in Africa*. Berkeley: University of California Press, 1998.

Ngbwapakwa, Te Mobusa. "L'exploitation du caoutchouc par l'état indépendant du Congo dans le territoire de Banzyville, district de l'Ubangi (1900-1908)." *Civilisations* 41, nr. 1-2 (1993).

Nzabandora, Ndi Mubanzi Joseph. "Histoire de conserver: evolution des relations socio-économiques et éthnoécologiques entre les parcs nationaux du Kivu et les populations avoisinantes (RD Congo)." 2 vols. PhD diss., Université Libre de Bruxelles (ULB), 2002-2003.

Nzabandora, Ndi Mubanzi Joseph. "Les leçons des conflits entre communautés locales, administration coloniale et conservateurs au sujet du Parc National Albert, actuel Parc des Volcans Virunga (1925–1947)." *Scientific Review of Kigali Independent University* 21 (2011): 5–46.

Nzabandora, Ndi Mubanzi Joseph. "Plantations Europeennes, parc national et mouvements des populations dans le territoire de Rutshuru au Nord-Kivu (1920–1996)." *Regards croisés* nr. 16 (2006): 12-27.

Oosthoek K. Jan. "Worlds apart? The Scottish forestry tradition and the development of forestry in India." *Journal of Irish and Scottish Studies* 3, nr. 1 (2010): 69-82.

Peša, Iva. "Mining, waste and environmental thought on the Central African Copperbelt, 1950–2000." *Environment and History* (online publicatie voor de print, 2020): 1-26.

Peterken, G. F. "Coppices in the lowland landscape." In *Ecology and management of coppice woodlands*, uitgegeven door G. P. Buckley, 3-17. Dordrecht: Springer, 1992.

Pouillard, Violette. "Conservation et captures animales au Congo belge (1908-1960). Vers une histoire de la matérialité des politiques de gestion de la faune." *Revue historique* 3, nr. 3 (2016): 577-604.

Pouillard, Violette. "Dieren en milieu in Congo: was natuurbehoud ook natuurbescherming?" In *Koloniaal Congo: een geschiedenis in vragen*, uitgegeven door Idesbald Goddeeris, Amaldine Lauro en Guy Vantemsche, 361-72. Kalmthout: Uitgeverij Polis, 2020.

Pouillard, Violette. *Histoire des zoos par les animaux. Impérialisme, contrôle, conservation*. Seysell: Champ Vallon, 2019.

Pouillard, Violette. "Le jardin zoologique et le rapport à la faune sauvage: gestion des 'collections zoologiques' au zoo d'Anvers (1843 - vers 2000)." *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis (Revue belge de philologie et d'histoire)* 89, nr. 3-4 (2011): 1193-231.

Pouillard, Violette. "Vie et mort des gorilles de l'Est (Gorilla Beringei) en captivité (1923-2012)," *Revue de Synthèse* 136, nr. 3-4 (2015): 377."

Kelly, Alice B. "Conservation practice as primitive accumulation." *The Journal of Peasant Studies* 38, nr. 4 (2011): 683-701.

Kull, C. A. "Deforestation, erosion and fire: degradation myths in the environmental history of Madagascar." *Environment and history* 6, nr. 4 (2000): 423-50.

Rajan, S. Ravi. *Modernizing nature. Forestry and imperial eco-development: 1800-1950*. New York: Oxford University Press, 2006.

Ross, Corey. *Ecology and power in the age of empire: Europe and the transformation of the tropical world*. Oxford: Oxford University Press, 2017.

Ross, Corey. "Tropical nature as global patrimoine: imperialism and international nature protection in the early twentieth century." *Past and Present* 226, supplement 10 (2015): 214-39.

Saberwal, Vasant K. "Science and the desiccationist discourse of the 20th century." *Environment and History* 4, nr. 3 (1998): 310-11

Scott, James C. *Domination and the arts of resistance: hidden transcripts* (New Haven: Yale university press, 1990).

Showers, Kate B. "Soil erosion in the kingdom of Lesotho: origins and colonial response, 1830s-1950s." *Journal of Southern African Studies* 15, nr. 2 (1989): 263-86

Tallier, Pierre-Alain, Hilde Verboven, Kris Vandenkerkhove, Hans Baeté en Kris Verheyen. "State forestry in Belgium since the end of the eighteenth century." In *Managing Europe's forests: histories from the age of improvement to the age of ecology*, uitgegeven door K. Jan Oosthoek en Richard Hölzl, 92-129. New York: Berghen Books, 2018.

Titeca, Kristof, Patrick Edmond, Gauthier Marchais en Esther Marijnen. "Conservation as a social contract in a violent frontier: the case of (anti-)poaching in Garamba National Park, eastern DR Congo." *Political Geography* 78 (2020): 1-9.

Van Schuylenbergh, Patricia. "'Congo nature factory': wetenschappelijke netwerken en voorbeelden van Belgische-Nederlandse uitwisselingen." *Jaarboek voor Ecologische Geschiedenis* 12 (2009): 79-104.

Van Schuylenbergh, Patricia. "Contribution à l'histoire du lac Edouard: enjeux socio-économiques et environnementaux autour des ressources halieutiques (vers 1920-1960)." In: *La société congolaise face à la modernité (1700-2010). Mélanges eurafricains offerts à Jean-Luc Vellut*, uitgegeven door Pamphile Mabilia Mantuba-Ngoma en Mathieu Zana Etambala, 125-60. Parijs: Koninklijk Museum voor Midden-Afrika (KMMA)/L'Harmattan, 2016 125-60.

Van Schuylenbergh, Patricia. "De l'appropriation à la conservation de la faune sauvage. Pratiques d'une colonisation: le cas du Congo belge (1885-1960)." 2 vols. PhD diss., Université catholique Louvain, 2006.

Van Schuylenbergh, Patricia. "De nationale parken van Belgisch Congo." In *Het geheugen van Congo: de koloniale tijd*, uitgegeven door Jean-Luc Vellut, 155-58. Gent: Uitgeverij Snoeck, 2005.

Van Schuylenbergh, Patricia. "Entre chasse, science et diplomatie. Le 'Parc National Albert' et la question de l'internationalisme." In *The Belgian Congo between the two world wars*, uitgegeven door Jacques Vanderlinden, 211-40. Brussel: Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen (KAOW), 2019.

Van Schuylenbergh, Patricia. "Faune sauvage et colonisation: une approche inédite de l'histoire environnementale en Afrique centrale (Congo, 1885-1960)." In: *La recherche en histoire de*

l'environnement: Belgique-Luxembourg-Congo-Rwanda-Burundi, uitgegeven door Isabelle Parmentier, 319-25. Namen: Presses Universitaires de Namur, 2010.

Van Schuylenbergh, Patricia. *Faune sauvage et colonisation: une histoire de destruction et de protection de la nature Congolaise (1885-1960)*. Brussel: Peter Lang Publishing, 2019.

Van Schuylenbergh, Patricia. "In het spoor van de Congolese okapi." *Magazine voor wetenschapsgeschiedenis* 1 (2020): 72-4.

Van Schuylenbergh, Patricia. "Le commerce fluvial de l'ivoire au 19ème siècle." In *Fleuve Congo. 4700 km de nature et culture en effervescence*, uitgegeven door Thierry De Putter, 60-1. Tervuren: Koninklijk Museum voor Midden-Afrika (KMMA), 2010.

Van Schuylenbergh, Patricia. "Leopold III et la conservation des espaces naturels 'inviolés'." *Museum Dynasticum* nr. 2 (2001): 102-11.

Van Schuylenbergh, Patricia. "Le Parc National Albert." In *Virunga: survie du premier parc d'Afrique*, uitgegeven door Marc Languy en Emmanuel de Merode, 65-73. Tiel: Uitgeverij Lannoo, 2006.

Van Schuylenbergh, Patricia en Han de Koeijer. *Virunga, archieven en collecties van een uitzonderlijk nationaal Park, Collecties van het KMMA*. Tervuren: Koninklijk Museum voor Midden-Afrika (KMMA), 2017.

Vandersmissen, Jan. "De wetenschappelijke exploratie." In *Geschiedenis van de wetenschappen in België 1815-2000*, uitgegeven door R. Halleux, J. Vandersmissen, A. Despy-Meyer en G. Vanpaemel, 225-44. 2 vols. Brussel: Dexia bank, 2001.

Vandersmissen, Jan en Violette Pouillard. "Environment as object and actor of conquest and conservatism in Colonial Congo." *Informatieposter voor de 'LW Research Day'-conferentie*, Universiteit Gent, 2017.

Verdu, Paul. "African pygmies." *Current Biology* 26, nr. 1 (2016): 12-4.

Vikanza, Paul Katembo. "Aires protégées, espaces disputés et développement au Nord-est de la R. D. Congo." PhD diss., Université catholique de Louvain, 2011.

Vivier, Nadine. "The management and use of the commons in France in the eighteenth and nineteenth centuries." In *The management of common land in north west Europe, c. 1500-1850*, uitgegeven door Martina De Moor, Leigh Shaw-Taylor en Paul Warde, 143-71. Turnhout: Brepols Publishers, 2002.

Vangroenweghe, Daniel. *Rood rubber: Leopold II en zijn Congo*. Brussel: Elsevier, 1985.

Vanhee, Hein en Geert Castryck. "Belgische historiografie en verbeelding over het koloniale verleden." *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 32, nr. 3-4 (2002): 305-20.

Vanthsche, Guy. "De historiografie van het Belgische kolonialisme in Congo." In *De Tuin van Heden: Dertig jaar wetenschappelijk onderzoek over de hedendaagse Belgische samenleving*, uitgegeven door Guy Vanthsche, Machteld de Metsenaere, & Jean-Claude Burgelman, 417-56. Brussel: VUBPRESS, 2007.

Verhoeven, Gerrit en Nina Payrhuber. “Les pèlerins de la saison sèche’: colonial tourism in the Belgian Congo, 1945-60.” *Journal of Contemporary History* 54, nr. 3 (2019): 573-593.

Vijgen, Ingeborg. *Tussen mandaat en kolonie: Rwanda, Burundi en het Belgische bestuur in opdracht van de Volkenbond (1916-1932)*. Leuven: Acco, 2005.

Wa Mutazimiza, Z. Gapira. “Les incidences socio-économiques et politiques de la création du P.N.A. dans le territoire de Rutshuru (1980).” PhD diss., L’Institut supérieur pédagogique de Bukavu, 1980.

Waterschoot, Dirk. *Union Minière du Haut Katanga: ontstaan en arbeidsbeleid tot 1960*. Brussel: GRESEA, 1985.

Wiens, John A. en Richard J. Hobbs. “Integrating conservation and restoration in a changing world.” *BioScience* 65 nr. 3 (2015): 304.

Withed, Tamara L. *Forests and peasant politics in modern France*. New Haven: Yale University Press, 2000.

Westerman, Frank. *Stikvallei*. Amsterdam: Querido Fosfor, 2020

7.4. Onuitgegeven bronnen

BELGIË

Brussel

Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (KBIN): Online archieven

Archives des Anciens Parcs Nationaux du Congo Belge (APNCB)

‘The Archives’ (<http://www.apncb.be/archives>): ‘Reports and letters’

Institut des Parcs Nationaux du Congo Belge (IPNCB): Procès verbaux 1936

“53ème séance” (Comité de Direction): *Proces-verbaal vergadering nr. 53* (18/07/1936). Geraadpleegd op 28.01.2021.

“54ème séance” (Comité de Direction): *Proces-verbaal vergadering nr. 54* (19/09/1936). Geraadpleegd op 28.01.2021.

“55ème séance” (Comité de Direction): *Proces-verbaal vergadering nr. 55* (17/10/1936). Geraadpleegd op 28.01.2021.

“56ème séance” (Comité de Direction): *Proces-verbaal vergadering nr. 56 (21/11/1936)*. Geraadpleegd op 28.01.2021.

“57ème séance” (Comité de Direction): *Proces-verbaal vergadering nr. 57 (19/12/1936)*. Geraadpleegd op 28.01.2021.

“Cinquième rapport annuel de 1935”: *Jaarverslag 1935*. Geraadpleegd op 17.03.2021.

Institut des Parcs Nationaux du Congo Belge (IPNCB): Procès verbaux 1937-1938

“58ème séance” (Comité de Direction): *Proces-verbaal vergadering nr. 58 (20/02/1937)*. Geraadpleegd op 29.01.2021.

“59ème séance” (Comité de Direction): *Proces-verbaal vergadering nr. 59 (17/04/1937)*. Geraadpleegd op 29.01.2021.

“61ème séance” (Comité de Direction): *Proces-verbaal vergadering nr. 61 (15/05/1937)*. Geraadpleegd op 29.01.2021.

“62ème séance” (Comité de Direction): *Proces-verbaal vergadering nr. 62 (19/06/1937)*. Geraadpleegd op 29.01.2021.

“63ème séance” (Comité de Direction): *Proces-verbaal vergadering nr. 63 (17/07/1937)*. Geraadpleegd op 29.01.2021.

“64ème séance” (Comité de Direction): *Proces-verbaal vergadering nr. 64 (20/08/1937)*. Geraadpleegd op 29.01.2021.

“66ème séance” (Comité de Direction): *Proces-verbaal vergadering nr. 66 (16/10/1937)*. Geraadpleegd op 29.01.2021.

“67ème séance” (Comité de Direction): *Proces-verbaal vergadering nr. 67 (20/11/1937)*. Geraadpleegd op 29.01.2021.

“68ème séance” (Comité de Direction): *Proces-verbaal vergadering nr. 68 (02/12/1937)*. Geraadpleegd op 29.01.2021.

“69ème séance” (Comité de Direction): *Proces-verbaal vergadering nr. 69 (15/01/1938)*. Geraadpleegd op 29.01.2021.

“70ème séance” (Comité de Direction): *Proces-verbaal vergadering nr. 70 (12/02/1938)*. Geraadpleegd op 29.01.2021.

“73ème séance” (Comité de Direction). *Proces-verbaal vergadering nr. 73 (30/04/1938)*. Geraadpleegd op 29.01.2021.

“Septième rapport annuel de 1937”: *Jaarverslag 1937*. Geraadpleegd op 17.03.2021.

Institut des Parcs Nationaux du Congo Belge (IPNCB): Procès verbal 1939 à 1941

“80ème séance” (Comité de Direction). *Proces-verbaal vergadering nr. 80 (28/01/1939)*. Geraadpleegd op 29.01.2021.

“83ème séance” (Comité de Direction). *Proces-verbaal vergadering nr. 83 (20/05/1939)*. Geraadpleegd op 29.01.2021.

“86ème séance” (Comité de Direction). *Proces-verbaal vergadering nr. 86 (21/10/1939)*. Geraadpleegd op 29.01.2021.

“89ème séance (Comité de Direction). *Proces-verbaal vergadering nr. 89 (17/02/1940)*. Geraadpleegd op 29.01.2021.

“Neuvième rapport annuel de 1939”: *Jaarverslag 1939*. Geraadpleegd op 17.03.2021.

Institut des Parcs Nationaux du Congo Belge (IPNCB): Procès verbeaux 1958

“LXIème séance” (Commission Administrative). *Proces-verbaal vergadering nr. 59 (20/12/1958)*. Geraadpleegd op 17.03.2021.

Tervuren

Koninklijk Museum voor Midden-Afrika (KMMA): Archieven

Departement 'Geschiedenis', sectie 'Geschiedenis van de koloniale tijd'

HA.02.0009 – Fonds de L'Institut des Parcs Nationaux du Congo et Ruanda-Urundi: Archieven INPBC

Processen-verbaal van de Administratieve Commissie van het Nationaal Albert Park/het INPBC

Doos: "PV Comité de Direction, nr. 1-100 (1931-1941)"

Proces-verbaal vergadering nr. 1 (24/12/1931)

Proces-verbaal vergadering nr. 3 (30/01/1932)

Proces-verbaal vergadering nr. 10 (30/07/1932)

Proces-verbaal vergadering nr. 11 (27/08/1932)

Proces-verbaal vergadering nr. 19 (06/05/1933)

Proces-verbaal vergadering nr. 22 (30/09/1933)

Proces-verbaal vergadering nr. 23 (12/10/1933)

Proces-verbaal vergadering nr. 24 (28/10/1933)

Proces-verbaal vergadering nr. 27 (03/03/1934)

Proces-verbaal vergadering nr. 28 (21/04/1934)

Proces-verbaal vergadering nr. 29 (23/06/1934)

Proces-verbaal vergadering nr. 30 (29/09/1934)

Proces-verbaal vergadering nr. 31 (26/10/1934)

Proces-verbaal vergadering nr. 37 (23/03/1935)

Proces-verbaal vergadering nr. 41 (27/07/1935)

Proces-verbaal vergadering nr. 44 (19/10/1935)

Proces-verbaal vergadering nr. 81 (18/03/1939)

Doos: "PV Comité de Direction, nr. 101-213 (1941-1950)"

Proces-verbaal vergadering nr. 155 (16/02/1946)

Doos: "PV Commission Administrative, nr. 1-58 (1929-1958)"

Proces-verbaal vergadering nr. 1 (19/10/1929)

Proces-verbaal vergadering nr. 5 (27/10/1930)

*Proces-verbaal vergadering nr. 5 (27/10/1930):
Annex 1*

*Proces-verbaal vergadering nr. 5 (27/10/1930):
Annex 2*

*Proces-verbaal vergadering nr. 5 (27/10/1930):
Annex 3*

Proces-verbaal vergadering nr. 6 (18/11/1930)

Proces-verbaal vergadering nr. 7 (09/01/1932)

*Proces-verbaal vergadering nr. 7 (09/01/1932):
Annex 1*

Proces-verbaal vergadering nr. 8 (08/10/1932)

Proces-verbaal vergadering nr. 9 (23/12/1932)

Proces-verbaal vergadering nr. 10 (21/04/1934)

Proces-verbaal vergadering nr. 12 (08/03/1935)

Proces-verbaal vergadering nr. 13 (21/12/1935)

*Proces-verbaal vergadering nr. 13 (21/12/1935):
Annex 1*

Proces-verbaal vergadering nr. 15 (12/12/1936)

Proces-verbaal vergadering nr. 18 (09/07/1938)

Proces-verbaal vergadering nr. 19 (10/12/1938)

Proces-verbaal vergadering nr. 20 (17/06/1939)

Proces-verbaal vergadering nr. 38 (26/06/1948)

Proces-verbaal vergadering nr. 45 (15/12/1951)

Proces-verbaal vergadering nr. 50 (19/06/1954)

Proces-verbaal vergadering nr. 57 (21/12/1957)

7.5. Uitgegeven, gedrukte en online bronnen

Blanford, H. R. en E. P. Stebbing. "Commission set up to study deforestation and erosion in tropical countries under the auspices of the Royal African Society." *Empire Forestry Journal* 21, nr. 2 (1942): 101-5.

Blanford, H. R. en E. P. Stebbing. "Commission set up to study deforestation and erosion in tropical countries under the auspices of the Royal African Society: part II," *Journal of the Royal African Society* 42, nr. 166 (1943): 23-8.

De Bont. Raf. "Internationalism in the heart of Africa? The Albert National Park / Virunga National Park." *Arcadia: Explorations in Environmental History* nr. 16. (2018). Geraadpleegd 24.04.2021. <https://www.environmentandsociety.org/arcadia>.

KADOC. *Getuigen van een missie, foto's uit Congo*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, 2010.

Rabaey, Maarten. "Na vulkaanuitbarsting nu ook angst voor giftige gasbellen: tienduizenden op de vlucht in Goma." *De Morgen*, 28.05.2021. Geraadpleegd 31/12/2021, <https://www.demorgen.be>